

Science and society

Collection of scientific articles

Submitted for review in
Conference Proceedings Citation Index -
Social Sciences & Humanities (CPCI-SSH)

Fadette editions
Namur, Belgium
2019

Fadette editions, Namur, Belgium**Research and Innovation****Reviewers:*****Dr. Jerald L. Feinstein****DeVry University - Engineering Dean (Denver, Colorado, USA)****Cathy A. Enz,****Professor of Innovation and Dynamic Management Chair and is a full professor at the School of Hotel Administration at Cornell University (Ithaca, New York, USA)***Science editor:*****Drobyazko S.I.****Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Doctor of Science, honoris causa, Professor of RANH*

Research and Innovation: Collection of scientific articles. - Fadette editions, Namur, Belgium, 2019. - 140 p.

ISBN 978-2-5494-0322-7

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, candidates and doctors of sciences, research workers and practitioners from Europe, Russia, Ukraine and other countries. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern economy and state structure. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern economic science development.

ISBN 978-2-5494-0322-7

© 2018 Fadette editions

© 2018 Authors of the articles

CONTENT

NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT	5
Nedev T. S. THE MODEL OF THE EUROPEAN ENERGY EXCHANGE - THE SINGLE ALTERNATIVE TO BULGARIAN INDEPENDENT ENERGY EXCHANGE EAD.....	5
Laptiev Viacheslav. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACH TO MODELING PROBLEM-ORIENTED HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT.....	12
Khodakivska O., Kononenko O., Loiko S. ADMINISTRATION OF PAYMENTS FOR LAND BY LOCAL GOVERNMENTS IN THE CONTEXT OF RURAL DEVELOPMENT	16
WORLD ECONOMY.....	20
Kwilinski A., Trushkina N. DIGITAL TRANSFORMATION OF THE GLOBAL ECONOMIC SYSTEM.....	20
Viktoriya Lezhpokova. INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION AS AN INSTRUMENT FOR THE PROTECTION OF NATIONAL ECONOMIC INTERESTS.....	23
ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT.....	27
Lilyana Stankova. INNOVATIONS THAT HAVE BECOME THE BASIS OF MODERN MANUFACTURING.....	27
Vorobyov V.V., Vorobyova L.D. FEATURES OF FORMATION AND REALIZATION OF TRANSPORTATION POTENTIAL	30
Cherkesova E. Y., Demidova N. E. THE PROBLEM OF BUDGETING IN THE FINANCIAL MANAGEMENT SYSTEM OF RUSSIAN ENTERPRISES AND WAYS OF THEIR SOLUTION.....	37
MONEY, FINANCE AND CREDIT	42
Barbora Drugdova. THE INSURANCE MARKET AND INTERNATIONAL RISKS IN THE SLOVAK REPUBLIC.....	42
Vetrova N., Metil T.K. TECHNOLOGICAL ENTREPRENEURSHIP AND RESEARCH PROGRAMS FOR SMALL BUSINESS INNOVATION	49
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	53
Korolev O.G. EXTERNAL USER'S PROFESSIONAL JUDGMENT ON FINANCIAL PERFORMANCE OF RUSSIAN COMPANIES BASED ON THEIR REPORTING	53
Viktoriiia Makarovych. MODERN INNOVATIVE TEACHING METHODS OF ACCOUNTING DISCIPLINES	61
Sergii Bardash, Tetiana Osadcha. MAIN MANAGEMENT FUNCTIONS OF TRANSACTION COSTS.....	64
MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY	68
Yushchenko Nadiia. MATHEMATICAL TREATMENT METHODS OF EXPERT EVALUATION RESULTS	68
STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE ...	71
Lidiia Karpenko, Volodymyr Vareschenko. POLICY OF INVESTMENT CONTROLLING AND INVESTMENT PLANNING FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIES	71
Ostrovoy Alexsey. MAIN DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE STATE POLICY IN THE FIELD OF CYBER SECURITY	75
LAW	79
Antonín Korauš, Stanislav Backa, Pavel Kelemen, Jozef Polák. METHODS OF COLLECTING EVIDENCE IN FORENSIC AUDIT AND FRAUD INDICATORS	79
Andriieva T.E., Hetman O.O., Maiboroda Y.O. LEGAL ASPECTS OF ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE.....	85

TOURISM ECONOMY	89
Shapa Nadia, Djanumova L.T. TRENDS OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE. 89 AND THE WORLD.....	89
MANAGEMENT	93
Philip Stoyanov. TALENT MANAGEMENT IN THE COMPANY'S CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY SYSTEM.....	93
PSYCHOLOGY, PEDAGOGY, EDUCATION, PHILOSOPHY AND PHILOLOGY	97
Berezovska Liudmyla. EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL PROVISION THE FORMATION OF THE COMMUNICATIVE-SPEAKING COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS.....	97
Bulavenko S.D. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING SOCIAL ACTIVITY IN PUPILS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION.....	100
Voichun O.V. THE PECULIARITIES OF UPBRINGING CIVIL ACTIVITY IN STUDENTS IN THE CONDITIONS OF MODERN UKRAINIAN STATE FORMATION.....	107
Hrebeniuk L.V. FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM IN THE STRUCTURE OF NOWADAYS MILITARY EDUCATION	111
Isakova E.I., Baeva O.I. POSSIBILITIES OF IMPLEMENTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN EDUCATION.....	115
Matviienko Olena. ACTUAL PROBLEMS OF MODERN PROFESSIONAL EDUCATION....	118
Nozdrina N.A., Kamaleeva A.R. COMPOSITION OF VOCATIONAL QUALIFICATIONS OF TECHNICAL COLLEGE GRADUATES.....	122
Pet'ko Lyudmila. INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION AND AXIOLOGICAL APPROACH IN THE FORMATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	125
Fediushkina K. A. DIAGNOSTICS OF A CURRENT LEVEL OF STUDENTS' CONSCIOUS ATTITUDE TO PARENTHOOD IN THE CONDITIONS OF PROFESSIONAL-TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS	130

NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT

Nedev T. S.

Ph.D. in economics, Associate Professor Finance Department,
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

THE MODEL OF THE EUROPEAN ENERGY EXCHANGE - THE SINGLE ALTERNATIVE TO BULGARIAN INDEPENDENT ENERGY EXCHANGE EAD

***Abstract.** The price of electricity in the Republic of Bulgaria was always a topic and permanent food for thought for both businesses and households as final consumers. The paper aims to show the specificity of trade in electricity - in principle and in its most features and imbalances on the Bulgarian market. To demonstrate the need for organized and working stock market for electricity and the need for their daily work transparent. The accession of Bulgarian electricity market to the European Energy Exchange EEX would be the best alternative for solving problems.*

***Keywords:** Market Pricing; electric energy market, Energy Prices; European Energy Exchange – EEX*

JEL: D 43; Q 43

A sector for sale of electric energy became operational in August 2000 with the Group of the German Exchange (Gruppe Deutsche Börse) in Frankfurt. The exchange is called European Energy Exchange – EEX). Transactions are made on EEX with all primary-energy sources: electric energy, natural gas, coal, oil and harmful emission quotas.

Cash power exchange market – EPEX SPOT is the cash power market uniting the markets of France, Germany, Austria and Switzerland. Together these countries represent more than a third of electricity consumption in Europe. The seat of the company is in Paris with offices in Leipzig, Bern and Vienna. It was established in 2008 based on the merger of the power exchanges Powernext SA of France and EEX AG in Germany. Gradually integrated to the market of these four countries are the markets of Italy, Spain, Czechia, Slovakia, Poland, Hungary, Greece and Romania.

The exchange mechanism allows the arrangement of offers as legally binding agreements for purchase or sale of a particular quantity of electric energy in a given zone, for supply at a determined price (the so-called market clearing price).

Completed deals are forwarded immediately to the central counterparty for each transaction – the European Commodity Clearing (ECC). It is a central counterparty for all buyers and sellers who, as a rule, do not know each other. The clearing organization will always step in as a universal intermediary between buyer and seller, i.e. it provides for both the liabilities of buyer versus seller (payment for the electric energy), and for those of seller to buyer (the delivery of electricity).

As an important result of the exchange trade EPEX SPOT publishes daily exchange prices which are determined in a direct meeting of demand and supply. As such transactions are the result of extensive, open and transparent competition between orders by members of the Exchange they reflect the best available

information as at this point of time in the market environment. Usually the cash market is organized ‘a day ahead’ and ‘within the day’.

The number of players on the EPEX SPOT cash market is continuously growing and at this point of time they are 236 firms from 24 countries, and there are licensed traders including from Romania and Greece. It is enough to look at the map with the geographical location of players in trade on the European Energy Exchange and the legitimate question will arise – why no Bulgarian participation on this market. While the exchange market guarantees:

- fair and adequate behaviour of members of the Exchange;
- safe delivery and payment for the traded electric energy;
- anonymity of transactions – producers do not know to whom they sell and buyers do not know from whom they will buy actually;
- transparency in determination and variation of the price in accordance with demand and supply for every moment of the day.

Calculated by the cash market of the EEX exchange are also the respective indexes by which graphically presented is the variation in electricity price from various sectors of the market:

Phelix – index for physical delivery (Physical Electricity Index) – reporting on a daily basis a published price for base load (Phelix Base) and the peak load (Phelix Peak) on the market of electric energy for the area of Germany and Austria market. The index is calculated from prices on the EPEX SPOT cash market (the exchange acronym for such market). It is calculated as unweighted arithmetic average in two variants: with *base load* and with *peak load*. The index is used as a base (underlying) asset for Phelix futures and options traded actively on the European Energy Exchange.

Daily PHELIX index for base load (Phelix Day Base) is the unweighted arithmetic average price of electric energy for the hours from 1 to 24 traded on the spot market. It is calculated for all calendar days of the year.

Daily PHELIX index with peak load (Phelix Day Peak) averages the prices of electric energy traded on the spot market for the hours from 9th to 20th hour for all business days of the year.

Monthly PHELIX index for base load (Phelix Month Base) is calculated as an arithmetic average of all day values of the index for all calendar days of the month.

Monthly PHELIX index with peak load (Phelix Month Peak) is calculated as the average (unweighted) of all values of the PHELIX Day for all days from Monday to Friday of the respective month.

The wholesale price of electric energy varies within wide limits yet it is always the result of the momentary ratio of electricity demand and supply.

In line with the cash transactions also possible are three main types of term transactions – futures with physical delivery, financial futures and options. They feature a similar method of determining the price – in auction or an ongoing price fixation. Traded on the European Energy Exchange are also options, yet for the territories of Germany and Austria only. They are called PHELIX options as they are based on the PHELIX index and have a possible maturity – month, quarter, year.

Futures contracts for supply of electric energy are two main types – futures with physical delivery and financial futures.

Traded on the European Energy Exchange are futures with physical delivery of electric energy for the territories of France, Belgium and Denmark. Such futures come to an end with physical delivery of the whole quantity of electric energy for the entire period of the contract. Calculated in the last trading day (for week futures) and two exchange days before the period of delivery for the months futures is an ‘ending price’ for the futures. Usually this is the last price at closure of the trade in such futures. The buyer of a futures contract is obliged to receive the entire contracted quantity of electric energy for the whole period of the contract and to pay it at the ending price. The seller of the futures contract is obliged to deliver the contracted electric energy at constant parameters for each day and hour of the period of supply. Generally the contracts make provision for delivery of 1 MWh of electricity per each astronomical hour of the period of supply.

Financial futures admitted for trading are for the territories of Germany/Austria, France and Italy:

Review will be made here only of financial futures for the territory of Germany and Austria based on the PHELIX index:

- Financial futures on the Phelix index for base load (daily, weekend, weekly, monthly, quarterly and yearly) – Phelix-Base-Day/Weekend/Week/Month/Quarter/Year-Futures;
- Financial futures on the Phelix index for peak load (daily, weekend, weekly, monthly, quarterly and yearly) – Phelix-Peak-Day/Weekend/Week/Month/Quarter/Year-Futures;
- Financial futures on the Phelix index without peak load (monthly, quarterly and yearly) – Phelix-Off-Peak-Month/Quarter/Year-Futures;
- Starting February 2015 French and Italian futures will be released for the days and for the weekend, as well as financial futures for the territories of Spain and Switzerland.

The ending price for financial futures is determined on the calculation after a particular index which averages the prices from auctions for each hour of the day/night on the cash market ‘day forward’ per each discrete market territory. Usually prices are determined for base load, for peak load and for off-peak load, respectively. Ending of financial futures takes place only with equalization of the position with payment etc. there is no physical delivery of electric energy here. On maturity day the buyer of the financial futures is obliged to pay the difference between futures price and the fixed lower ending price. Where the ending price is higher than the futures price the difference is then paid by the seller of the futures contract. Such payment shall be effected until two days after maturity of clearing.

Options are another type of term transactions in which a right is being bought. Rights are two types: in the case of Call-option the right is ‘to buy’ at the price of exercise and in the case of Put-option the right is ‘to sell’ at exercise price. The buyer of a put option is entitled to receive a short position in a respective futures at the option exercise price on the last trading day. The seller of a put option receives, when exercising a long position in the respective futures, an *Option Premium* – this is the exchange price, which is paid at buying the right. *Types of options* – they are European type, which means that options are exercised on the last day for trading only. *Option series* – these are all call and put options on one and the same base asset

with same exercise prices and one and the same maturity period. Offered for the first trading day for each maturity period are at least three series with different exercise prices – one of them shall be ‘cash’ (in-the-money), the second one - ‘on money’ (at-the-money) and the third price must be ‘out of money’ (out-of-the-money).

Traded maturity periods – in the case of Phelix year options there are four possible contracts with possible maturity coming in the end of each quarter of the current year:

- maturity at the end of March – April Phelix year option for base load (Phelix-Base-Year-Apr-Option);
- maturity at the end of June – July Phelix year option for base load (Phelix-Base-Year-Jul-Option);
- maturity at the end of September – October Phelix year option for base load (Phelix-Base-Year-Oct-Option);
- maturity at the end of December – January Phelix year option for base load (Phelix-Base-Year-Jan-Option).

The price of electric energy in the R of Bulgaria has always been a topical theme and a permanent reason for reflection for the business and the households, both of them as end consumers. The present article is intended to show the specifics of trade in electric energy – in principle and in particular the peculiarities and disproportions of Bulgarian market, these actually being an obstacle for the development of a normal competition on this market. Still observed in the Bulgarian electric energy market are multiple restrictions on participants in this trade that prove the limitation on competition when transactions are made in electric energy thus delaying actually the transformation of the market from state monopoly to an efficient market.

The legislative framework of the European Union for the electric energy market is embedded in Directive 2009/72/EC. (DIRECTIVE 2009/72/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL of 13 June 2009 concerning the common rules for the internal market in electric energy). [4]

The main actions, terms and objectives for implementation by the member states can be summarized and presented as follows:

Main purpose: to achieve a ‘...fully open market, which enables all consumers to freely choose their suppliers and all suppliers freely to deliver to their customers.’

The full market opening aims at dividing generation from delivery of electric energy, so that conditions could be established of loyal competition and opportunities for market impact on the changes in electric energy price;

The Directive requires that all producers shall be competitively put on a level playing field in an objective, transparent and non-discriminatory manner, as well as third-party access to be provided to the transmission and distribution systems in conformity with the requirements for full market opening;

The issues relative to Bulgarian energy sector and the trade in electricity in particular, have been a topical and morbid theme for years now. This is in consequence of the disproportions superimposed with time and contradictory rights and obligations of players in the Bulgarian electric energy market. Most generally they boil down to the following:

In September 2008 the Bulgarian government decided to amalgamate the energy companies of Bulgaria into Bulgarian Energy Holding (BEH), which includes NEK, Kozloduy NPP, Maritsa – East 2 TPP, Maritsa-East Mines, Bulgargaz, Bulgartransgaz and Bulgartel;

The increasing number of wholesale consumers and traders purchasing and selling electric energy on the Bulgarian market is a sure sign of the improved market environment and the increased opportunities for competition. Yet I need to immediately note that the ‘free market’ occupies a mere 9.2% of the trade in electric energy for 2013 [8, p. 23], while the expectations for 2014 are that the quantities of electric energy sold on the free market will be some 10% of the total quantity for the year.

Electric energy consumption is irregular during the different hours of the day and this forces the System Operator of the respective territory to temporarily disconnect particular producers (the time of forced outage of capacity varies from several hours for HPP and TPP to 2-3 days for NPP, with at least the same time needed to put them back into generation mode), or to connect new capacities to the system as it must be balanced all the time – to have just as much electric energy generated as will be consumed. The classical example of balancing the electric energy system are hydropower plants which generate electricity in peak hours and then become consumers and start pumping the water back upwards so that it can be used again in the generation of electric energy. (See Art. 108.(1) of the Energy Law (EL): *‘Single operational planning, coordination and control of the electric energy system is performed by the operator of the electric transmission network and by the operators of each of the electricity distribution networks.’*)

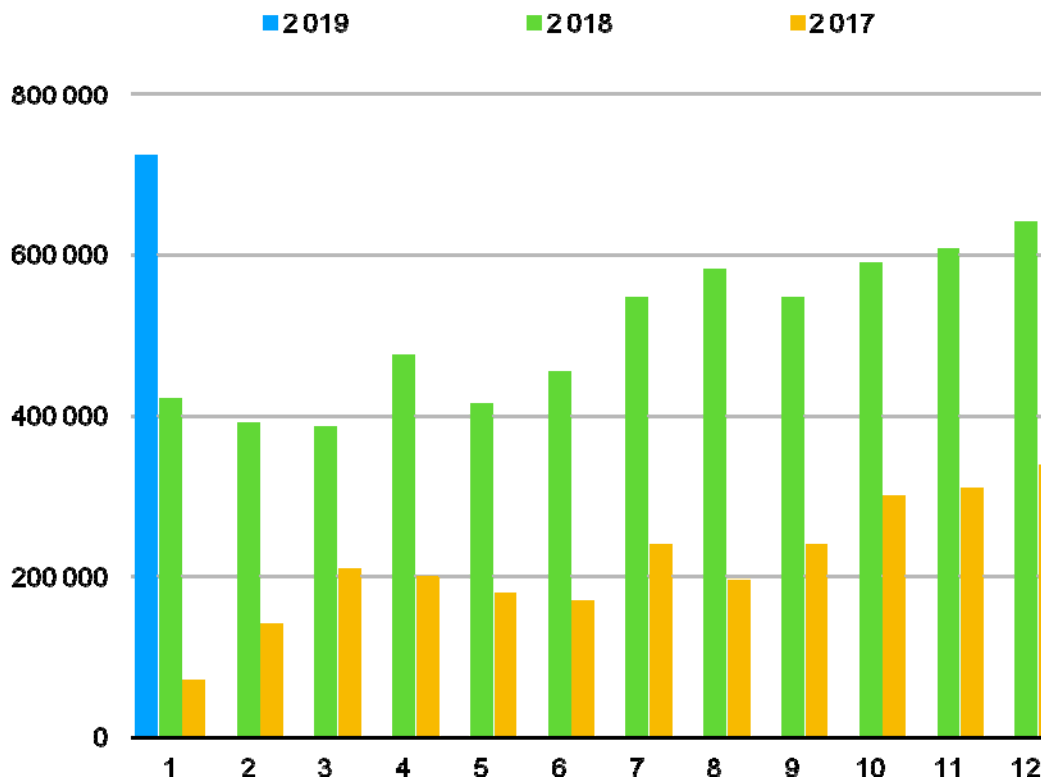
The main regulatory body is the State Energy and Water Regulatory Commission (SEWRC). A total 13 principles are set forth in Art. 23 of EL by which the Commission shall be guided in performing its regulatory powers. Such principles are in full compliance with the requirements of European Directive 2009/72/EC, yet their application is usually accompanied by contradictory comments and opinions of various experts from the sector.

The differences in prices of individual producers also are specified by SEWRC and they are speaking in their own way when exemplifying the disproportions. The price of electric energy from the thermal power plants in Maritsa East is two to three times higher than that from NPP and this is mainly due to the commitment assumed for purchasing the entire quantity of electric energy produced by the two TPPs. The National Electric Company (NEK) to deliver electric energy to all end consumers and to maintain ‘fair’ prices. In order to meet such expectations NEK purchases the cheap electric energy generated by Kozloduy NPP, covers the costs of availability and buys out the entire quantity of electric energy produced from renewable energy sources (RES). The price of the public supplier is thus obtained – 110.58 Levs for one Mega Watt hour (1 MWh) as shown in the drawing. It was increased from 01.07.2014 to 114.10 Levs per MWh, net of VAT, by SEWRC Decision No. II – 12 of 30.06.2014.

By its Decision No. II-422 dated 31.03.2014 SEWRC granted a license for the activity ‘organization of a stock market of electric energy’ for a term of 10 years to the state company – part of the Bulgarian Energy Holding (BEH) – Bulgarian Independent Energy Exchange EAD. This company will use the technical and

material resources of Electricity System Operator EAD and for such purpose the system operator undertakes to separate, rehabilitate and provide the module Organized Market ‘Day forward’, which has been part of the electric energy market in Bulgaria since 2010 until now. A Business Plan of Bulgarian Independent Energy Exchange EAD was presented for the period 2014-2018, wherein provision is made for starting the activity in 2014 and expansion in 2016 by purchasing a platform for ‘market coupling’ through which it will be possible to organize a stock market within the framework of the same day. It is envisaged to sell in 2014 on the stock market quantities a little over 4 Terra Watt hours and in 2018 such quantity is expected to double – to 8.5 Terra Watt hours. Provision is made for a fee for transactions on this exchange in the amount of 0.10 Levs per Mega Watt hour (MWh). One can notice that the presented Business Plan is for 4 years and the License was granted for 10 years. There was interest also expressed by the private company ‘Bulgarian Energy Exchange’ which applied for the issuance of this license too, but it was not approved.

The following chart shows the quantities sold by months on the Bulgarian Independent Energy Exchange:

The process of transformation from state monopoly in the energy sector to a free efficient market is accomplished when participants in this dealing begin to make transaction among them at transparent exchange rules and guaranteed equal treatment of all players in the market. This market shall also imply the striking of term deals (futures and options) under perfect regulation because the interest of each participant in the trade in electric energy can be protected with the appropriate selection of term deals against risks unacceptable therefore.

There is a text in the Annual Report of SEWRC for the European Commission that ‘...The total volume of traded quantities in 2017 is 4 233 800 MWh. The increase in traded quantities in 2016 - 2 505 209 MWh is 167%.’ [5].

In order to discontinue this Bulgarian paradox to pay the lowest price for electric energy in Europe and at the very same time such price to be the greatest burden for Bulgarian households **we must join, as soon as possible, the European Energy Exchange** and to see generated electricity sold in a transparent manner. NEK obligations as a public supplier and the agreed rights of other players in the trade in the Bulgarian market shall be regulated and compensated by the government beyond any market relations. Most probably this again will be tax and non-tax burdens in the price for end consumers yet the state must intervene on its part in shouldering the burdens in our energy system as all this had happened with the collaboration or inaction of the ruling government structures.

References:

1. DIRECTIVE 2009/72/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL dated 13 July 2009 concerning the common rules for the internal market in electric energy concerning the common rules for the internal market in electric energy and repealing Directive 2003/54/EC
2. The ENERGY ACT
3. RULES of trade in electric energy – issued by the State Energy and Water Regulation Commission, promulgated SG, issue 66 dated 26.07.2013, effective from 26.07.2013, am. & supp, issue 39 dated 9.05.2014.
4. Annual Report of SEWRC for the European Commission, July 2018, p. 25.
5. SEWRC decisions №№: TE-023/29.05.2014; JI - 422/31.03.2014; EE - 1/27.05.2014; И1 - JI-408/29.01.2014; ПAM - 1/24.01.2014; И2-JI-147/06.01.2014.
6. Arguments to Decision № И-43/30.12.2013 by SEWRC
7. Price of electric energy on the regulated market during the new price period 1.07.2014–30.06.2015.
8. Annual Financial Statement of Electricity System Operator EAD for the years 2007, 2008, 2009, 2011, 2012.
9. Annual Report of NEK for 2011, 2012, 2013, p. 56.
10. Hull, J. Optionen, Futures und andere Derivate, 7, aktualisierte Aufgabe, Pearson Studium, 2009, p. 713
11. Nedev, T. Competitiveness on the Bulgarian market of electric energy. Economic efficiency of business in the Conditions of unstable economy - Collective monograph, Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2015,.
12. Nedev, T. Issues of the Bulgarian Electricity Market and Possibilities of Risk Management by Financial Futures at the European Energy Exchange - EEX. Scientific journal “Economics and Finance”, Collection of scientific articles, ISBN 9783-903063-16-7, Printed by ” East West” Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015, p. 6 - 11.
13. EEX-Börsenordnung der EEX, Leipzig, 36 s.
14. Bedingungen für den Handel an der EEX, Leipzig, Dokumentenversion 0035a, p. 30.
15. Bedingungen für den Handel an der EEX Datum 01.01.2015 Ort Leipzig Dokumentenversion 0039a, p. 25.
16. EEX-Kontraktsspezifikation, Dokumentversion / Document Release 18.12.2013, Leipzig 0037b, p. 130.

Laptiev Viacheslav

PhD in Economics, Associate Professor,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACH TO MODELING PROBLEM-ORIENTED HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT

Лаптев В.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

Abstract. *The article proposes a theoretical and methodological approach to modeling problem-oriented human resources development, which results in the formation of a system of human resources development tools based on taking into account risks and effects at all levels of management.*

Key words: *human resources, development, methodical approach, problem-oriented approach, factors*

Анотація. *В статті запропоновано теоретико-методичний підхід до моделювання проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, в результаті якого передбачено формування системи інструментів розвитку людських ресурсів на основі врахування ризиків та ефекту на всіх рівнях управління.*

Ключові слова: *людські ресурси, розвиток, методичний підхід, проблемно-орієнтований підхід, чинники*

Дуальність категорії «людські ресурси» полягає у можливості одночасної приналежності до об'єкту та суб'єкту управління. В першому випадку – як важливий ресурс держави та її територіальних одиниць, підприємств, що забезпечує певний рівень конкурентоспроможності на всіх рівнях управління. З іншого боку, саме людські ресурси виступають суб'єктом управління, що проявляється у якості державного управління, якості менеджменту на підприємствах тощо. Отже, людські ресурси – це стратегічні конкурентні переваги високого порядку, що мають бути поставлені в ранг пріоритетних для економічної безпеки та підвищення рівня конкурентоспроможності країни.

Питаннями розвитку людських ресурсів на різних рівнях управління займалися М. Армстронг, В. Веснін, А. Кібанов, Е. Лібанова, М. Мурашко, К. Марченко, Н. Маркова, А. Ткаченко та ін. [1-7]. Однак вибір дієвих методів розвитку людських ресурсів й досі залишається не обґрунтованим та іноді відірваним від рівнів управління, що знижує ефективність процесу розвитку людських ресурсів.

Метою даного дослідження є обґрунтування послідовності етапів моделювання розвитку людських ресурсів на основі проблемно-орієнтованого підходу.

Розвиток людських ресурсів на макро-; мезо-; та мікрорівні має пріоритетне значення в успішній реалізації всіх реформ та трансформаційних

процесів країні, та є необхідною умовою зміцнення конкурентної позиції та підвищення конкурентоспроможності України на міжнародній арені.

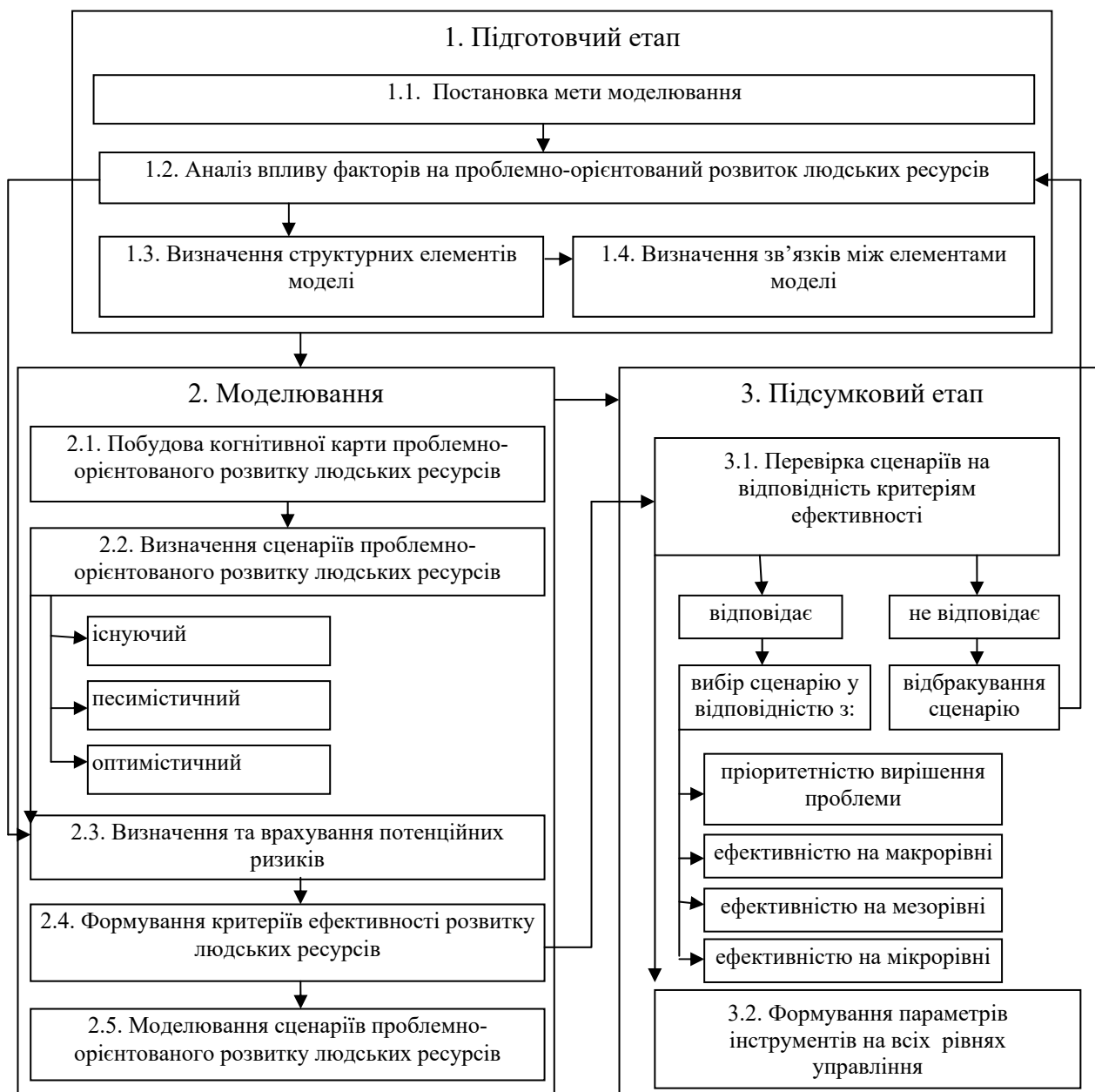

Рис.1. Теоретико-методичний підхід до моделювання проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів

Реалії сьогодення вказують на низку проблем, пов'язаних з розвитком людських ресурсів та ефективністю ринку праці: відсутність людських ресурсів необхідної кваліфікації з причин відсутності конструктивного діалогу між ЗВО, представниками бізнесу та великих промислових підприємств й науки; відсутність дієвих методів стимулювання розвитку молоді; низька інформованість молоді про можливі вітчизняні та міжнародні гранти, щодо оволодіння новітніми навичками та компетентностями; слабе розуміння підприємств про необхідність виділення бюджету на розвиток персоналу підприємств; низька конкуренція ЗВО з міжнародними закладами; відтік кваліфікованих людських ресурсів в межах трудової міграції за кордон, що

пов'язано також з неефективністю вітчизняної системи освіти та навчання, що спонукає отримувати її за кордоном через відсутній дієвий механізм дуального навчання.

Важливим завданням економічної політики країни має стати забезпечення умов розвитку людських ресурсів на мікро-, мезо-, макрорівні. Досягнення конкурентних переваг від використання людських ресурсів на всіх рівнях управління можливо за рахунок дієвих методів та інструментів розвитку людських ресурсів. При цьому вибір методів розвитку людських ресурсів та їх параметрів має залежати від рівня управління та може бути обґрунтований на основі побудови моделі.

Теоретико-методичний підхід до моделювання проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів може бути представлений у вигляді послідовності етапів: підготовчого, етапу моделювання та підсумкового, в результаті якого обирається раціональний набір інструментів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (рис. 1).

Перший етап є підготовчим та передбачає визначення всієї інформації для проведення моделювання сценаріїв розвитку людських ресурсів.

На першому етапі визначається мета моделювання – формування дієвої системи інструментарію розвитку людських ресурсів на основі проблемно-орієнтованого підходу.

Досліджується вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток людських ресурсів з урахуванням проблемно-орієнтованого підходу.

Також в межах даного етапу визначаються структурні елементи моделі та встановлюються зв'язки між ними. До структурних елементів моделі проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів слід віднести соціальні гарантії, витрати на розвиток людських ресурсів, економічно-активне населення, рівень безробіття та зайнятості, рівень реальної заробітної плати, рівень освіти, потреба в робочій силі. В свою чергу дані елементи мають безпосередній вплив на макроекономічні показники розвитку національної, регіональної економіки та підприємств.

За результатами першого етапу методичного підходу на другому будується когнітивна карта проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на основі встановлення причинно-наслідкові зв'язків між всіма структурними елементами моделі.

Наступним етапом є визначення сценаріїв проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів. За результатами виявлених проблем розвитку людських ресурсів та визначення їх пріоритетності на основі методу аналізу ієрархій будуються три сценарії проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів: існуючий, песимістичний та оптимістичний. Для кожного з них формується перелік інструментів розвитку людських ресурсів з певними параметрами. Кожен сценарій має відповідні ризики, які необхідно врахувати моделі. Також важливим є формування критеріїв ефективності розвитку людських ресурсів за якісними та кількісними параметрами.

Після чого здійснюється моделювання сценаріїв проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів та отримуються результати за трьома сценаріями.

Підсумковим етапом є вибір найбільш прийняттого сценарію в сучасних умовах за всіма критеріями ефективності та обмеженнями. У разі невідповідності критеріям сценарій відбраковується. Далі вибір остаточного сценарію відбувається в залежності до пріоритетності проблем у розвитку людських ресурсів та ефективністю на всіх рівнях управління: макро-, мезо-, мікрорівні.

В результаті чого буде сформовано систему інструментів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів.

Таким чином, науковим результатом статті є розробка теоретико-методичного підходу до моделювання проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, що передбачає формування системи інструментів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на основі врахування ризиків та ефекту на всіх рівнях управління.

Практична значимість дослідження полягає в можливості обґрунтування системи інструментів розвитку людських ресурсів на основі проблемно-орієнтованого підходу. Подальші наукові дослідження лежать в площині розробки методологічного забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів.

References:

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами; пер. с англ. под ред. С. К. Мордовина. - 8-е изд. СПб.: Питер, 2004. - 832 с.
2. Маркова Н.С. Аналіз науко-методичних підходів до визначення категорії “розвиток персоналу” // Економічний простір. 2010. - № 42. - С. 247-256.
3. Колпаков В. Управление развитием персонала: теория і практика // Персонал. - 2004. - № 11. - С. 64-69.
4. Управление персоналом организации: Учебник / Под ред. А.Я. Кибанова. 3-е изд., доп. и перераб. М.: ИНФРА-М, 2005. - 638 с.
5. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала: Пособие по кадровой работе. М.: Юристъ, 2001. 496 с.
6. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку : монографія. / за ред. Е.М. Лібанової. К. 2016. 328 с.

Khodakivska Olga,

Doctor of economic, Head of the Department of Land Relations

Kononenko Olena,

Junior researcher

Loiko Svitlana

Postgraduate student

National Science Center "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine

ADMINISTRATION OF PAYMENTS FOR LAND BY LOCAL GOVERNMENTS IN THE CONTEXT OF RURAL DEVELOPMENT

***Abstract.** The transformation of payments for land, the aspect of their target destination according to rational land usage, ecologization of agrarian production and other environmental measures of rural areas were investigated entirely.*

***Key words:** land relations, sustainable development, united territorial communities, land tax, rent land, agricultural land.*

The receipt of land tax and land rent is one of the main sources of local budgets fulfillment in order to execute the UTC's (united territorial communities) functions and responsibilities for rural residents. The amount of land payment depends on the area of available land, its normative monetary valuation and the size of the rent. If the monetary assessment is determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine on the basis of a special methodology, and the rates of land tax with the tax code, then the rent amount for the lands of state and communal property is established on the basis of the results of land tenders (auctions).

The land tax has its own history. It was introduced by the Law of Ukraine "On Land Fee" of July 3, 1992, № 2535 [2]. Considering the subject of our study, it is expedient to dwell on it in more detail, despite the fact that from 1 January 2011 the present law has expired in accordance with the Tax Code of Ukraine dated 02.12.2010, №2755 [3]. After all, on his example one can consider directions of transformation for the institutional and legal mechanism of land relations regulation for the whole transitional period from the administrative-planning to the socially oriented market economy in the part of observance by the state of the basic principles of ecologically sustainable development of rural territories.

Consequently, this Law (Art. 22) provided that the funds from the payment for land received on special accounts of local budgets should be used exclusively for the following needs: financing of measures for rational use and protection of land; increasing of soils fertility; conducting the state land cadastre; implementation of land management and land monitoring; creation of a land innovation fund; attention to economic incentives for land owners and land users to improve land quality and increase soil fertility; compensation of expenses incurred as a result of conservation of land. A separate rule of the law under our consideration were the fines at the rate of 100% of the non-intended use of the sums received from the land taxation passed to the relevant budget, which should also be directed towards the financing of environmental protection measures.

We should note that at that time there were the significant sums that were growing annually. However, the funds allocated for land protection measures were insignificant in view of the problems of environmentally safe land usage in Ukraine. For example, for the state budget in 2001, under the heading of expenditures on protection, rational use and improvement of agricultural land and land reform, UAH 35.1 million or only 2.7% of revenues was expected from land lease payments. In fact, according to the State Treasury of Ukraine, even less was allocated to these goals - UAH 29.7 million, which is 84.6% of the planned volume [1, p. 130-131; 4].

We conclude that the land tax implements mainly fiscal appointments, without sufficiently stimulating and regulating functions aimed at the rational use of agricultural land and the equalization of economic conditions in various climatic zones with different levels of development of market infrastructure. Ultimately, this did not contribute to the balanced development of rural areas, since the dependence of the size of the land tax on the amount of rental income received by landowners and land users was lost. In other words, a private or legal person, receiving comparatively higher income under the same conditions of business with other contractors, may pay a lower tax to the local budget. This violates at least three principles of the taxation system – a) equality of all payers before the law, b) neutrality of taxation and c) social justice [5].

The state of observance in practice of environmental norms regarding agricultural land, provided by other legislative acts, including the Law of Ukraine on Land Conservation of 19.06.2003 №962, shows the level of their degradation due to the institutional inability of the state to ensure effective control over the proper use and protection of land, compliance with legislation in the field of environmental protection, ecologically safe use, reproduction and protection of natural resources, etc.

According to the Tax Code of Ukraine land tax is levied in the form of land tax and rent [3]. As part of financial decentralization, starting from January 1, 2015, 100% of these payments are directed to the needs of local budgets as part of a property taxation.

Data analysis on the receipt of land tax to local budgets shows the following: a) its volume in 2017, in comparison with 2010, has almost tripled - from UAH 3051.3 million to UAH 8881.6 million; b) the growth rate of this tax from enterprises significantly outstrips the income from individuals, which in sequence gives the backgrounds for concluding that they have more significant financial participation in sustainable rural development; c) there is a steady trend to equalize the redistribution of rental income in favor of village (town) councils and councils of UTC.

The second form of land payment – is a rent, as a part of the mechanism of land relations state regulation, plays a particularly important role in the balanced development of rural areas. Lease payments fulfill the same functions as taxes in general. They stimulate the development of various forms of land tenure and land use, which encourage higher productivity of land, labor, capital, entrepreneurial skills, scientific and technological achievements, information resources and other economic and natural factors. The regulatory function through redistribution of capital promotes rational land use, diversification of production, helps to smooth the seasonality of agriculture and the labor market of rural areas. And this, in sequence, is

important for stable operation and equal income of working capital for timely payment for wage earners, payment of taxes and fees, payments for land leases, etc. Accumulation of funds on the accounts of villages, town councils and councils of UTC provides an opportunity to realize the necessary investment projects for the rural community. The financial self-sufficiency of the primary link in the system of government authorities, both from an economic and social, environmental point of view, is a key to the well-being of rural households, adherence to the principles of sustainable development of regions and the state as a whole [5].

It is important to emphasize the considerable reserves for lack of revenues to local budgets from the rent for land owned by the state. After all, the size of rent payments for land purchased outside the competition, as a rule, is less than 1.6 times than for the right to lease, purchased on land deals and 1.2 times compared with the lease of land shares. From a formal point of view, this is devoid of logic, since the terms of the lease agreements of state-owned land are much longer than private land shares. In addition, the average size of the leased land plots of state ownership is almost 4 times higher. Obviously, there is an unjustified understatement of the rent amount by landlords, who reduces the financial capacity of local budgets with subsequent negative consequences for sustainable rural development.

The introduction of land tenders (auctions) eliminates the so-called "human factor". The mechanism of sales the lease rights of state-owned land on electronic land tenders has already been worked out. Thus, according to the data of the StateGeoCadastre of Ukraine, the sales number of rights to lease agricultural land of state ownership in 2017 amounted to 1,837 units the total area of 42.5 thousand hectares. In total, 2865 lots were auctioned, with an area of 66.0 thousand hectares, but 9.7% of lots of auction results were canceled due to non-payment of funds or the refusal of the winner to conclude a lease agreement, another 26.1% auction lots canceled by the organizer, or recognized as not occurring [5, 6].

Table 1

**Rent for agricultural land owned by state, whose lease rights are sold
out on land trades**

Indicator	Year			
	2015	2016	2017	2018 (11 months)
Starting amount of rent, UAH / ha	799.5	1461.3	1462.5	1479, 2
Starting amount of rent, % of NMV	4.0	6.6	7.7	8.1
The size of the rent according to the auction results, UAH / ha	1377.8	2249.8	2793.4	3337.4
incl., as a percentage of NMVs, %	6.9	10.2	14.7	19.13
Growth of the rent amount by the results of trades against the starting price, %	72.3	53.9	91.0	126.9

Source: calculated according to the data of the StateGeoCadastre of Ukraine and data NSC "Institute of Agrarian Economics".

The average size of the land plot, the right to lease on what is already sold, is 23 hectares with a coefficient of variation of 7.13 (from 11.5 hectares in the Cherkasy region to 82.0 hectares in the Zhytomyr region). The size of the rent in 2017 was 2793 UAH / ha. At the same time, the annual rent on the results of land auctions on

average in Ukraine in 2017 reached 14.7% of the normative monetary valuation (NMV) at the starting point of 7.7%, and in 2018 already reached 19.1% of the NMVs (Table). *For comparison:* the rent for land shares in 2017 amounted to 1093 UAH / ha, or 3.6% of the NMV, which is less than 1700 UAH and 11.1 p., respectively.

Land fee paid to local budgets in the form of land tax and lease payments plays an important role in ensuring the financial self-sufficiency of territorial self-governance bodies. After all, state-wide decentralization is essentially the centralization of educational, medical, cultural, administrative and other services in UTCs, which, on average, combine up to six rural settlements. All these require: a) changes in approaches to the administration of land taxation and rents for agricultural land in order to ensure that the tax system performs its functions and observes its fundamental principles; b) completion of work on the determination of the boundaries of the village settlement network with the development of the relevant technical documentation and incorporating the records into the State Land Cadastre; c) strengthening the state control over compliance with land and tax legislation.

References:

1. Mogilny, O.M. (2002), State regulation of agrarian production in the period of the economy transformation, IAE UAAS, Kyiv, Ukraine.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine "On Land Fee", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2335-12>.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Tax Code of Ukraine, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2335-17>.
4. Khodakivska, O.V. (2015), Ecologization of agrarian production, NSC "IAE", Kiev, Ukraine.
5. Khodakivska, O. and Mohylnyi, O. (2018), The Modern State Agricultural Policy of Ukrainia: problems of countries with transition economy. Public policy and administration. vol. 17, no. 4, pp. 526–538. DOI: <https://doi.org/10.13165/VPA-18-17-4-03>
6. Statistical Yearbook (2018), Land Relations Monitoring in Ukraine, World Bank Group, Kyiv, Ukraine.

WORLD ECONOMY

Kwilinski A.,

Ph.D. (Economics)

The London Academy of Science and Business, London, England

Trushkina N.

Ph.D. (Economics), Senior Research Fellow

Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE GLOBAL ECONOMIC SYSTEM

Квилинский А.С.,

Ph.D. (Economics)

Лондонская академия науки и бизнеса, г. Лондон, Англия

Трушкина Н.В.

кандидат экономических наук, старший научный сотрудник

Институт экономики промышленности НАН Украины, г. Киев, Украина

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

The article reveals the advantages and components of the effect of the development of the digital economy. Digital development ratings of the global economy are analyzed and features of their calculation are determined. Modern concepts of digital transformation of the global economic system are summarized.

Keywords: *digital transformation, digital technologies, global economic system, rating, modern concepts, effect.*

В статье выявлены преимущества и составляющие эффекта от развития цифровой экономики. Проанализированы рейтинги цифрового развития глобальной экономики и определены особенности их расчета. Обобщены современные концепции цифровой трансформации глобальной экономической системы.

Ключевые слова: *цифровая трансформация, цифровые технологии, глобальная экономическая система, рейтинг, современные концепции, эффект.*

В настоящее время наблюдается переход на цифровые технологии, использование которых приводит к ускорению цифровой трансформации глобальной экономической системы. Это способствует изменению технологического уклада, логистической цепочки, управляемости спроса и предложения. Масштабная цифровая трансформация экосистем обусловлена развитием технологической инфраструктуры, использованием больших баз данных, слиянием онлайн и офлайн сфер. Современный этап цифровизации глобальной экономики характеризуется интеграцией широкого спектра цифровых сервисов, продуктов и технологий в киберфизическую систему.

К преимуществам развития цифровой экономики можно отнести рост производительности труда, повышение уровня конкурентоспособности компаний, снижение затрат производства, создание новых рабочих мест, более полное удовлетворение потребностей. Это подтверждают и результаты научных исследований, в ходе которых установлено, что одним из эффективных путей решения современных глобальных проблем может стать

увеличение удельного веса информационной экономики и ускорение роста ВВП за счет цифровых технологий [1-3].

Таблица 1

Особенности расчета рейтингов развития цифровой экономики

Название рейтинга	Методика расчета
Индекс развития информационно-коммуникационных технологий (ICT Development Index)	Это комбинированный показатель, характеризующий достижения стран мира с точки зрения развития ИКТ. Рассчитывается по Методике Международного союза электросвязи, специализированного подразделения ООН, определяющего мировые стандарты в области ИКТ. Включает 11 показателей, которые сводятся в единый критерий для сравнения достижений стран мира в развитии ИКТ и может быть использован в качестве инструмента для проведения сравнительного анализа на глобальном, национальном и региональном уровнях.
Индекс цифрового развития экономики (Digital Evolution Index)	Рассчитан Университетом Тафтса в сотрудничестве с Mastercard Inc. Индекс показывает соотношение между спросом и предложением в рамках цифровой экономики, уровень поддержки со стороны правительства и государственных институтов, темпы развития инноваций. При расчете индекса использовано более 170 индикаторов.
Рейтинг цифровой конкурентоспособности	Составлен швейцарской бизнес-школой IMD. Рейтинг рассчитывается по 3 направлениям, включающим 50 критериев: знания (уровень обучения, образования и науки); технологии (регуляторная среда, капитализация IT-отрасли, развитие ИКТ); готовность к цифровой трансформации.
Глобальный индекс сетевого взаимодействия (Global Connectivity Index, GCI)	GCI отражает прогресс крупнейших стран мира в области перехода на цифровые технологии. Базируется на параметрах производительности (предложение, спрос, качество обслуживания, потенциал) и обеспечение трансформации (большие данные, облака, широкополосный доступ, центры обработки данных и Интернет-вещей). Индекс рассчитывается на основе 40 показателей, отражающих степень развития стран, и влияния 5 основных технологических факторов роста: развертывание сетей широкополосной связи; функционирование центров обработки данных; применение облачных сервисов; работа с большими данными; развитие Интернет-вещей. Повышение GCI на 1 пункт эквивалентно увеличению: конкурентоспособности на 2,1%, инноваций – на 2,2% и производительности – на 2,3%.
Коэффициент цифровой плотности (Digital Density Index, DDI)	Accenture Strategy предложило комплексный критерий оценки влияния цифровой трансформации на бизнес, для чего введен DDI. Отражает степень влияния цифровых технологий, навыков работы с ними, а также нормативно-правовой базы, необходимой для реализации экономического потенциала страны на основе определенных технологий. Индекс включает более 50 показателей по 4 группам: создание рынков, привлечение ресурсов, управление предприятием, стимулирование.
Индекс цифровой трансформации (Digital Transformation Index, DTI)	Это кумулятивный показатель (по 10-ти балльной шкале), выводимый на основе сравнительных экспертных оценок компаний. Аналитическим агентством Arthur D. Little проведено исследование цифровой зрелости около 100 европейских компаний из 7 отраслей, которые были проранжированы по DTI. Цифровая трансформация в первую очередь влияет на возможности привлечения новых клиентов, на втором месте по значимости находится «Выделение среди конкурентов» и на третьем – «Новые источник дохода». Кроме того, коэффициент цифровой трансформации распределен по вертикальным индустриям: наивысший балл получила автомобильная индустрия (DTI 5,02) при среднем значении 3,92 балла, далее следуют телекоммуникационная индустрия (4,20) и энергетика (4,11).

Составлено по данным: [4-9].

По мнению обозревателей Forbes, 67% руководителей компаний из списка Global 2000, выбрали в 2018 г. цифровую трансформацию в качестве приоритетной цели своей корпоративной стратегии.

Согласно данным исследования International Data Corporation общие глобальные затраты на технологии цифровой трансформации будут ежегодно увеличиваться на 16,8% и в 2019 г. составят 2,1 трлн долл. США. The Boston Consulting Group прогнозирует, что объем цифровой экономики к 2035 г. может достичь 16 трлн долл. США. Исследования компаний Huawei та Oxford Economics показали, что интеллектуальное сетевое взаимодействие инициирует рост цифровой экономики, который достигнет до 2025 г. оценочного значения в 23 трлн долл. США. Это увеличение составит 78,3% по сравнению с 2017 г. (12,9 трлн долл. США). К 2025 г. планируется рост удельного веса цифровой экономики на 7,2 пункта, или с 17,1 до 24,3% объема мирового ВВП [4].

Уровень цифрового развития глобальной экономики как системы экономических отношений, основанных на использовании цифровых информационно-коммуникационных технологий, определяется множеством разработанных международными организациями рейтингов (табл.1).

Следует отметить, что рост применения цифровых технологий (увеличение индекса цифровой плотности на 10 пунктов) может добавить к 2020 г. к ВВП ведущих мировых экономик 1,36 трлн долл. США, что будет на 2,3% больше базового прогноза (без учета цифровой трансформации). При этом Китай добавит к своему ВВП 418 млн долл., США – 365 млн, Япония – 114 млн долл. США.

В результате исследования установлено, что к современным концепциям цифровой трансформации глобальной экономической системы относятся:

создание цифровой платформы как новой бизнес-модели, суть которой заключается в предоставлении бизнесу и населению специфической услуги по координации деятельности различных участников рынка. Платформа позволяет продавцам и покупателям товара (услуги) быстро найти друг друга, заключить сделку и произвести расчеты. Цифровые платформы применяются преимущественно в коммерческой и логистической деятельности. Функционирование этих платформ ускоряет и удешевляет процессы производства и обмена, устраняет лишние посреднические звенья, повышает эффективность деятельности рынков;

использование концепции Индустрия 4.0 и «умной фабрики» как драйверов цифрового развития промышленности;

реализация концепции «киберфизическая система» как единого комплекса вычислительных ресурсов, информационных систем и физических процессов. Эта система включает: систему интеграции «поставщик-клиент» в единый контур управления сквозными бизнес-процессами и обмена данными; промышленных роботов и системы «компьютерного зрения», координирующих их взаимодействие; 3D-печать для создания прототипов и изготовления небольших партий на локальных площадках; технологии AR и VR для создания визуальных «инструкций-подсказок» на рабочих местах, а также для продвижения и продажи продукции; системы автоматизированного

проектирования CAD/CAE; анализ «больших данных» для поддержки принятия решений в режиме онлайн.

Таким образом, развитие цифровой экономики в условиях глобализации способствует повышению уровня конкурентоспособности информационных услуг и продукции в разных сферах экономической деятельности. Это достигается путем использования современных цифровых технологий и платформ как инструментов расширения доступа к глобальной информационной среде.

Литература:

1. Ляшенко В.І., Вишневецький О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. Київ: Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2018. 252 с.
2. Kwilinski A. Mechanism of modernization of industrial sphere of industrial enterprise in accordance with requirements of the information economy. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. No 4. P. 116-128. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-11>.
3. Kwilinski A. Trends of development of the informational economy of Ukraine in the context of ensuring the communicative component of industrial enterprises. *Economics and Management*. 2018. Vol. 1. No 77. P. 64-70.
4. Глобальный индекс сетевого взаимодействия Huawei-2018. URL: <https://www.huawei.com>.
5. Рейтинг стран мира по уровню развития информационно-коммуникационных технологий. Центр гуманитарных технологий, 2016-2019. URL: <http://gtmarket.ru/ratings/ict-development-index/ict-development-index-info>.
6. 15 стран-лидеров цифровой гонки. URL: <https://www.vestifinance.ru>.
7. Рейтинг цифровой конкурентоспособности: Украина поднялась на два пункта. URL: <https://news.enovosty.com>.
8. Прохоров А. Цифровая трансформация в цифрах. URL: <https://www.osp.ru>.
9. Digital Transformation – How to Become Digital Leader. URL: http://www.adlittle.com/downloads/tx_adlreports/ADL_HowtoBecomeDigitalLeader_02.pdf.

Viktoriya Lezhepokova

Associate Professor, Cand. Sc. (Ec.),

Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION AS AN INSTRUMENT FOR THE PROTECTION OF NATIONAL ECONOMIC INTERESTS

Abstract. *In the article the essence and key features of international commercial arbitration are considered. It is grounded that international commercial arbitration is a universal way of considering foreign trade disputes, which contributes to the protection of national economic interests through the unbiased advocacy of business interests of subjects of international business activity.*

Key words: *international commercial arbitration, foreign trade dispute, commercial transaction, national economic interests, international business activity.*

Introduction. International commercial arbitration (ICA) is one of the most important institutes of modern international private law. This is an effective, transparent and confidential way to resolve the trade dispute. The fact that the result

of the arbitration proceedings can be enforced in 150 countries of the world makes the institute of international commercial arbitration extremely attractive to business and determines its important role in protecting the national interests of states in foreign markets.

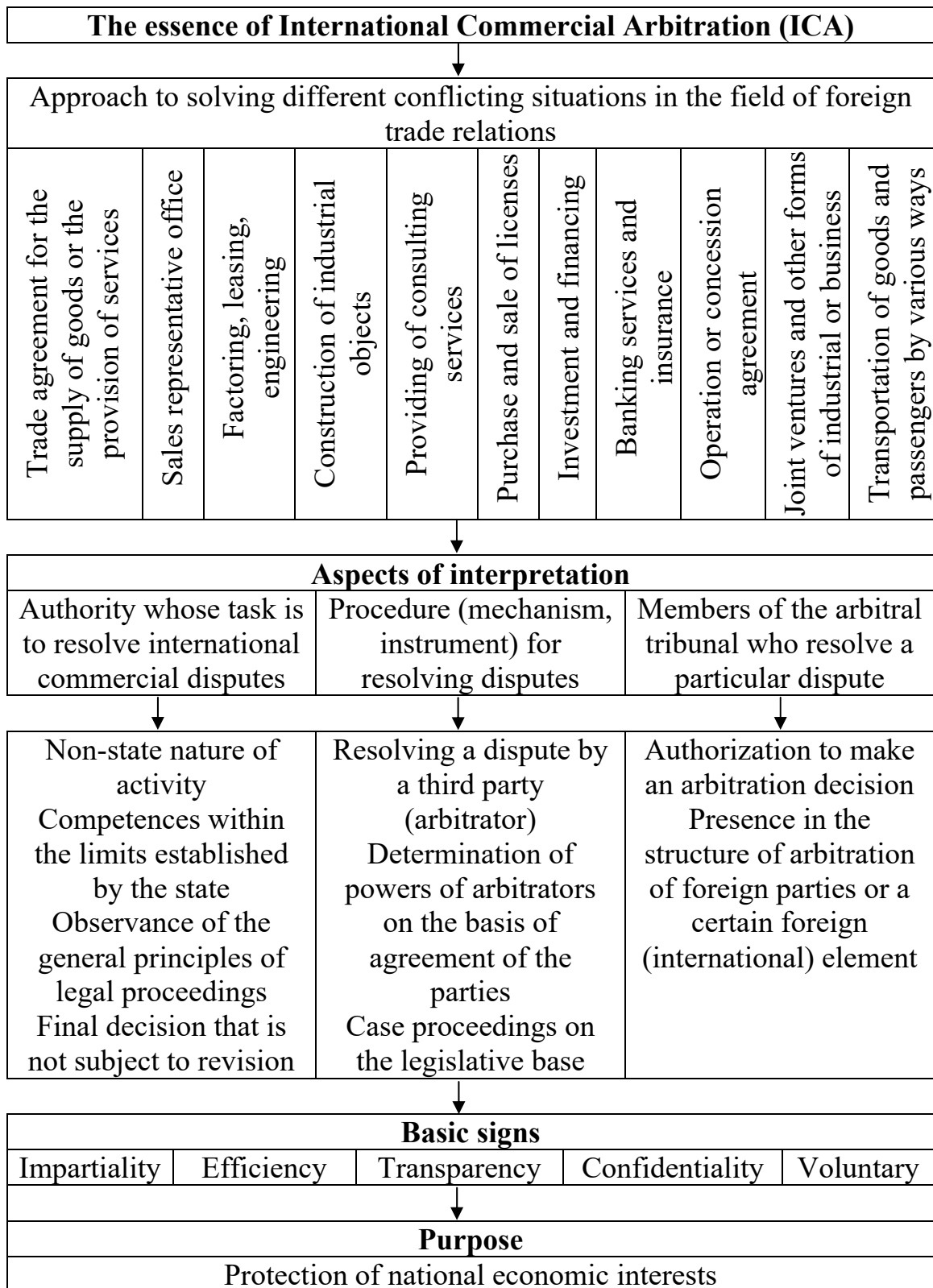

Figure 1. Key features of International Commercial Arbitration

Purpose. Guided by the general understanding of arbitration and its specificity in the context of application to foreign trade transactions, consider the essence of international commercial arbitration and its importance for the protection of national economic interests.

Findings. Arbitration in French means "arbitral court". The term "commercial" has a bunch of interpretations and in the most common sense covers the issues arising from all commercial relations – both contractual and non-negotiable. The term "international commercial arbitration" refers to three interrelated concepts that reflect different aspects of this phenomenon (Fig. 1).

1. The international commercial arbitration as an authority whose task is to resolve international commercial disputes. Some features characterize international commercial arbitrations as jurisdictional bodies. Namely, they are not state bodies and the state does not participate in their formation and financing and regulates only general principles of activity of arbitration courts. The competence of the arbitral tribunal is based on the agreement of the parties within the limits established by the state. In particular, the parties may determine the personal composition of the judges and the procedure under which the proceedings will be conducted.

The arbitration courts are not bound by procedural rules existing in the state, but they must adhere to the general principles of the administration of justice, which are considered as elements of the public order of a particular country (equality and adversarial parties, etc.). At least, the decisions of the arbitral tribunals are final and cannot be reviewed in substance.

2. The international commercial arbitration as the procedure (mechanism, instrument) for resolving disputes. As to the procedure for resolving the dispute, arbitration proceedings can be understood as a process performed by the arbitral tribunal in accordance with the set of rules. The last one is established by the arbitration procedure under conditions of agreement of the parties and the compliance with general legislation norms. The mandatory requirement for the ICA procedure is resolving the dispute by a third, impartial person (s) – an arbitrator who is not a representative of the state judiciary.

3. The international commercial arbitration as the specific composition of the members who resolve a certain dispute. In this context, the arbitration means the person elected or appointed in the manner prescribed by the parties or by law, considering and resolving a particular dispute. As a form of arbitration, international commercial arbitration is characterized by the presence of foreign parties or, at least, "foreign elements" in a dispute, for example, a foreign investment in a joint venture or other foreign (international) element. Thus, the Law of Ukraine "On International Commercial Arbitration" [1] stipulates that international trade arbitration may be subject to foreign trade disputes by agreement of parties, if a commercial enterprise of at least one of the parties is abroad, as well as disputes between enterprises with foreign investments and international companies, unions and organizations created on the territory of Ukraine.

Summarizing the various features of international commercial arbitration, it can be defined as a way to resolve conflicting situations in the field of foreign trade relations, which is carried out by a non-government arbitration body. The benefits of resolving commercial arbitration disputes are governed by the right of parties to elect

arbitrators by a simplified procedure, which usually does not provide for an appeal, which allows completing a case in shorter time than in state courts. Another important advantage of international commercial arbitration is the existence of a mechanism for the recognition and enforcement of its decisions based on the conventional regulation of this issue – first of all, the New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards [2].

It seems appropriate in determining the international commercial arbitration to emphasize the purpose of using this method of resolving foreign trade conflicts. Namely, the involvement of the arbitration body in resolving trade disputes is aimed at protecting the national economic interests of the states, which are realized through the business interests of the parties to the conflict. The growth in the number of multinational companies and their diverse international operations poses a threat of divergence in the interpretation of agreements or facts that arise in the process of international cooperation [3]. Therefore, the development of effective mechanisms for the arbitration of foreign trade disputes is an objective condition for ensuring the regulation of international business activities. It is for this purpose that the provisions on traditional arbitration are included in bilateral and multilateral foreign trade agreements with a view to ensuring the enforcement of arbitral awards in commercial contracts.

Conclusions. Such features determine the attractiveness of the international commercial arbitration as impartiality, efficiency, transparency, confidentiality, voluntary nature. The arbitration award is a universal way of considering foreign trade disputes, which contributes to the protection of national economic interests through the unbiased advocacy of business interests of subjects of international business activity.

References:

1. Law of Ukraine dated 15.12.2017 № 4002-XII "On International Commercial Arbitration". Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>
2. Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. Access mode: <http://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/original/1/5/15432.pdf>
3. Kyrychuk, A. (2014). Legal mechanism of regulation of international commercial arbitration. Access mode: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7388/1/Kyrychuk%20%D0%90.pdf>

ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT

Lilyana Stankova
Chief Assist. Dr.

University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

INNOVATIONS THAT HAVE BECOME THE BASIS OF MODERN MANUFACTURING

***Abstract.** Nowadays, manufacturing becomes more and more competitive and dynamic. This requires from the business to understand the trends and novelties in technologies and to be able to quickly apply them in the context of its own activity. Modern production technologies, introduced in enterprises, increase the effectiveness of the goods that they produce. Research and production experience allow obtaining effective technological solutions. In this connection, the aim of this article is to make a review of some of the most important innovations that changed modern manufacturing.*

***Keywords:** manufacturing, innovations, technologies.*

INTRODUCTION

Contemporary business environment is specific for its high dynamics and continuous tendency to globalization of the markets and liberalization of trade on a world scale. This constantly creates new challenges to the survival and competitiveness of manufacturing enterprises, including shorter “lifecycle” of the products, highly customized products, and severe competition from different markets around the world. One of the most secure ways to guarantee permanent success of the business of such enterprises, in terms of strategy, is their ability to promptly and adequately respond to the needs of the customers, using: efficiency increase, constantly improving quality, faster production cycle.

These circumstances impose a number of changes in their production processes and in particular in the search for innovative solutions to boost their productivity, quality, and range of products. In order to outrun their competitors, enterprises must work to create new technologies and introduce them into their own industries, thus manufacturing more reliable, better quality, and more attractive products.

Remote surveillance and analysis detectors help manufacturers better understand their own operations and activities. Detectors are fitted not only in workshops and factories but also in some machines at remote locations. They send information about the stocks, conditions of operation, performance of the machine, and other data, which allow gaining a better idea of the production process.

All this data not only improves quality but also gives the managing team more complete information about how the process flows; helps it plan and improve operations, and make informed decisions.

In terms of the advantages of remote video surveillance, the ability to easily manage distant sites must first be mentioned. Based on the received data, managerial decisions can be taken in due time depending on the range of the remote surveillance system.

Modern technologies provide transfer of the required information over different interfaces, thus making it possible to access the video during transmission

on any device and from any operational system. Furthermore, the use of modern equipment allows gradual extension of the operation of the video surveillance system without making special costs.

Internet of Things is a network of physical objects, devices, transport means, buildings, and other things, which are provided with electronics, software, detectors, and network connectivity, allowing them to collect and exchange information in real time.

Internet of Things allows objects to be remotely setup and controlled over the available network infrastructure, thus ensuring direct and immediate integration between the physical world and computer-based systems. Uniting the better of the two worlds, IoT leads to increasing precision and actual economic benefits.

Nowadays, an increasing number of manufacturers from different industries realize the good financial return of the integration of IoT in their business. Better work efficiency, optimization and control of processes, higher reliability are all only some of the advantages that could be gained to benefit many industries.

Connected devices will considerably help industry, since machines themselves will have the ability to detect their own problems and indicate what is happening over the network. Thus, companies will be able to instantly respond, saving significant costs from the avoidance of a more serious problem.

Industrial robots have gone a long way from their simplest version of single purpose machines. They have changed manufacturing enterprise tens of years ago and their modern versions are capable of much more:

- Using detectors, robots can identify how different components can match, which allows them to be engaged in more complex tasks to assemble and even weld components without human interference.
- The use of robots improves quality by removing people, who make mistakes more often.
- Allows people to focus on operations that require mental work, thus allowing them to create value instead of do mechanical work.
- Flexibility – switching materials, colors, and even projects is much easier for robots than for people.

All of the above helps for a more efficient and flexible production environment, which allows manufacturers to pass over from the stock production model to an order production model.

Today, robots are used in almost all industries. Even small and medium-sized companies frequently resort to them to improve cost efficiency and maintain market competitiveness.

The main goals of introducing industrial robots are boosting energy efficiency, production capacity, quality, and safety.

3D printing, just like robots, is developing extremely quickly over the last years. The main feature of 3D printing is that no minimum number of pieces of one single detail needs to be manufactured, as is the case with matrices. Only 1, 5 or 10 pieces could be manufactured, instead of 10 000. This provides flexibility and allows making tailored products much easily.

The 3D printer is a robot, which develops three-dimension physical objects based on a computer model using an additive process by laying down successive

layers of material. 3D printers have been used for industrial purposes for a long time but over the last years, personal 3D printers, which have much more limited capabilities but are significantly cheaper, are increasing spreading.

Any object that can be designed using a 3D modeling software can be recreated using a 3D printer. Desktop 3D printers are used for various purposes, such as for quick creation of prototypes, for manufacturing household items, spare parts, toys, jewelry, etc.

3D printers work just like common printers. The difference is that the ink is replaced with material, usually plastics or metal.

The new technology has the potential to change the entire manufacturing industry. The factory will be replaced by the home-based 3D printer. Anyone would be able to design and make cheaply whatever he wants. There will be no need to create hundredths of thousands of pieces of one and the same product and then wait for it to be placed on the market. Analyzers compare the new technology to the invention of the steam engine, light bulb, nuclear energy, and microchip.

The 4D printer is an improved version of the industrial modification of the three-dimensional printer. The difference is in the used materials; they are in multiple layers and can absorb water, which is thereafter used in the process of developing the print. Water is used for 4D printing as a source of energy, thanks to which the details can self-expand, fold or even twist at some places. The technological process allows creation of multiple different types of objects within minimum time, and the only required condition for obtaining the complex figures after the print is the presence of water. In future, 4D printers will be used for printing furniture, vehicles, and even houses, and each of these objects will be able to form its final shape by itself.

Augmented reality allows merging real-world elements to virtual ones. The distinction is that it all happens in real time and is three-dimensional.

In the context of manufacturing, this innovation allows viewing how a product will look like and how it will work before manufacturing it. This gives new opportunities for interaction by the client and achieving good efficiency by starting the work only after the design and its features are fully approved.

Augmented reality is already changing the way products are designed and assembled, reducing the probability of errors, increasing work productivity, and saving money for entrepreneurs. The main competitive advantage is that the technology can be used during all stages of production:

- It helps avoiding errors during design
- Speeds up the assembly of the product
- Simplifies repair and maintenance of the production
- Saves from logistics
- Teaches the personnel faster and more efficiently.

It could be concluded that today, innovative technologies are becoming not simply the basis of development but also the basis of survival of manufacturing enterprises. In modern dynamic conditions, only enterprises, which are focusing their efforts on optimizing work flows by introducing new effective production technologies, can develop successfully and remain competitive.

References:

7. Jogolik Alexandra, Modern Manufacturing. Structure of Modern Manufacturing. Problems of Modern Manufacturing, 21.02.2015, <<http://fb.ru/article/170402/sovremennoe-proizvodstvo-struktura-sovremennogo-proizvodstva-problemyi-sovremennogo-proizvodstva>>, (March 2019), (in Russian)
8. Remote video surveillance at large distances, <https://videokontroldoma.ru/distancionnoe-videonablyudenie-na-bo/>, (March 2019), (in Russian)
9. Internet of Things – IoT, <<http://barcodes.bg/internet-of-things>>, (March 2019), (in Bulgarian)
10. Internet of Things – Importance and Application in the Modern Dynamic World of Technologies, 4.01.2018, <<https://xn--80aahddubcb0awc4bnhip4t.bg/tema/iot-oblachni-uslugi/internet-neshtata-znachenie-prilozhenie-savremenniya-dinamichen>>, (March 2019), (in Bulgarian)
11. 3D Revolution in Manufacturing, 16.02.2012, <<https://www.economy.bg/innovations/view/1820/3D-revoljuciya-v-proizvodstvoto>>, (March 2019), (in Bulgarian)
12. Stefan Stefanov, 4D Print Technology will Open New Horizons to Industry, 4.03.2013, <<https://www.kaldata.com/it-новини/технология-за-4d-печат-ще-открие-нови-хо-77145.html>>, (March 2019), (in Bulgarian)
13. How Does Augmented Reality Help Manufacturing, 22.11.2018, <<https://www.orange-business.com/ru/blogs/kak-dopolnennaya-realnost-pomogaet-proizvodstvam>>, (March 2019), (in Russian)

Vorobyov V.V.,

Doctor of Technical Sciences, Professor

Kremenchuk National University named after Mikhail Ostrogradsky

Vorobyova L.D.

Ph.D., Associate Professor

Kremenchuk National University named after Mikhail Ostrogradsky

FEATURES OF FORMATION AND REALIZATION OF TRANSPORTATION POTENTIAL

Воробйов В.В.,

доктор технічних наук, професор

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Воробйова Л.Д.

кандидат технічних наук, доцент

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Abstract. *The article considers the essence and peculiarities of the formation of the transport enterprise's potential and the problems and prospects of the transport industry in Ukraine.*

Keywords: *transport, potential, resources, transportation facilities, reserves, motor transport enterprises, mode of transportation*

Анотація. *У статті розглянуто сутність і особливості формування потенціалу транспортного підприємства та проблеми і перспективи розвитку транспортної галузі*

України

Ключові слова: транспорт, потенціал, ресурси, провізні можливості, резерви, автотранспортні підприємства, режим перевезень

Транспортна галузь нашої держави виконує важливу роль у досягненні вагомих результатів економіки. Адже саме транспорт забезпечує необхідні зв'язки між покупцями та виробниками матеріальних благ на внутрішньому та на зовнішньому рівні. Тому ефективна робота транспорту впливає на підвищення рівня життя громадян, добробуту суспільства та забезпечує належну обороноздатність і національну захищеність нашої держави.

Ефективні напрямки розвитку України є можливими за умови продуктивного і належного використання її транспортного потенціалу. Наша країна розміщена на перехресті міжнародних торговельних шляхів, що дає реальні можливості використання наявного та розвитку транспортного потенціалу і отримання від цього значних можливостей для інтеграції держави до європейського та світового економічного простору. Україна має досить розгалужену транспортну систему, але її транспортний потенціал не використовується належним чином, що призводить до певного спаду ділової активності транспортної системи, економічної інтервенції іноземних компаній та монополізації окремих сегментів національного транспортного ринку. У результаті цього значна частина міжнародних транспортних потоків здійснюється в обхід країни.

Дослідженням проблеми транспортного потенціалу займалися українські та зарубіжні вчені. Серед них найбільший внесок зробили: Л.І. Абалкін, В.Н. Авдєєнко, О.І. Анчішкін, М.П. Денисенко, Л.Г. Зайончик, Н.В. Іванова, В.А. Котлов, Г.М. Меркіна, В.М. Лівшиць, Є.М. Сич, М.І. Янковський та інші.

Зрозуміло, що автомобільний транспорт сумісний із другими видами транспорту, має значну маневреність, можливість перевозити та доставляти вантаж на значні відстані за незначні витрати часу, але залежно від інших галузей автомобільний транспорт має свої особливості та відміни:

- транспортне обслуговування є одним із продуктів праці. А вигодою від цієї послуги є споживча вартість транспортних перевезень. На дану вартість впливає ціна вантажів, які перевозяться і вартість праці самого перевізника. Отже, завданням економіки транспорту є зменшення розходів, які впливають на вартість автомобільних перевезень;

- при транспортному обслуговуванні у структурі витрат значну частину займає оплата праці робітників, витрати на паливно-мастильні матеріали, а такий вид витрат як сировина практично не використовується. У процентному співвідношенні це виглядає наступним чином: матеріальні ресурси в автомобільному транспорті – 15-20%; зарплата перевізників і других робітників – 30-45%;

- великий вплив на послуги транспорту надають кліматичні умови, якість дорожнього покриття та належні умови експлуатації транспортних засобів.

При формуванні потенціалу підприємств автотранспортних господарств необхідно розуміти, що максимальність обсягу послуг даного підприємства залежить від ефективного використання усіх ресурсів – матеріальних, трудових,

фінансових і природних.

Досліджуючи наукові праці О.С. Федоніна, І.М. Репіної та О.І. Олексюка, було встановлено, що структура потенціалу автотранспортного підприємства розподіляється на суб'єктивні та об'єктивні складові. Завдяки цьому можна виділити наступні складові частини потенціалу автотранспортних підприємств: об'єктивна частина потенціалу складається із виробничого, інноваційного, фінансового потенціалів та потенціалу відтворення. Ця складова впливає на матеріально-ресурсну форму потенціалу і відтворюється у іншій формі при процесі діяльності.

Якщо розглядати потенціал виробничого процесу, то він насамперед залежить від кваліфікації послуг як різновидів та можливостей підприємства. Це і належне дотримання режиму перевезень, і сервіс та якість обслуговування, і більш продуктивне використання існуючих резервів автомобільного транспорту. Це все впливає на належне виконання перевезення вантажу, на дотримання технології транспортування в неординарних дорожньо-транспортних умовах [1].

При розгляді потенціалу основних фондів потрібно зазначити, що вони формують виробничу базу і виробничу потужність підприємства. До їх складу належать: споруди, будівлі, усі види транспорту і автомобілі, обладнання складових, ремонтних і гаражних приміщень. На їх якість і ефективність значною мірою впливає знос і спрацювання фондів, можливість їх сучасного відновлення.

Щодо потенціалу оборотних фондів – то це засоби праці, які формують певну частину виробничого капіталу підприємства. До них належать усі предмети праці, які використовуються у виробничому процесі тільки одноразово – пальне, запасні частини, ремонтні матеріали, електроенергія, вода, матеріали мастильні, колеса, шини і т.і. Для належного виконання обсягу транспортних перевезень необхідно вчасно забезпечити підприємство якісними матеріальними ресурсами.

При розгляді потенціалу нематеріальних активів виділяють можливості підприємства на використання нових інноваційних рішень та інтелектуальних напрацювань для більш результативного виконання виробничих завдань та задоволення потреб замовників.

Щодо інноваційного потенціалу підприємства, то неможливо уявити виробничу діяльність без розвитку і застосування нових досягнень науки і техніки, без сучасних засобів виробництва та без модерних способів організації підприємства.

Діяльність будь-якого підприємства неможлива без фінансування і фінансових ресурсів. Тому фінансовий потенціал необхідний для процесу відтворення усіх необхідних і майбутніх витрат для здійснення процесу виробництва.

Отже, сукупність усіх ресурсів підприємства – фінансових, матеріальних, технічних та інших створюють потенціал, завдяки якому відбувається процес відтворення усіх елементів потенціалу автотранспортного підприємства. Можливість існування і відтворення потенціалу надають амортизаційні відрахування від вартості основних виробничих фондів та власні і позикові

фінансові кошти.

Суб'єктивна складова потенціалу вже розглядає здатність і уміння керівництва ефективно використовувати усі складові виробничого потенціалу. Тому від уміння апарату управління ефективно організувати процес виробництва та належно використати матеріально-технічні і фінансові ресурси буде залежати прибутковість і конкурентоспроможність підприємства.

Продуктивність виробництва, його належна організація прямим чином впливає на прискорення товароруку завдяки більш ефективним провізним можливостям автомобільного транспорту; на раціональне використання матеріальних, технічних і фінансових ресурсів; на зменшення простоїв автомобілів завдяки підвищенню продуктивності праці та скороченню часу на оформлення необхідних документів; на оновлення технічного парку автомобілів; на зменшення витрат.

Необхідно зазначити, що значний вплив на потенціал підприємства здійснюють робітники або його трудовий потенціал. Тому від певних якісних і кількісних характеристик трудового потенціалу, від кваліфікації та бажання працівників буде залежати ефективність усього процесу виробництва та прибутковість підприємства.

Інформаційний потенціал розглядає можливі методи і засоби раціонально використовувати інформаційні ресурси.

Якщо розглядати підприємства автотранспорту, то для формування даного потенціалу необхідний постійний розвиток і удосконалення усіх його складових – виробничих, трудових, фінансових, комерційних та управлінських. Раціональне поєднання таких складових надає можливість підприємству досягти певного ефекту від їх використання та отримати прибуток від здійснення виробничої діяльності.

Суттєвого впливу для сучасного автотранспортного підприємства набуває екологічна складова потенціалу, яка діє не тільки на екологічний ефект, але і на фінансовий, техніко-технологічний, соціальний і структурний ефекти. Економічний ефект від розвитку екологічного потенціалу виявляється за рахунок зменшення витрат на матеріальні ресурси, за рахунок встановлення підвищених цін на екологічно-чисту продукцію, при зменшенні витрат за рахунок енергозбереження, ресурсозбереження, збереження навколишнього довкілля. Це все впливає на позитивну репутацію підприємства та його конкурентоспроможність на ринку.

При формуванні потенціалу автотранспортного підприємства великий вплив має виробничо-технологічна складова та можливість збільшення резервів можливостей транспортування [4].

Але одним із головних питань є формування попиту на транспортні перевезення і співвідношення виробничих потужностей і можливостей автотранспортного підприємства для виконання усіх заявок і умов споживачів.

Для вирішення даного питання розглянута схема послідовності виконання періодів управління резервами провізних можливостей автотранспортного підприємства (рис. 1).

Періоди управління резервом провізних можливостей транспортного підприємства:
1. Формування попиту на перевезення вантажу;
2. Розрахунок реальних провізних можливостей автотранспортного підприємства;
3. Розрахунок фактичного резерву провізних можливостей підприємства;
4. Розрахунок оптимального резерву провізних можливостей автотранспортного підприємства;
5. Зіставлення фактичного резерву і оптимального резерву провізних можливостей автотранспортного підприємства;
6. Формулювання завдяки покращенню організації перевезень позитивних змін у перевізника і збільшення можливостей використання автотранспорту
7. Формування способу збільшення попиту на транспортування вантажів завдяки збільшенню провізних можливостей, розширення кількості автотранспорту, більше ефективне використання власного парку рухомого складу

Рис. 1. Періоди управління резервом провізних можливостей транспортного підприємства

Перший період надає можливість визначити прогнозу величину попиту на послуги перевезень з урахуванням структури вантажообороту підприємства.

При розрахунку реальних провізних можливостей доцільно дослідити середню кількість рухомого складу для перевезень певного вантажу, вантажопідйомність автомобіля, коефіцієнт використання вантажопідйомності автомобіля даної марки, пробіг автомобіля за заданий період часу, коефіцієнт використання пробігу, кількість типів рухомого складу для перевезення та кількість видів вантажу.

При розрахунку оптимізації провізних можливостей автотранспортного підприємства розглядаються можливі резерви щодо збільшення обсягу перевезень, які спроможні перекрити сезонні коливання попиту та зменшити витрати на утримання транспортних засобів, які не були використані та перекрити потенційні збитки від невиконаних замовлень на перевезення вантажу.

Критерієм оптимізації величини резерву провізних перспектив доцільно розглядати мінімальну суму загальних витрат від невиконаних перевезень та витрат на утримання резервної кількості автомобілів та інших засобів транспортування.

Можливі витрати на утримання резервної кількості автомобілів враховують змінні витрати на утримання транспортних засобів, кількість необхідних резервних одиниць транспортних засобів, постійні витрати на утримання необхідних резервних одиниць автомобілів.

Щодо втрат від невиконання перевезень, то необхідно розглянути тарифи на перевезення даного вантажу, продуктивність рухомого складу, фактичний період перевезень, кількість необхідних резервних одиниць автотранспорту, коефіцієнт зміни обсягів перевезень.

При управлінні резервом провізних можливостей необхідно дослідити продуктивність рухомого складу, яка враховує вантажопідйомність автомобіля

певної марки, коефіцієнт використання пробігу, пройдений одним автомобілем маршрут за одну поїздку, нормативну швидкість автомобіля, витрати часу простою транспортного засобу за один рейс.

При розрахунку коефіцієнта зміни обсягів перевезень необхідно враховувати темп приросту прогнозного значення попиту на перевезення та фактичного вантажообороту для кожного виду вантажу.

Фактичний резерв рухомого складу автотранспортних засобів враховує дні простою транспорту через відсутність попиту на перевезення вантажу та кількість днів даного періоду.

У роботі також були розглянуті способи забезпечення резерву провізних можливостей транспортних засобів (рис.2).

Потрібно зазначити, що наслідком оптимізації резерву провізних можливостей транспортних засобів буде скорочення витрат та більш ефективне використання активів підприємства [4].

<ul style="list-style-type: none"> - Оптимізація кількості рухомого складу автотранспортного підприємства; - Диверсифікація діяльності; 	<ul style="list-style-type: none"> - Підвищення рівня техніко-економічних показників; 	<ul style="list-style-type: none"> - Розширення парку рухомого складу; - Залучення інвестицій; - Інтеграція з партнерами
<ul style="list-style-type: none"> - Пошук нових ринків; - Активізація методів просування послуг; - Передача в оренду майна 	<ul style="list-style-type: none"> - аутсорсинг рухомого складу 	

Рис. 2. Способи забезпечення резерву провізних можливостей

Але у даний час динаміка обсягів виробництва та його транспортністкість підтверджують постійне вивільнення провізних можливостей автотранспортних підприємств, тому при розгляді більш пріоритетної стратегії розвитку набуває стратегія забезпечення резерву шляхом аутсорсингу рухомого складу. Це дає можливість підприємству забезпечити звичний попит на перевезення власним рухомим складом, а усі критичні навантаження перевозити транспортом, задіяним на умовах аутсорсингу.

При оцінці ефективності використання потенціалу автотранспортного підприємства використовується традиційна система показників у вигляді розрахунку рентабельності, оборотності і т.ін., яка означає продуктивне використання ресурсів і досягнення найвищих результатів при найменших витратах.

Таким чином, раціональне використання потенціалу автотранспортних підприємств на етапі його формування і реалізації дає можливість досягти високих фінансових показників та стати конкурентоспроможним на ринку транспортних послуг.

Але в умовах зменшення обсягу транспортних перевезень подальше зростання тарифів на транспортні послуги не ефективні, тому єдиною можливістю забезпечити зростання доходів підприємства буде оптимізація

витрат та раціональне використання виробничо-технологічного сукупного потенціалу.

Отже, при оцінюванні ефективності формування і реалізації транспортного потенціалу підприємства необхідно проаналізувати ефективність використання фактичного потенціалу, рівень технічних можливостей автотранспортного підприємства, якість надання транспортних послуг та належне забезпечення фінансовими, матеріальними і трудовими ресурсами. При цьому повинні враховуватися різноманітні фактори та достовірна інформація, що забезпечить комплексний і системний підхід до оцінки.

Для реалізації потенціалу автомобільного транспорту України є необхідним створення нових транспортних коридорів, які відповідають міжнародним вимогам, покращення якості автомобільних доріг, їх пропускної здатності та посилення контролю на державному рівні за роботою перевізників.

Література:

1. Блонська В. І. Методичні підходи до оцінки потенціалу підприємства у ході формування стратегічних переваг / В. І. Блонська, С. Я. Нагірна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.2. – С. 150–155.
2. Дорошкевич Д.В. Вибір та обґрунтування систем управління ресурсами автотранспортного підприємства / Д.В. Дорошкевич // Вісник НТУ. – № 1. – 2008. – С. 140-144.
3. Овсюченко Ю.В. Ключові складові економічного механізму діяльності підприємств автотранспорту / Ю.В. Овсюченко // Економіка: проблеми теорії та практики. – Вип. 231: Том 7. – 2007. – С. 1404–1410.
4. Прейгер Д. К. Реалізація потенціалу транспортної інфраструктури України в стратегії посткризового економічного розвитку / Д.К. Прейгер, О.В. Собкевич, О.Ю. Ємельянова– К.: НІСД, 2011. – 37 с.
5. Хоменко І. О. Методичні підходи до формування транспортних кластерів у контексті регіональної стратегії розвитку / І. О. Хоменко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – Чернігів : ЧДТУ, 2011. – № 4 (54). – С. 238–242.

Cherkesova Elvira Yuryevna,
Doctor of economic Sciences, Professor,
Head of the Department «Economics and management»,
Demidova Nataliya Evgenyevna
Candidate of economic Sciences,
Senior research officer of the Department «Economics and management»,
Institute of service and entrepreneurship (branch)
Federal State-Funded Educational Institution of Higher Education Don State
Technical University in Shakhty, Russian Federation

THE PROBLEM OF BUDGETING IN THE FINANCIAL MANAGEMENT SYSTEM ROSSISKIH ENTERPRISES AND WAYS OF THEIR SOLUTION

Черкесова Эльвира Юрьевна,
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой «Экономика и менеджмент»,
Демидова Наталья Евгеньевна
кандидат экономических наук,
старший научный сотрудник кафедры «Экономика и менеджмент»,
Институт сферы обслуживания и предпринимательства (филиал) Федерального
государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования
«Донской государственный технический университет» в г. Шахты, Российская Федерация

ПРОБЛЕМЫ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ РОССИСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Abstract. *The article is devoted to the study of problems arising in the process of development and implementation of budgeting as an effective tool for the most effective management of financial activities of the enterprise, as well as finding ways to solve these problems.*

Key words: *budgeting, financial goals of the company, types of budgets, modern planning technologies.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию проблем, возникающих в процессе разработки и внедрения бюджетирования, как действенного инструмента для наиболее эффективного управления финансовой деятельностью предприятия, а также поиску путей решения данных проблем.*

Ключевые слова: *бюджетирование, финансовые цели компании, виды бюджетов, современные технологии планирования.*

В условиях современной рыночной экономики все большее число российских предприятий считает для себя актуальным разработку и внедрение бюджетирования, как действенного инструмента для наиболее эффективного управления финансовой деятельностью предприятия.

Бюджетирование, прежде всего, может рассматриваться как процесс составления взаимосвязанных финансовых планов предприятия с последующей их корректировкой и оценкой выполнения, а так же как инструмент для эффективного финансового менеджмента позволяющего вырабатывать и

принимать наиболее верные и обоснованные решения в области управления финансовой деятельностью предприятия. [1]

Благодаря системе бюджетирования предприятие решает ряд важных для своей деятельности задач, таких как:

- определение оптимальных размеров финансирования ресурсов предприятия с учетом собственной тактики и стратегии;
- детальное и полное обоснование доходов и расходов предприятия;
- возможность соблюдения баланса между доходностью, ликвидностью и риском в процессе принятия стратегических решений;
- регулирование финансовых потоков для обеспечения финансовой безопасности предприятия, ликвидности, объемов производства.

При построении системы бюджетов руководству предприятия необходимо акцентировать свое внимание на достижение конкретных финансовых целей. Так если целью компании является повышение уровня рентабельности, то задачей бюджетирования будет распределение всех видов издержек между видами бизнеса либо отдельными видами выпускаемого продукта и определения наиболее выгодных в настоящее время. Планирование рентабельности и продаж особенно важно для предприятия в период выпуска новых видов продукции и определения новых рынков сбыта. Соответственно при расширении бизнеса предприятию, как правило, не обойтись без привлечения финансовых ресурсов из внешних источников, поэтому задачами бюджетирования становятся планирование размеров и условий кредитования производства, а так же контроль и регулирование дебиторской задолженности. Если поставлена цель об увеличении размеров капитализации, в таком случае главной задачей бюджетирования будет выполнение контроля за состоянием и эффективностью использования всех активов предприятия, при этом возникает необходимость проведения сравнительного анализа всех сфер бизнеса и непосредственно вклада каждого в общую стоимость предприятия. В реальности финансовые цели компании взаимосвязаны друг с другом и изменяются в направлении выбранных приоритетов в конкретный период времени. Соответственно изменяются и задачи, которые должна решать выстроенная система бюджетирования предприятия. Таким образом, можно с уверенностью сказать, что бюджетирование направлено на постоянное совершенствование деятельности хозяйствующего субъекта, что является жизненной необходимостью любого современного предприятия. [2]

Однако, как показывает практика многие руководители предприятий при разработке и внедрении системы бюджетирования сталкиваются с целым рядом ошибок и проблем, а именно:

- отсутствие тщательного анализа внешних и внутренних факторов образованной экономической средой, что искажает реалистичность достижения стратегических целей предприятия;
- большой ошибкой при планировании производственных программ является использования данных показателей прошлых периодов, ссылка на имеющиеся производственные мощности, а не разработка планов с учетом

рыночных потребностей приводит к перекосу и неточности ожидаемого результата;

- основной проблемой бюджетирования для предприятия является не соблюдение сроков планирования и формирования бюджетов разными структурными подразделениями предприятия, невозможность корректировки на этапе согласования принятия бюджетов; [3]

- необладание достаточным количеством ресурсов, позволяющих разрабатывать и формировать многовариативные исходы бюджетов, для определения их чувствительности к различным вариантам развития событий;

- большой проблемой для российских предприятий является увязка системы планирования со стратегией компании на несколько лет, часто разрабатываемые бюджеты способны выполнять лишь краткосрочные задачи, по причине того, что их формирование основано на ограничениях многих финансовых показателей, что так же приводит к декларативности поставленных задач;

- важной проблемой российских предприятий при совершенствовании организации управления финансовой деятельностью по средствам внедрения системы бюджетов, является не верно подобранные программные продукты для автоматизации процессов бюджетирования под конкретные нужды предприятия;

- достаточно часто возникающей проблемой при бюджетировании является слабая связь либо её полное отсутствие с системой управленческого учета, это происходит из-за недостаточной интегрированности данных показателей управленческого учета с другими видами учетов на предприятии (бухгалтерского, налогового). [4]

Все выше перечисленные проблемы являются постоянными спутниками традиционных систем планирования и контроля, поэтому внедряемая система бюджетирования должна как минимум ослабить влияние подобных проблем либо полностью их устранить. Для этого руководство компании должно четко придерживаться следующих принципов организации эффективного бюджетного управления (рис. 1).

Как видно из рисунка эффективная система бюджетирования требует налаженных связей по всем направлениям внутри предприятия, отсутствие взаимодействия бюджетирования с учетными звеньями ответственности отрицательно сказывается на точности и реалистичности показателей, что приводит к отстранённости цифрового материала финансовой отчетности и плановых бюджетных данных.

Анализируя опыт российских и зарубежных предприятий применяющих в своей практике бюджетирование, как инструмент управления финансовой деятельностью, можно отметить, что пути решения проблем связанных с разработкой, внедрением и реализацией бюджетного управления могут быть следующими:

- посредством четкой постановки целей и задач бюджетирования, определения видов бюджета и их набора на различных уровнях управления, при этом цели и задачи бюджетирования должны определяться стратегическим планированием предприятия;

- определение и соблюдение четких временных рамок формирования и утверждения бюджетов в соответствии с принятым регламентом;
- применение принципов реинжиниринга процессов согласования бюджетов, автоматизация данного процесса;
- привлечение только высококвалифицированного персонала к разработке плановых показателей;

Рис. 1. Принципы организации эффективного бюджетирования

- постоянное совершенствование методического обеспечения процесса бюджетирования, что предполагает создание системы организационно-распорядительных форм и документов;
- использование современных технологий для автоматизации процесса бюджетирования, а именно повышенные требования к программному обеспечению, к формам подготовки и ввода исходной информации.

В заключении хотелось бы отметить, что в условиях высокой степени неопределенности российской рыночной экономики, коммерческие риски могут быть снижены только благодаря использованию эффективных технологий планирования и контроля в финансовой деятельности предприятия, тем самым, отводя бюджетированию роль определяющего фактора жизнеспособности хозяйствующего субъекта.

Литература:

1. Балабанова Н.В. К вопросу о формировании системы бюджетирования на предприятии / Н.В. Балабанова // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. 2010. № 3(23) С. 20-25. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/k-voprosu-o-formirovanii-sistemy-byudzhetrovaniya-na-predpriyatii>
2. Иванов М.А. Финансовое планирование на предприятии / М.А. Иванов // Тенденции развития науки и образования. 2018. № 44(2) С.46-50. [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://ljournal.ru/wp-content/uploads/2018/12/lj11.2018_p2.pdf
3. Черкесова Э.Ю., Головченко А.В. Среднесрочное финансовое планирование и разработка бюджета муниципального образования / Э.Ю. Черкесова, А.В. Головченко // Новые технологии в социально-гуманитарных науках и образовании: современное состояние, проблемы, перспективы развития. Сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции. В 4-х частях. Под общей редакцией Е.П. Ткачевой. 2018. С. 139-141.
4. Черкесова Э.Ю., Лысенко А.В. Особенности управленческого учета на предприятии / Э.Ю. Черкесова, А.В. Лысенко // Наука и современное общество: взаимодействие и развитие. 2018. Т. 1. № 1 (5). С. 74-77.

MONEY, FINANCE AND CREDIT

Barbora DRUGDOVÁ

Department of Insurance, Faculty of National Economics,
University of Economics in Bratislava, Slovakia

THE INSURANCE MARKET AND INTERNATIONAL RISKS IN THE SLOVAK REPUBLIC

Abstract. *The article is devoted to insurance market and to insurance of international risks as a part of non-life risks in the Slovak Republic. The most recent act in the area of commercial insurance mentioned in the paper is the Act of the National Council SR No. 39/2015 Coll. on Insurance, in which there are legislative changes in life and also non-life insurance. The insurance companies associated in the Slovak Insurance Companies' Association deal with insuring international risks on the Slovak insurance market. By 31 December 2017, there were 21 commercial insurance companies on the Slovak insurance market, of which 21 were associated in the Slovak Insurance Companies' Association. Commercial insurers offer a wide variety of insurance products.*

Keywords: *commercial insurance, non-life insurance, international risk, insurance companies, technical insurance premium*

JEL codes: G02, G22, G23

Introduction

The economic and social development of the European Union and in the world is at present influenced by globalisation and integration. This also holds for also the insurance industry, non-life insurance, as well as the commercial insurance market in the area of non-life insurance. Insurance and the insurance industry extend directly or indirectly to all areas of human activities, and so they affect each firm, enterprise, citizen, entire society; all the changes in society are reflected in some way also in insurance activity. Development of science, technology and culture brings to the market new modern products, new activities, and thus also new risks.

1. Description of Non-life Risks

Non-life insurance is an insurance that includes a broad range of risk of non-life type. In the literature, we can find various definitions of the essence of non-life insurance. For example, authors of the publication: *Insurance: Theory and Practice*” define the essence of non-life insurance in terms of coverage of an entire range of existing risk of non-life character, which endanger human activities. In the publication: *Practical guide to financial and actuarial mathematics*”, T. Cipra includes to non-life instance apart from accident, liability and property insurance also private health and sickness insurance.

Non-life risks can be divided into four groups: The first group includes risks that present danger to health and lives of persons – e.g. accident (casualty), illness, disability, and the like. The second group includes risks that cause financial losses – credit risks, legal risks, risks of financial losses, liability risks and the like. The third group contains risks producing direct material losses – elemental risks, theft,

vandalism, and the like. The fourth group includes international risks. Non-life insurance is short-term, i.e. the insurance contract is closed for an indefinite duration with a yearly insurance period, or one that is shorter than a year in contrast to life insurance contracts which are long-term and are closed for a definite duration. The insurance contract constitutes a bilateral legal document, which is a basis of contractual relation between the insurer and the insured. In it, the insurer pledges to provide within a negotiated extent the insurance premium, if an accidental insurance event arises, which is stipulated in the insurance contract, and the insured takes a pledge to pay the insurance premium.

1.1 Essence and description of international risks as part of non-life risks

Economic relations arising between two or more states bring a lot of new risks but also the opportunities of forecasting, reducing, and eliminating them. Many of these risks pass from one state into another, e.g. price fluctuations, inflation development, and the like. On the other hand, some risks enable to refrain from and eliminate numerous difficulties of a different kind, e.g. import of shortage raw materials and materials, thus supporting the development of production while enabling the expansion of exports and the like.

In professional foreign and domestic sources available, we encounter with the classification of international risks as part of non-life risks in the area of non-life insurance, which are connected with international commercial relations. We understand the concept of international risks as the risks arising outside the territory of a given state.

The problems of international risks are extensive and comprehensive in terms of diversification of the cases in terms of export, re-export or import; from numerous aspects, including commercial, legal, technical, banking and financial ones, as well as from broader political and economic connections.

The most frequent classification is that into three groups of international risks, the focus will be on them in the present paper, namely: commercial risks, political and economic risks, and other types of risks.

2. Classification of International Risks as Part of Non-life Risks

International risks are classified in non-life risks. International risks are divided into commercial or trade (financial) risks, political and economic risks and special types of risks.

2.1 Description and classification of commercial risks

Commercial risks create a system of larger and smaller risks, relating to mainly trade-and-finance transfers.

The intensity of commercial risks is stronger in external relations than in internal economy of countries, mainly due to the following reasons:

- Difference in mentalities accompanied with a limited communicative competence, but also with difficulties in searching for new markets.
- Language barriers involve the danger of misunderstanding or wrong interpretations in closing contracts, which may result in negative consequences.

- Differences in legal systems may lead to the situation when the contract is interpreted according to the law and commercial usage of the exporter as well as the importer. Awards of the courts concerned are hard to enforce abroad and may be more expensive than the subject-matter of the dispute.

- A larger distance between contractual parties, which results in less mutual knowledge, worse orientation in a foreign market, and also in a higher transportation risk.

- Commercial risks in contractual relations ensue from the danger that the foreign partner fails to adhere to the contract closed either because it is not willing to do so, or because the party concerned is unable to stand by the contract. The inability of the partner to fulfil commitments resulting from the contract is, as a rule, caused by the change in the economic position or in an unrealistic estimate of their economic possibilities.

The intensity of the impact of commercial risks on individual operations abroad is, in general, given by two factors:

- The first factor is the partner's reliability – it is possible to assess the legal position of the partner from this aspect, the partner's proprietary condition, commercial efficiency, technical and economic conditions of fulfilling the commitment, and the like.

- The second factor is a degree of legal protection of a given contractual relation – it is as a rule the case of legal perfection of the contract, its terms and conditions, the law according to which the legal relation is assessed, character of sanctions for non-fulfilment of the contract.

Commercial risks are kinds of risks, which can affect the results achieved mainly in the negative direction. They are one of the few kinds of risks in which the protection can be applied via their minimisation. These risks are influenced by the quality of work of entities in the sphere of foreign economic relations, their ability to appraise risks and choose suitable ways of their restriction. Commercial risks can be divided into: market risk, risk of the failure to take over the goods, risk of non-payment (default risk), commodity risk, and transportation risk. Commercial insurance companies offer a broad scale of insurance products to individual entities of the national economy for the coverage of commercial risks.

2.2 Description and classification of political and economic risks

Political risks ensue from an overall political, economic and financial situation of the country to into which exports directed.

The concept of political risk is in general connected with an immediate threat to profit; in extreme cases it also involves the danger of the economic existence of foreign companies, or even also international enterprises. The reasons for the rise of political risks result from changes in the political environment of an enterprise. They are materialized by means of measures adopted by the state, and these mean for the exporter the risk of non-ratification or cancellation of the contract, embargo of export, non-performance of foreign exchange transfer, confiscation of materials and products, and the like.

From the broadest perspective, this risk results from hostile activities, e.g. war, revolution, strikes, commotions, civil wars, etc. Political and economic risks in

international trade can no longer be considered to be external risks. These risks cannot be generally underrated. It is necessary to the calculation of the deal. An immense indebtedness of the developing world, extensive financial insolvency, international debt crisis, dangerous and explosive situation in many world regions, all these factors just strengthen and emphasize the necessity to decrease political and economic risks.

2.3 Political and economic risks are classified into the following kinds:

Exchange risk – the money that the importer has already paid at their bank cannot be (temporarily) exchanged for any other foreign currency as a result of government measures of an importing country as well as due to shortage of foreign exchange.

Moratorium – settlement and transfer of the amount due to the exporter will not be permitted by the state at the time of debt maturity, but will allow only partial payment of the debt, or the deferral of payment will be directed.

Transfer risk – the money paid by the importer at the bank cannot be (partially or completely) transferred abroad, because the importing country refuses to permit this kind of transfer for economic and political reasons.

The risk of transfer involves the danger of a complete or partial restriction of the transfer of profit, material goods, know-how, licence fees, payment for services as well as of capital.

The risk of transfer is currently becoming one of the greatest risks for international financial institutes and banks. Transfer risks usually include: a country's financial insolvency and risk of obstacles to trade.

2.4 Special kinds of risks as part of international risks

Special kinds of risks constitute a separate group of international risks. This group includes the following risks: exchange rate risk, risks of interest rate fluctuation, inflation risk, legal risk, foreign investment risks, natural and technical disasters/catastrophes, risks of terrorist attacks, and specific risks. We can include the following risks in the group of specific risks: specific risks of certainty, safety, covering events that present danger to our health, freedom, and life of employees of international companies and institutions, as well as of family members, and apprehensions to the future. Everyday reality persuades us about a rising "capability" of man or a group of people who have to nationalistic, ideological, religious, sectarian, or even terrorist inclinations, who pose a threat to not only property but also health and lives of innocent people. A rising number of terrorist attacks on the threshold of the millennium cannot leave calm all peace-loving people on this planet. We can mention also more severe attacks, e.g. attack in the United States in 2001, or in Spain in the year 2004, and other terrorist attacks mainly in the US, Great Britain, France, Germany as well as in third countries.

3. Insurance of International Risks as Part of Non-life Risks on the Slovak Commercial Market

On the Slovak commercial insurance market, the insurance of international risks as part of non-life insurance belongs to the province of commercial insurance companies, which are associated in the Slovak Association of Insurers.

Numerous commercial insurance companies operate on the commercial insurance market in advanced economies. Each of them participates in this market with a different offer of insurance products and attempts to cover the largest possible space (insurance field). As at 31 December 2017 as mentioned before, as many as twenty-one commercial insurance companies operated on the Slovak insurance market; all of them were associated in the Slovak Association of Insurers.

Table 1

**Technical insurance premium in life insurance and non-life insurance
as at 31 December 2017 in EUR thousands**

No.	Commercial insurance company	Technical insurance premium in life insurance	Technical insurance premium in non-life insurance
1	AEGON Life Insurance company, a.s.	48,690	0
2	Allianz – Slovenská poisťovňa/Slovak Insurance company, a. s.	239,329	364,039
3	ČSOB Poisťovňa/Insurance company, a. s.	48,724	37,619
4	ERGO Life Insurance company, a.s.	6,509	870
5	Generali Slovensko insurance company, a. s.	94,735	130,280
6	NN Life Insurance company, a. s.	74,570	0
7	KOMUNÁLNA insurance company, a.s.VIG	108 202	87,229
8	KOOPERATIVA insurance company, a. s., VIG	202,263	226,431
9	Insurance company Cardif Slovakia, a.s.	6,447	17,750
10	Poštová poisťovňa/Post Office Insurance company, a.s.	12 494	1,784
11	Insurance company of the Slovak Savings Bank, a. s. VIG	154,122	214
12	UNION Insurance company, a. s.	9 894	43 221
13	UNIQA Insurance company, a. s.	37,594	92,062
14	Wüstenrot Insurance company, a. s..	31,992	25 198
15	AXA, Life-insurance company, a. s. branch of insurance from another Member State	55,214	13,219
16	AXA, insurance company, a. s. branch/agency from another Member State	0	0
17	BASLER, Sachversicherungs, insurance company, a. s. from another Member State	0	4 669
18	Collonade Insurance, S.A., insurance company, a. s. from another Member State	0	23,388
19	D.A.S.	0	2,862
20	Groupama insurance company, a.s., branch/agency	370	7,628
21	MetLife, Europe	120,326	6,317
22	Slovak Office of Insurers	0	11
	Total	1,229,254	1,167,881

Source: Internal materials, SAP, Bratislava 2018

Table 1 depicts the technical premium in life and non-life insurance as at 31 December 2017 in thousand euros and the participation of individual commercial insurance companies in the total technical insurance premium on the Slovak insurance market.

The total technical premium in 2017 was 2,447,281 thous. euros. As can be seen from Table 1, technical insurance in life and non-life insurance as at 31 December 2017 (ths. Euro) of the insurance company Allianz – Slovenská poisťovňa, a. s., indicates it was the leader in the Slovak insurance market in the life insurance business with 239,329 thousand euros and in non-life insurance with CZK 364,039 thousand euros.

The second position was occupied by KOOOPERATIVA, insurance company, a. s. in the area of life insurance amounting to 202,263 thous. euros and also in non-life insurance amounting to 226,431 thous. euros; the third place in life insurance business was taken by the Insurance company of the Slovak Savings Bank, a. s. VIG with 154,122 thous. euros and in non-life insurance by the insurance company Generali Slovensko, insurance company, a. s. with 130,280 thous. euros.

The most important insurance products in the area of international risks offered by commercial insurance companies on the commercial insurance market are: transportation insurance (insurance of international transportation of consignments), insurance of investment unit (building and assembly insurance), insurance of exhibitions and fairs, product liability insurance, insurance of international road carrier, motor hull insurance for travel abroad, aircraft operation insurance and special risks insurance. Special risks include mainly: insurance of equipment of nuclear industry and of allied perils, export credit insurance, insurance of caution money, insurance of early delivery of goods to a foreign buyer, and insurance of shipping charges.

Another group, which we classify in the area of international risks relate to insurance of persons, namely: insurance of tourist risks, tourism insurance, insurance of medical expenses incurred abroad and the like.

In connection with the insurance of international risks, as part of non-life risks, it has to be mentioned that commercial insurance companies on the Slovak insurance market do not offer some insurance, which are in used in European Union countries, in particular in Great Britain, Germany and France, and in the entire advanced world, mainly in Japan and in the United States of America. They are in particular insurance products from the area of commercial risks (e.g. banking and financial risks) and also insurance products that belong to the special kinds of risks (e.g. natural catastrophes risks and technical disasters, as well as risks of terrorist attacks and the like.)

Conclusion

In conclusion, we can state that the international risk insurance as part of nonlife risks is very important. This results from economic and political aspects. The problems of international risks as part of nonlife risks is very extensive and comprehensive, and in terms of diversification of cases according to whether it is the case of export, re-export, or import, and numerous other aspects: commercial, legal, technical, banking and financial ones, as well as according to a broader political and economic context.

Numerous commercial insurance companies operate on the commercial insurance market in advanced economies. Each of them participates in this market with a different offer of insurance products and attempts to cover the largest possible space (insurance field). As at 31 December 2017 as mentioned before, as many as twenty-one commercial insurance companies operated on the Slovak insurance market; all of them were associated in the Slovak Association of Insurers. The total technical premium in 2017 was 2,447,281 thous. euros. As can be seen from Table 1, technical insurance in life and non-life insurance as at 31 December 2017 (ths. Euro) of the insurance company Allianz – Slovenská poisťovňa, a. s., indicates it was the leader in the Slovak insurance market in the life insurance business with 239,329 thousand euros and in non-life insurance with CZK 364,039 thousand euros. The second position was occupied by KOOOPERATIVA, insurance company, a. s. in the area of life insurance amounting to 202,263 thous. euros and also in non-life insurance amounting to 226,431 thous. euros; the third place in life insurance business was taken by the Insurance company of the Slovak Savings Bank, a. s. VIG with 154,122 thous. euros and in non-life insurance by the insurance company Generali Slovensko, insurance company, a. s. with 130,280 thous. euros.

References

1. Bland, D.: Insurance principles and practice. London : The Chartered Insurance Institute, 2003.
2. Breveníková, D. – Čejková, V. – Ondrejová, Z. (1995). *Poistenie a poisťovníctvo. Anglicko – slovenský a slovensko – anglický slovník*. Bratislava : Publ. ELITA, 184pp.
3. Drugdová, B. (2016). *Insurance Non –life*. Bratislava : ŠEVT Publisher, 180 pp.
4. Lowry, J., Rawlings, P., Merkin, R.: *Insurance Law. Doctrines and Principles*. Hard Publishing, OXFORD, UK, 389pp.
5. Vaughan, E.J. – Vaughan, T.M. (2007), *Fundamental of Risk and Insurance*. New Jersey: John Wiley and Sons, 2007, p.252
6. www.slaspo.sk
7. www.cap.cz.
8. www.nbs.sk

Vetrova N.,
4th year student
Metil T.K.
teacher

Izmail State Humanities University, Ukraine

TECHNOLOGICAL ENTREPRENEURSHIP AND RESEARCH PROGRAMS FOR SMALL BUSINESS INNOVATION

Ветрова Н.Г.,
студентка 4-го курсу
Метіль Т.К.,
викладач

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ЗНАЧЕННЯ ПРЕВЕНТИВНОГО АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

***Abstract.** The article analyzes the socio-economic development of regions of Ukraine in order to identify regions of the crisis from the perspective of preventive crisis management of socio-economic development of the region. The main reasons of the crisis of economic and social development are identified. The possible ways to reduce the negative impact on the socio-economic development of regions of Ukraine are justified.*

***Keywords:** crisis; socio-economic development; region; economy; crisis management, preventive crisis management.*

***Анотація.** У статті проведено аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України на предмет виявлення кризового стану регіонів з позиції превентивного антикризового менеджменту соціально-економічного розвитку регіону, виявлено основні причини виникнення кризових явищ економічного та соціального розвитку, обґрунтовані можливі шляхи зменшення негативного впливу кризових явищ на соціально-економічний розвиток регіонів України.*

***Ключові слова:** криза; соціально-економічний розвиток; регіон; кризовий стан; кризові явища; економіка; антикризовий менеджмент; превентивне антикризове управління.*

Одним із напрямів аналізу та оцінки рівня соціального розвитку регіону є аналіз ринку праці. Розвиток ринку праці характеризує також такий показник як навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян на одне робоче місце, тобто вакансію. Сьогодні простежується тенденція до зростання кількості не зайнятих трудовою діяльністю громадян, що призводить до демографічного навантаження на працездатну частину населення. Так, зокрема, коефіцієнт навантаження не зайнятих трудовою діяльністю громадян становить в Україні – 8 осіб [5]. Передумовою до виникнення такої несприятливої ситуації є неефективність регіональної політики щодо створення нових робочих місць, відсутність стимулів до диверсифікації виробництва, розширення спеціалізації економіки регіону, що зумовлює зростання непрацездатної частини населення.

Найвищий рівень безробіття, який вказує на нерозвиненість та неефективність регіонального ринку праці простежується у Вінницькій (10,6%), Житомирській (10,7%), Полтавській (10,2%), Рівненській (12,7%), Сумській

(11,1%), Тернопільській (11,3%), Черкаській (10,8%) та Чернігівській (11,1%) областях [5]. Причинами високого рівня безробіття є:

- відносно відставання попиту на працю від темпів нагромадження капіталу, зростання технічної та органічної побудови капіталу;
- в умовах недосконалої конкуренції на ринку праці відбувається підвищення ціни та скорочення попиту на працю;
- циклічний розвиток економіки на стадії економічної кризи, спаду виробництва призводить до зменшення сукупного попиту на товари і послуги, до зниження рівня зайнятості працездатного населення;
- розвиток науково-технічного прогресу зумовлює структурні зрушення в економіці, виникнення нових галузей, які потребують більш кваліфікованих робітників і більше часу на професійну підготовку та перепідготовку працівників старих галузей народного господарства [1].

Важливим напрямом оцінки рівня соціального розвитку регіону є аналіз побутових умов проживання населення. У країні мають місце значні регіональні відмінності в забезпеченні населення житлом. Найкращі показники спостерігаються в Київській (27,1 кв. м.), Вінницькій (25,1 кв. м.) Черкаській (24,7 кв. м.) областях, значно вищі ці показники в сільській місцевості відповідно становлять 32,6, 30,3, 28,8 кв. м. [5].

Важливим показником, що характеризують стан матеріального забезпечення населення є доходи населення на одну особу. У регіональному розрізі спостерігається щорічне зростання доходів населення. У таких регіонах держави як Волинська, Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Черкаська, Чернівецька області відхилення середньомісячної заробітної плати від середнього значення по Україні переходить граничні рівні, що негативно впливає на матеріальне забезпечення населення, і як наслідок – появу кризових явищ соціального розвитку регіону.

Водночас, найгірші значення показників соціального розвитку мають Івано-Франківська, Дніпропетровська, Кіровоградська області, що пояснюється відсутністю виваженої регіональної політики соціального розвитку, неефективністю регіонального менеджменту соціального розвитку, відсутністю системи фінансового забезпечення соціальної сфери, невідповідністю фактичних значень багатьох показників пороговим значенням, що зумовлює небезпеку та кризу соціального розвитку регіону [2].

Промисловість машинобудування і металообробки займає досить вагомим місце в загальній структурі промисловості. Розміщення машинобудівної галузі на території України характеризується нерівномірністю і недостатньо ефективною територіальною структурою. Зокрема, близько 53 відсотків випуску продукції машинобудування зосереджено у Донецькій, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Досить низький розвиток цієї галузі промисловості у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській та Тернопільській областях. У цих регіонах економічна структура складалася традиційно і переважно під впливом природних ресурсів, виснаження яких, може породити або вже породило серйозні організаційно-економічні та науково-технічні проблеми [3].

Тому сьогодні області з меншим обсягом промислового виробництва змушені їх імпортувати, що, звісно, впливає на ціну цих товарів, збільшує витрати населення на їх придбання, а це, в свою чергу веде до диференціації регіонів за рівнем якості життя. Таким чином, економічні проблеми регіону зумовлюють соціальні [4].

Якщо проаналізувати області на предмет інвестицій в основний капітал, то можна зауважити, що найбільша кількість інвестицій спостерігається у Дніпропетровській (32,1%), Харківській (21,8%) областях та м. Києві (21,4%). Решта регіонів держави мають значно нижчий рівень інвестицій в основний капітал, що переходить граничний рівень відхилень від середніх значень та не дозволяє в повній мірі розвивати матеріально-технічний потенціал регіону, забезпечити зростання його економіки. Чинниками вкладення інвестицій в основний капітал є економічні інтереси інвесторів, геополітичне розташування регіону, період окупності інвестиційних ресурсів, інвестиційна привабливість регіону тощо, що не завжди забезпечується і провокує кризові явища регіонального розвитку.

Зниження фінансових можливостей і падіння виробництва поступово призводить до уповільнення активності в торгівлі і зниження споживання. У соціальній сфері криза вже відкинула населення регіонів країни за окремими параметрами рівня життя на 9-10 років тому – до початку економічного піднесення.

Оцінюючи зовнішньоекономічну діяльність, слід, перш за все, проаналізувати обсяги експорту та імпорту товарів і послуг, коефіцієнт покриття експортом імпорту. Найбільший обсяг експорту спостерігається у таких регіонах держави як Дніпропетровська (16,5%), Запорізька (9,4%), Миколаївська (14,9%), Одеська області (22%). Імпорт позитивно впливатиме на соціально-економічний розвиток регіону за умови активізації інвестиційних процесів та розвитку інтелектуально містких виробництв [6]. Що стосується значення коефіцієнту покриття експортом імпорту, то у всіх регіонах держави спостерігається тенденція, при якій експорт перекриває імпорт, що свідчить про відносну залежність від коливань кон'юнктури світового ринку, експортноорієнтовану модель розвитку економіки регіону. Превентивне антикризове управління базується на ранньому виявленні неочікуваних подій, передбаченні найбільш ймовірного їхнього розвитку та розробці на цій основі сукупності превентивних заходів.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу та у зв'язку з негативними тенденціями у соціально-економічному розвитку регіонів України, пропонуємо деякі превентивні заходи антикризового менеджменту соціально-економічного розвитку регіону. При розробці цих заходів слід виважено підходити до вибору інструментів, методів та принципів антикризового управління регіональним розвитком, реалізація яких попередить появу кризових явищ в економіці регіону. Проведені аналітичні дослідження показали, що в межах країни існують суттєві розбіжності у рівні соціально-економічного розвитку, а також простежується негативна тенденція у розвитку регіонів України, що дозволяє стверджувати про необхідність введення превентивних антикризових заходів та інструментів з метою виникнення та поглиблення існуючої кризи у регіонах

України. Пошук шляхів попередження виникнення кризи на регіональному рівні є одним із важливих загальнодержавних завдань. Тому основна увага повинна акцентуватись не на реагуванні на кризу у регіонах України, а на побудові ефективного антикризового менеджменту превентивного характеру.

Література:

1. Бутко М. П. Глобалізаційні виклики та національний зміст продовольчої кризи: регіональний вимір. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. 352 с.
2. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. К., 2009. 864 с.
3. Ковальська Л. Л. Теоретичні аспекти формування інфраструктури // Формування та розвиток економіки в сучасних умовах господарювання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23-24 грудня, 2011 р. Луцьк, 2010. С. 20-22
4. Мірзодаєва Т. В. Засади вирівнювання територіальних диспропорцій в контексті економічної безпеки регіонів. 2009. С. 138-146.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Удовиченко В. П. Вплив фінансово-економічної кризи на місцевий соціально-економічний розвиток у контексті міжнародного досвіду. 2011. № 3-4. С. 62-65.

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Korolev O.G.

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Federal State-Funded Educational Institution of Higher Education "Financial University under the Government of the Russian Federation", Russia

EXTERNAL USER'S PROFESSIONAL JUDGMENT ON FINANCIAL PERFORMANCE OF RUSSIAN COMPANIES BASED ON THEIR REPORTING

Королёв О.Г.,

д.э.н., доцент

Федеральное государственное образовательное бюджетное учреждение высшего образования "Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации", Россия

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СУЖДЕНИЕ ВНЕШНЕГО ПОЛЬЗОВАТЕЛЯ О ФИНАНСОВОМ СОСТОЯНИИ РОССИЙСКИХ КОМПАНИЙ ПО ДАННЫМ ИХ ОТЧЕТНОСТИ

Abstract. *The article defines a number of factors that determine the degree of the final results reliability for external user of Russian companies' financial statements while assessing their financial performance. Consideration of external user of financial reports' professional judgment was effected using abstract-logical approach. It allowed to identify the main reasons for the possible ambiguity of the analysis of financial performance results and their interpretation.*

Keywords: *professional judgment, external user of financial statements, evaluation of financial performance*

Аннотация. *В статье определены факторы, влияющие на степень достоверности итоговых оценочных выводов внешних пользователей отчетности о финансовом состоянии российских компаний. Использование абстрактно-логического подхода при рассмотрении процессов формирования профессионального суждения внешнего пользователя бухгалтерской (финансовой) отчетности позволило выделить основные причины возможной неоднозначности получаемых результатов анализа финансового состояния и их интерпретации.*

Ключевые слова: *профессиональное суждение, внешний пользователь отчетности, оценка финансового состояния*

Вопросы определения понятия профессионального суждения бухгалтера как составителя бухгалтерской (финансовой) отчетности в российских нормативных документах, регулирующих методику ведения бухгалтерского учета и принципы составления отчетности для нужд внешних пользователей, являются актуальными и широко обсуждаемыми в профессиональной среде [6, 7]. Проблема заключается в том, что российские нормативные акты по бухгалтерскому учету хотя и не содержат четкой идентификации и характеристики содержания профессионального суждения бухгалтера, но предполагают необходимость его использования в процессе отражения в учетной системе фактов хозяйственной жизни и раскрытия в отчетности достоверной информации о финансовом состоянии, финансовых результатах организации и их изменении [4].

При этом в деловой практике внешние пользователи бухгалтерской (финансовой) отчетности, такие как кредитные и инвестиционные аналитики, финансовые эксперты и консультанты уже достаточно давно формируют свои мотивированные суждения по итогам проведения финансового анализа деятельности предприятий и её результатов. Однако даже при условии соблюдения составителем отчетности всех нормативных предписаний по ведению учета и представлению отчетных данных обеспечение высокой степени достоверности оценочных выводов и заключений внешних пользователей в российской экономической действительности зачастую осложняется в силу ряда причин. Во многом это связано с возрастанием уровня субъективизма на всех этапах оценки финансового состояния компании: от момента формирования информационной базы анализа до формулировки окончательных выводов по его результатам. Представляется необходимым более детально рассмотреть причины возникающих и усиливающихся в настоящий момент сложностей с достоверной оценкой внешними пользователями отчетности финансового состояния российских коммерческих организаций на основе бухгалтерской (финансовой) отчетности.

Во-первых, сложности могут возникать в силу недоступности или недостаточности для внешнего пользователя информации о тех базовых принципах и допущениях, которыми руководствовался составитель отчетности при её формировании. Иными словами, лицо, заинтересованное в оценке финансового состояния компании, может столкнуться с ситуацией, когда составитель отчетности не раскроет должным образом положения учетной политики организации в пояснительной записке или вообще ограничится представлением показателей основных отчетных форм (например, баланса, отчета о финансовых результатах и приложений к ним, поскольку именно такой состав годовой бухгалтерской (финансовой) отчетности предусмотрен на законодательном уровне¹).

Необходимость при анализе принимать в расчет положения учетной политики и понимать основу субъективных мнений и оценок составителя отчетности усугубляется тем, что значительное влияние на содержание отчетности российских компаний оказывает сближение отечественных правил ведения учета и составления отчетности с принципами Международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) [5]. И хотя с 2017 года новой нормой Закона № 402-ФЗ (часть 1.1 статьи 30), введенной законом от 18 июля 2017 года № 160-ФЗ, привычные положения по бухгалтерскому учету (ПБУ) получили официальный статус федеральных стандартов бухгалтерского учета (ФСБУ), регулятор в самой ближайшей перспективе предусматривает дальнейшие шаги по разработке и внедрению ФСБУ и внесению изменений в ряд действующих ПБУ. Об этом свидетельствует приказ Минфина России от 18.04.2018 № 83н "Об утверждении программы разработки федеральных стандартов бухгалтерского учета на 2018 - 2020 гг..." и уже утвержденный приказом Минфина РФ от 16.10.2018 № 208н ФСБУ 25/2018 «Бухгалтерский учет аренды». Также следует упомянуть о том, что в течение 2017-2018 годов

¹ Федеральный закон от 06.12.2011 N 402-ФЗ «О бухгалтерском учете»

приказами Минфина РФ были утверждены пять новых федеральных стандартов бухгалтерского учета для государственного сектора².

В условиях изменений, происходящих в российском регулировании бухгалтерского учета, при переходе от правил к принципам составления отчетности её составитель имеет все больше возможностей для применения собственного профессионального суждения при формировании и представлении отчетных показателей. Поэтому анализ данных отчетности без соответствующих расшифровок, пояснений и характеристики положений учетной политики экономического субъекта становится либо затруднительным, либо некорректным с точки зрения достоверности получаемых результатов. В такой ситуации от составителя отчетности требуется донести до пользователя свои профессиональные суждения и обеспечить должную степень раскрытия соответствующей информации, демонстрирующей приоритет практического опыта и методологической грамотности бухгалтера над логикой арифметических построений учетных записей.

Вторая причина неоднозначности оценок внешними пользователями финансового состояния российских коммерческих организаций по данным их бухгалтерской (финансовой) отчетности связана с субъективизмом самого аналитика при интерпретации исходных данных. В частности, в зависимости от степени доступности для аналитика информации о реальной стоимости имущества предприятия, сроках его полезного использования может быть осуществлена переоценка статей баланса с возможным отражением её влияния на статьи доходов и расходов в отчете о финансовых результатах.

Так, например, в балансах компаний, оказывающих услуги по графическому дизайну и 3-D моделированию, в составе основных средств отражается принадлежащая им достаточно дорогая компьютерная техника. Возможна ситуация, когда такая организация в целях финансового учета использует старую классификацию основных средств, включаемых в амортизационные группы для целей налогового учета, где предусмотрена амортизация стоимости компьютерной техники в течение срока более трех и до пяти лет. Однако с учетом скорости технологических обновлений и технических новаций реальный срок полезного использования компьютеров для графики будет значительно короче. Следовательно, аналитик может пересмотреть балансовую оценку стоимости внеоборотных активов такой компании при условии доступа к соответствующим данным.

Помочь в оценке реальной стоимости активов компании могут данные управленческого учета. Как правило, такая возможность может быть доступна кредитным аналитикам банков при наличии соответствующих положений в кредитном договоре с заемщиком. В таком случае пользователю отчетности необходимо сопоставлять содержание учетных политик организации для целей финансового и управленческого учета. Расхождения в них и, соответственно, в данных финансовой и управленческой отчетности могут возникать по причине использования разных лимитов отнесения к внеоборотным средствам, способов

² Приказы Минфина РФ №274н от 30.12.2017, №275н от 30.12.2017, №278н от 30.12.2017, №32н от 27.02.2018 и №122н от 30.05.2018

и норм амортизации внеоборотных активов, методов списания в производство и способов отражения стоимости оборотных активов, разного порядка признания доходов и расходов, различий в составе и размерах начисляемых резервов и т.д.

Оценка внешними пользователями финансового состояния российских коммерческих организаций также может быть затруднена в случае недостаточной расшифровки показателей основных отчетных форм в приложениях к ним или отсутствия этих приложений. В формах отчетности, рекомендованных Приказом Минфина России от 02.07.2010 № 66н «О формах бухгалтерской отчетности организаций», показатели баланса достаточно агрегированы. В результате, разбиение статей активов на группы по срокам ликвидности и их сопоставление с соответствующими группами пассивов, разделенных по срокам востребования, с целью первичной диагностики ликвидности баланса может не дать нужного результата, поскольку без поясняющих расшифровок в приложениях к балансу невозможно определить, какие доли дебиторской и кредиторской задолженности являются текущими, а какие – долгосрочными, какая часть основных средств эксплуатируется предприятием, а какая приходится на незавершенное строительство. Также без прилагающихся к балансу пояснений невозможно отделение в составе краткосрочных дебиторской и кредиторской задолженностей их частей, связанных с основной деятельностью (покупатели и заказчики, поставщики и подрядчики, выданные и полученные авансы по основной деятельности), от задолженностей по операциям с прочими дебиторами и кредиторами. Происходит искажение и без того условно рассчитываемых по данным отчетности показателей оборачиваемости.

Третья причина возникновения затруднений с достоверной оценкой внешними пользователями финансового состояния российских коммерческих организаций по данным бухгалтерской (финансовой) отчетности вызвана субъективностью выбора аналитика при определении набора рассматриваемых показателей и алгоритмов их расчета. Многие источники как зарубежной, так и отечественной учебной литературы предлагают стандартизированные группы коэффициентов для оценки и алгоритмы их расчета [1, 2, 3].

Традиционно выделяют такие группы аналитических показателей как коэффициенты ликвидности, характеризующие возможности компании выполнять свои текущие обязательства, коэффициенты деловой активности/оборачиваемости, определяющие насколько быстро средства, инвестированные в оборотные активы, совершают кругооборот и возвращаются в виде денежных средств, коэффициенты финансовой зависимости, показывающие соотношение между долей владельцев и других лиц в финансировании деятельности компании, коэффициенты рентабельности, характеризующие эффективность деятельности предприятия относительно объема продаж и инвестированных в бизнес средств.

Используемые на практике системы аналитических показателей гораздо обширнее и могут включать абсолютные показатели (например, для оценки наличия или отсутствия чистых активов, собственного оборотного капитала), относительные показатели, при расчете которых соотносятся чистые потоки денежных средств за период и статические балансовые данные либо

определенные с использованием метода начислений динамические данные отчета о финансовых результатах и многие другие. Такая ситуация вполне закономерна, поскольку выбор оценочных характеристик и методических приемов анализа финансовой отчетности обусловлены целями субъекта анализа, возможностями его доступа к необходимой информационной базе, страновыми, отраслевыми особенностями компании и её моделью ведения бизнеса. Даже в такой жестко регулируемой сфере деятельности как банковский бизнес кредитные организации сами вправе определять свои подходы к оценке кредитоспособности заемщика – юридического лица, что не противоречит ни логике документов Базельского комитета по банковскому надзору, ни позиции российского мега-регулятора финансового рынка в отношении возможности разработки и применения банками собственных методик оценки кредитных рисков³.

Однако субъективизм аналитика может проявляться не только ввиду свободы выбора им конкретных оценочных показателей, но и в возможности корректировки общепринятых алгоритмов их расчета, которая может иметь как позитивную, так и негативную сторону. Например, расчет коэффициента оборачиваемости дебиторской задолженности, традиционно определяемого делением чистой выручки от продаж на средний за период остаток дебиторской задолженности, может претерпевать изменения ввиду того, что значение выручки за период внешний аналитик получает из отчета о финансовых результатах, где эта величина отражается без учета налога на добавленную стоимость (НДС), а остатки дебиторской задолженности принимаются к расчету по данным баланса, где они показаны вместе с НДС. У проводящего анализ отчетности субъекта может возникнуть желание «уравнять» эти величины в части очищения дебиторской задолженности от налога либо увеличения выручки на величину НДС. Однако такие корректировки нельзя признать обоснованными, поскольку в большинстве случаев внешний пользователь отчетности не имеет доступа к внутренней информации обо всех сделках, операциях, а иногда даже и видах деятельности анализируемого предприятия, некоторые из которых могут либо облагаться налогом по отдельным ставкам, либо облагаться по нулевой ставке. В итоге аналитиком может быть получен некорректный результат расчета и будут сделаны неправильные выводы о скорости оборота дебиторской задолженности и о среднем периоде её погашения.

Как правило, готовые решения в виде программных продуктов для анализа отчетности и алгоритмы расчетов коэффициентов, заложенные в различных справочно-аналитических системах, не предусматривают подобных

³ Положение Банка России от 28 июня 2017 года № 590-П «О порядке формирования кредитными организациями резервов на возможные потери по ссудам, ссудной и приравненной к ней задолженности».

Положение Банка России от 06.08.2015 N 483-П "О порядке расчета величины кредитного риска на основе внутренних рейтингов";

Указание Банка России от 06.08.2015 N 3752-У "О порядке получения разрешений на применение банковских методик управления кредитными рисками и моделей количественной оценки кредитных рисков в целях расчета нормативов достаточности капитала банка, а также порядке оценки их качества";

Информация БР от 1 октября 2015 года «О принципах и подходах Банка России к проведению валидации рейтинговых систем банков в рамках реализации ПВР»

корректировок. Это можно признать позитивным моментом. Но в большинстве случаев значения автоматически рассчитанных коэффициентов базируются на данных основных отчетных форм (баланса, отчета о финансовых результатах, отчета об изменениях капитала и отчета о движении денежных средств), т.е. без учета расшифровок и пояснений. Следовательно, величины задолженностей будут приниматься к автоматизированному расчету в их полной величине, отраженной в балансе, как отмечалось выше. И результаты расчетов оборачиваемости и периодов оборота дебиторской и кредиторской задолженностей во многих случаях будут некорректны, ведь при определении величин указанных показателей оборачиваемости следует исключать как суммы долгосрочных задолженностей, так и суммы задолженностей, не связанных с операциями с поставщиками и покупателями.

Следует также отметить и тот факт, что программные продукты или аналитические системы, автоматически рассчитывающие значения коэффициентов, не предусматривают возможности применения индивидуального подхода и корректировок общепринятых алгоритмов расчета показателей, исходя из специфики деятельности конкретного предприятия. Автор статьи неоднократно сталкивался с необходимостью подобных корректировок в условиях реальных бизнес-кейсов.

В качестве примера можно привести проводимую в рамках комплексного анализа финансового состояния оценку ликвидности крупной и достаточно успешной российской компании, производящей и реализующей парфюмерно-косметическую продукцию и предметы гигиены. Традиционный расчет трех базовых коэффициентов ликвидности, характеризующих абсолютную, срочную и текущую ликвидность, показал достаточно невысокое значение коэффициента срочной ликвидности и его тенденцию к периодическому снижению за ряд отчетных периодов. Также еще на этапе предварительной диагностики и оценки соотношения групп активов и пассивов баланса по срочности была выявлена недостаточность суммы быстрореализуемых активов для покрытия среднесрочных обязательств. При этом значение коэффициента текущей ликвидности было вполне удовлетворительным, как и размер собственного оборотного капитала компании.

При дальнейшем углублении анализа и получении дополнительной информации о деталях деятельности компании за исследуемые периоды было выявлено, что помимо деятельности по производству и сбыту парфюмерно-косметических изделий компания начала активно проводить операции по импорту базовых составляющих и компонентов для своей продукции, которые использовала как для собственных нужд, так и успешно реализовывала внутри страны значительные излишки этого вида запасов другим компаниям с аналогичным видом деятельности. В учетной политике и отчетности компании не были предусмотрены отдельный учет и отдельное отражение доходов и расходов от двух видов деятельности: производство и сбыт готовой парфюмерно-косметической продукции и торговля импортируемым сырьем. Такая ситуация сложилась в силу относительно недавнего роста оборотов по импорту и продаже сырья на сторону. В ходе начальной диагностики отчетных данных индикаторами, сигнализирующими о необходимости более

углубленного изучения изменений в деятельности компании, были значительно увеличившиеся суммы прочих доходов и расходов в отчете о финансовых результатах, в числе которых отражались суммы торговых операций с сырьем, а также увеличившиеся остатки самого сырья в балансе. Это было выявлено при проведении горизонтального и вертикального анализа баланса и отчета о финансовых результатах. В процессе дальнейшей характеристики ликвидности компании было принято решение расценивать и запасы готовой продукции, и запасы сырья как быстрореализуемые активы в силу их высокой востребованности на рынке. В результате, по сравнению с начальными оценками в положительную сторону изменилось соотношение быстрореализуемых активов и среднесрочных обязательств, а также значительно выросло значение коэффициента срочной ликвидности. В случае же автоматизированного расчета по стандартному алгоритму вся сумма запасов, включая сырье, незавершенное производство и готовую продукцию, была бы отнесена к медленно реализуемым активам, обозначив неудовлетворительную структуру баланса и низкое значение коэффициента срочной ликвидности.

И в качестве четвертой причины неоднозначности оценок внешними пользователями финансового состояния российских коммерческих организаций по данным их бухгалтерской (финансовой) отчетности можно назвать субъективизм аналитика, проявляющийся при интерпретации полученных в ходе анализа результатов. Помимо рассчитанной положительной или отрицательной динамики значений коэффициентов аналитик сталкивается с необходимостью дать качественные оценки полученным результатам, для чего используется, например, сравнение с нормативными значениями показателей, с показателями аналогичных компаний, со среднеотраслевыми показателями. В зависимости от выбранной базы сравнения могут меняться оценочные суждения как самого субъекта анализа, так и конечных потребителей результатов аналитических процедур. Последних могут ввести в заблуждение, например, сравнения показателей анализируемой компании со средними показателями по отрасли или по выборке компаний той же отрасли, сопоставимых по масштабам бизнеса и оборотам (критериями отбора могут послужить в таком случае размеры активов, выручки, доли рынка и другие).

В качестве примера, иллюстрирующего возможную несостоятельность использования для качественных оценок сравнения только со средними показателями по отрасли или по группе аналогичных компаний, можно привести ситуацию в российской банковской сфере. По состоянию на 1 января 2019 года на 483 российских кредитных организации приходился суммарный объем активов в размере 92 116 545 443 тыс. руб. То есть, размер активов, гипотетически приходящийся на одну кредитную организацию (средняя арифметическая), составлял 190 717 485 тыс. руб. Однако с точки зрения проведения сравнительных оценок, для подавляющего большинства российских банков это значение является непоказательным. Если рассчитать значение медианы (2-го квартиля), то выяснится, что индивидуальные активы 50% российских банков не превышают 6 468 879 тыс. руб., а значение 3-го квартиля говорит о том, что у 75% банков валюта баланса не выше 36 339 471

тыс. руб., что более чем в пять раз ниже средней величины, приходящейся на отрасль. Это объясняется диспропорциями в развитии сегментов банковской отрасли. Менее значительная по численности, но гораздо более значительная по активам группа крупных банков «вытягивает» значение средней арифметической на очень высокий и недоступный большинству банков системы уровень. Поэтому использование средних значений без дополнительного расчета других показателей дескриптивной статистики способно ввести в заблуждение как самого субъекта анализа, так и пользователя выводов, сделанных по результатам проведенного анализа.

Таким образом, следует признать несомненную значимость использования профессионального бухгалтерского суждения при отражении и раскрытии в отчетности достоверной информации о финансовом состоянии, финансовых результатах российских компаний и их изменении. Однако применение абстрактно-логического подхода к рассмотрению процессов формирования профессионального суждения внешнего пользователя бухгалтерской (финансовой) отчетности позволило заключить, что даже при условии соблюдения составителем отчетности всех нормативных предписаний по ведению учета и представлению отчетных данных степень достоверности итоговых оценочных выводов внешних пользователей отчетности российских компаний может сильно варьировать в зависимости от ряда причин. К числу таких причин отнесены прозрачность и понятность для внешнего пользователя базовых принципов и допущений, которыми руководствовался составитель отчетности при её формировании, присутствие субъективизма самого внешнего аналитика при интерпретации исходных данных, при определении набора рассматриваемых показателей и алгоритмов их расчета, а также при интерпретации полученных в ходе анализа результатов.

Литература:

1. Анализ финансовой отчетности: учеб. пособие / под ред. О. В. Ефимовой, М. В. Мельник. М.: Омега-Л, 2013. - 388 с.
2. Бернштейн, Л.А.. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация. М.: Книга по требованию, 2017. - 622 с.
3. Грэхем, Б., Мередит, С.Б. Анализ финансовой отчетности компаний. М.: Издательский дом «Вильямс», 2009. - 148 с.
4. Давыдова О.А. Профессиональное суждение как элемент системы нормативного регулирования бухгалтерского учета // Дискуссия. 2017. №10(84). - С. 16-22.
5. Королёв О.Г. Тенденции развития финансовой отчетности российских коммерческих организаций // Учет. Анализ. Аудит. 2016. №4.- С. 7-14.
6. Пономарева С.В., Мироненко В.М. Механизм профессионального суждения в реализации принципов бухгалтерского учета // Вестник университета. 2017. № 7-8. - С. 121-126.
7. Устинова Я.И. Концепция профессионального суждения бухгалтера в теории, методологии и практике // Учет. Анализ. Аудит. 2018. Т. 5. № 2. - С. 6-13.

Viktoriia Makarovych
PhD of Economic Sciences
Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine,

MODERN INNOVATIVE TEACHING METHODS OF ACCOUNTING DISCIPLINES

Abstract. *The article deals with the essence of innovative teaching methods of accounting disciplines, which should be understood as methods which develop and developing methods. That means the methods that help in self-development and which create conditions for the full development of all its participants. It is offered the teaching disciplines of accounting to use a complex innovative model, which includes: electronic information and consulting systems; situational simulation; interactive training workshops; independent testing systems. One of the properties laid down in the basis of workshops is a virtual reality, which is a model of real financial and economic activity of the subject of economic activity, built by computer means. Virtualism, as a new type of reality, generated by the practice of using computer simulations, is used in workshops as a product of innovative teaching methods of accounting disciplines. At the same time, information technology allows to provide the reality of submission of accounting objects and situations. The passage to education of accounting in the computer environment by using interactive training sessions on the platform of cloud technologies is a compulsory of modern educational concept. The cloud technologies provide a lot of powerful opportunities for student's online learning, self-education at a convenient time and in comfortable conditions, receive complete real-time consultations in a timely manner, and freely share useful information regardless of geographical location. And it's all possible through placement necessary materials and information on remote servers and without binding to a PC. It is emphasized that the usage of cloud technologies is accompanied by radical changes in methods and techniques, in the organization teachers' and students' work, in economic mechanisms and even in the theory and methodology of modern accounting education.*

Key words: *innovation, innovative methods, accounting, teaching technology, interactive training workshop, cloud technologies.*

INTRODUCTION

The globalization of the economy, changes in the socio-economic sphere, and its transformation into innovative technologies confront the universities with new challenges - the training of highly skilled, modern specialists. This, in turn, requires not only changes in the content of the subjects studied, but also the methods and forms of organization of the educational process. Nowadays, the global community outlines a tendency associated with the transition to another type of education - innovative, and for its effective implementation are needed other educational technologies - innovative. The introduction of modern innovative teaching methods will not only significantly increase the information exchange between the teacher and the student, but also improve the quality of education.

The use of innovative teaching methods is important in the training of accounting specialists. Increase of the quality of education, through the introduction of innovations, is constantly in the area of the scientists discussion and needs further research.

One of the promising directions of innovation is the development and implementation of a complex innovation model in teaching accounting disciplines, which includes:

- ✓ electronic informational and consulting systems;
- ✓ situational-simulation modeling;
- ✓ interactive training workshops;
- ✓ independent testing systems, etc.

Implementation of the latest interactive training workshops in the educational process of teaching accounting is carried out on the basis of application of information technologies. One of the properties laid down in the basis of the workshops is the virtual reality - (from Lat. Virtus - imaginary), which is a model of real financial and economic activity of the subject of economic activity, built by computer means. Virtualism, as a new type of reality, generated by the practice of using computer simulations, is used in workshops as a product of innovative teaching methods of accounting disciplines. At the same time, information technology allows to provide the reality of submission of accounting objects and situations. As essential or classification features in training sessions and workshops are used:

- ✓ aims of modeling;
- ✓ means of modeling;
- ✓ objects of modeling;
- ✓ level (depth) of modeling;
- ✓ scales of modeling, etc.

Teaching of accounting disciplines in higher educational establishments on the basis of the use of the modern information technologies will ensure the success of the implementation of accounting knowledge in the accountant practical activities and significantly facilitate further professional adaptation of the specialist.

The study of accounting disciplines through the use of electronic informational and consulting systems, situational simulation, modeling interactive training workshops will provide consideration of a large number of situations or tasks in certain combinations, which allows developing the professional thinking of a specialist-accountant. It assists the ability to analyze accounting and tax risks, to evaluate strategic components of financial and administrative accounting, to choose the optimal variant of accounting policy for the purposes of accounting and taxing; independently solve a particular accounting problem, starting with its formulation, determining the direction of its solution, verification of the purpose, the choice of methods and tools, analysis of the results.

At the same time, the process of education is organized in such a way that the student is a full participant in the process that occur in the company, which is achieved through modeling, namely, created artificially learning process carried out in a hypothetical organization environment. Interactive electronic training workshops combine a tutorial of teacher and real processes that take place in an organization.

To achieve maximum quality of the learning process organization can be achieved through the use of the latest information technology. At present, the notion of cloud-based technologies is beginning to be used more and more.

Application of "cloud" technologies in the educational process in the training of accounting specialists provides the formation and the use of accounting information for interactive training workshops at the request of a student from anywhere on the planet, from any computer or even a mobile phone. This prevents

higher education institutions from buying additional hardware and software, such as a Microsoft office, mail user agent, business application.

"Cloud" technologies are technologies that allow the use of computer resources of a remote server as a web service through the Internet on its local PC. Namely, all work and calculations are carried out remotely, and the main factor in the availability of such technology is the existence of Internet.

Nowadays, there are three models of cloud services:

- 1) IaaS (Infrastructure as a Service);
- 2) PaaS (Platform as a Service);
- 3) SaaS (Software as a Service).

These technologies allow user to apply hardware and software resources of powerful computing servers through the web interface. In this complex infrastructure of cloud technologies, features of the platform functioning and applications are hidden from the user in the "cloud" and presented in the form of a single informational environment.

Pavlyukovets M. P. points out the application of cloud - technology in the accounting that, the implementation of the proposed accounting form and its appropriate technical support optimizes not only the process of enterprise management, but also can provide significant improvement of information management on the industry level. After all, the cloud computer accounting form, unlike paper and simple computer forms, has no limits either in the spatial sense or in the number of users of information [Pavlyukovets, 2012].

The use of cloud technologies in the educational process, first of all, will solve the problem of implementation of equal access for students and teachers to qualitative educational accounting resources as in the classroom during the training and in the extracurricular time.

For a student, cloud technologies provide many powerful opportunities for online learning, self-education at a convenient time and in a comfortable conditions, get complete real-time, consultations in a timely manner, and freely share useful information regardless of geographic location. And it's possible through placement necessary materials and information on remote servers and without binding to a PC.

Thus, the implementation of innovative teaching methods in the educational process allows students to orient themselves in non-standard situations, to analyze emerging problems, to independently develop and realize managerial decisions, which eventually allows significantly to improve the level and quality of professional training in general.

The conducted research allows us to conclude that the passage to accounting education in the computer environment using interactive training workshops on the platform of cloud technologies is a compulsory condition in a modern educational conception.

In the basis of modern accounting education are technological innovations, modern computer and telecommunication technologies. An important feature of accounting education is that the implementation of these technologies is accompanied by radical changes in methods and techniques, in the organization of the teachers and students work in economic mechanisms and even in the theory and methodology of modern accounting education.

References:

1. Pavlukovets M.P. Theoretical and methodological principles of the introduction of cloud-computer form in accounting [Electronic resource] / M. P. Pavlyukovets // Accounting and finance. - 2012. - No. 1. - P. 149-151. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2012_1_34

Sergii Bardash,

Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Chair of Finance, Banking and Insurance
Kiev Cooperative Institute of Business and Law, Kiev, Ukraine

Tetiana Osadcha

Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of the Chair of Economics, Finance and Entrepreneurship,
Kherson State University, Kherson, Ukraine

MAIN MANAGEMENT FUNCTIONS OF TRANSACTION COSTS

Abstract. *Management of transaction costs is a prerequisite for the competitiveness both of products, goods, works, services, and the business entity that produces, sales them and is intended to extend significantly its own lifecycle in a context of uncertainty. This dependence is due to the fact that transaction costs both create conditions for a further increase in the profit generated by the entity, and can reduce it in terms of opportunistic behavior, and so on.*

Key words: *transaction costs, management of transaction costs*

INTRODUCTION

Effective management of transaction costs is a prerequisite for the competitiveness both of products, goods, works, services, and the business entity that produces, sales them and is intended to extend significantly its own lifecycle in a context of uncertainty. This dependence is due to the fact that transaction costs both create conditions for a further increase in the profit generated by the entity, and can reduce it in terms of opportunistic behavior, and so on. Optimization of transaction costs can be achieved not only through their accounting, control, analysis, but also through performing other management functions, the list of which, as evidenced by the examination of recent issues, is not finalized.

An overview of recent issues [1-4] shows that one of the reasons that slows down the identified problems of the development of rental relations is the lack of researches on the identification, measurement (assessment), accounting, control and analysis of transaction costs, which are mandatory element of the system of economic relations in the market conditions, including rental relations.

The existence of some controversy about the importance of accounting, analysis and control of transaction costs, the vast majority of researchers believe that the solution to the problem of optimizing transaction costs is in the plane of building a management system, which cannot be achieved without defining management functions of transaction costs.

In particular, today it is very important and relevant for the enterprise to identify the main components of the mechanism for managing transaction costs. This

dictates the need for formation of effective systems for managing these costs, which is a prerequisite for ensuring the possibility of obtaining rent by an enterprise, that is, the stability of its development in pursuit of established goals.

Transaction costs management becomes reality when all management functions are applied. It should be noted that costs as such are not subject to management impact, since costs are a consequence of actions of the defined entities, which cause a decrease in the volume of certain resources. Therefore, according to our opinion, management of transaction costs is the management carried out by the employees of a business entity, who in accordance with the specified duties, perform actions, the content of which is the planning, organization, accounting, control, analysis and other management functions of such costs.

Despite the fact that transaction costs have their own specifics, their management should be identical to the management of any cost. Consequently, in order to determine the composition of the main management functions of transaction costs, consideration should be given to such functions in terms of cost management of the business entity. The methodological unity on this issue among the researchers is not established, because in the following functions are exposed:

- functions of the first order (planning, accounting, analysis, control);

functions of the second order: (forecasting, rate fixing, organization, prime cost calculation, stimulation of reduction, regulation, coordination) [1];

- forecasting and planning, organization, coordination and regulation, activation and stimulation of performance, accounting and analysis [5, 6];

- forecasting; planning; rate fixing; organization; calculation; motivation and stimulation; accounting; analysis; regulation; control [7];

- planning, organization and implementation, motivation, control [8];

- planning; organization; motivation; control; regulation [9, 10];

- planning; organization; regulation; motivation; accounting and analyses; coordination; control; stimulation [11];

- analysis, accounting, decision-making, planning, organization, control, motivation [12].

The above information indicates the existence of three tendencies.

The first tendency is the inclusion in the list of functions of cost management of such functions as: planning of the organization, motivation, accounting, analysis, regulation, control.

The second tendency is the inclusion of such functions as forecasting, decision-making, implementation, calculation, stimulation.

The third tendency is the indication of cost management functions in an arbitrary sequence, which does not reflect the logic of managing such costs.

The existence of these tendencies forms the grounds for recognizing the lack of proper theoretical and methodological basis for building of an effective management system both for general expenses and for transactions in particular.

Identified polemicity, in our opinion, is related to the existence of some uncertainty as to the composition of the main management functions.

In our opinion, inclusion of forecasting, decision-making, implementation, calculation and stimulation in the cost management functions is insufficiently substantiated, because:

- forecasting is a manifestation of planning. Any plan is a kind of forecast of expected parameters of economic activity, or its components;
- decision-making is not a management function, but a mandatory attribute of both management in general and of a separate function;
- implementation as well as decision-making is also a mandatory attribute of both management in general and a separate function;
- calculation is not a management function, but is a procedure of accounting (in the theory of accounting - an element of its method) and, first of all, expenditure records;
- stimulation is identical to motivation, so its distinguishing loses any meaning.

The existence of controversy as to the composition of the main management functions, as well as the problems as to measuring them, is due to insufficient level of scientific research of the problems of transactional costs management.

The results of the research of the main management functions including the functions stated in the monograph [13] provided sufficient grounds for determining their exclusive list, namely: planning, organization, motivation, accounting, control, analysis, adjustment and coordination. The above list of functions is relevant in terms of management of transaction costs.

References:

1. Kozachenko G.V. Upravlinnia zatraty pidpryemstva: monohrafiia [Cost management of the enterprise: Monograph]/ Kozachenko G.V., Pohorelov Y.S., Khlapiionov L.Y., Makukhin G.A. / East-Ukrainian National University— Kyiv: Libra, 2007. — P. 320.
2. Palchuk O. V. Problemy formuvannia informatsiinoho zabezpechennia upravlinnia transaktsiinymy vytratamy v systemi bukhholderskoho obliku [Problems of formation of information support of management of transaction costs in the accounting system] / Palchuk O. V., Ocheretiana O. O. // Scientific papers of the Kirovohrad National Technical University. Economic Sciences. – 2012. – Edition 22 (2). – pp. 428-433.
3. Lokhanova N. Problemy obliku i kontroliu transaktsiinymy vytrat v transformatsiinii ekonomitsi [Problems of accounting and control of transaction costs in a transformational economy] / Lokhanova N. // Bulletin of TNEU. – 2012. – No.1. – pp. 161-171.
4. Lytvynenko V.S. Oblikovo-kontrolne zabezpechennia upravlinnia vytratamy: instytutsionalnyi pidkhid: monohrafiia [Accounting and control support for cost management: institutional approach: monograph] / Lytvynenko V.S., Tolstonoh V.V. – Kyiv: Fitosotsiotsentr, – 2015. – p. 260.
5. Havrysh V.P. Metodychni aspekty upravlinnia vytratamy na pidpryemstvakh [Methodological aspects of cost management at enterprises]/ Havrysh V.P., Drahanova T.P. [Electronic resource]. – Retrieved from: http://www.confcontact.com/20111222/3_gavrish.htm
6. Havrysh V.P. Metodychni aspekty upravlinnia vytratamy na pidpryemstvakh [Methodological aspects of cost management at enterprises]/ Havrysh V.P., Drahanova T.P. [Electronic resource]. – Retrieved from: http://www.confcontact.com/20111222/3_gavrish.htm
7. Krapivnytska S. M. Rozvytok systemy upravlinnia vytratamy pidpryemstva [Development of cost management system of an enterprise]. [Electronic resource] / Krapivnytska S. M.,

- Zarukevych M.V. // Bulletin of Odessa I.I. Mechnikov National University. – 2013. – Retrieved from: http://www.visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_3_1/41.pdf
8. Balan A.A. Systema upravlinnia vytratamy na promyslovomu pidpriemstvi [Cost management system at an industrial enterprise] / Balan A.A., Krysenko A.V. // *Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal - Economics: realities of time. Scientific Journal.* – 2014. – No. 3 (13). – pp. 43-49. – Retrieved from: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n3.html>
 9. Doshchych H.A. Doslidzhennia aktualnykh problem upravlinnia vytratamy pidpriemstva [Research of actual problems of enterprise's cost management] [Electronic resource] / Doshchych H.A. // Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics. – Retrieved from: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2012/Economics/10_120778.doc.htm
 10. Yasinska A.I. Sutnist upravlinnia vytratamy na vitchyznianskykh pidpriemstvakh [The essence of cost management at domestic enterprises]. [Electronic resource] / Yasinska A.I. // Lviv Polytechnic National University. – 2007. – Retrieved from: <http://vlp.com.ua/files/54.pdf>
 11. Adyrova T.I. Udoskonalennia systemy upravlinnia vytratamy na pidpriemstvakh vynorobnoi promyslovosti [Improvement of the cost management system at the enterprises of wine industry] [Electronic resource] / Adyrova T.I. // *Efektivna ekonomika: elektronne naukove fakhove vydannia - Effective economy: electronic scientific professional edition.* – 2011. – Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=846>
 12. Turylo A.M. Utochnennia sutnosti poniattia «vytraty» i yikhnoi ekonomichnoi otsinky na pidpriemstvi [Clarification of the essence of the concept of “costs” and their economic assessment at the enterprise] / Turylo A.M., Kravchuk Y.B., Tsutsuryk N.M. // *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economics.* – 2004. – No. 11. – pp. 85-88.
 13. Kontrol u systemi innovatsiinoho menedzhmentu pidpriemstva: monohrafiia [Control of the innovation management system of the enterprise: monograph] / [Mnykh Y.V., Bardash S.V., Shevchuk O.A. and others] edited by Mnykh Y.V. – Kyiv National University of Trade and Economics, 2011.- p. 452.

MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY

Yushchenko Nadiia

Ph.D., Associate Professor

Chernihiv National University of Technology (Ukraine, Chernihiv)

MATHEMATICAL TREATMENT METHODS OF EXPERT EVALUATION RESULTS

Ющенко Н.Л.

канд. екон. наук, доцент

Чернігівський національний технологічний університет

МЕТОДИ МАТЕМАТИЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ

Abstract. *The article discusses some methods for processing and evaluating the reliability of expert assessments used in strategic and medium-term management.*

Key words: *expert, coefficient, method, estimation, forecast, consistency.*

Анотація. *У статті розглянуто деякі методи обробки та оцінювання достовірності експертних оцінок, що використовуються в стратегічному і середньостроковому управлінні.*

Ключові слова: *експерт, коефіцієнт, метод, оцінювання, прогноз, узгодженість.*

Визначення значень економічних, соціологічних показників в майбутньому – прогнозування [1, с. 44-65], [2] є важливим етапом у підведенні результатів дослідження. Прогнозування є початковим етапом планування і включає в себе попередній і кінцевий (формальний) прогнози, для яких розробляється один або декілька сценаріїв майбутніх подій.

Методи експертних оцінок використовуються (1) для прогнозування майбутніх подій, якщо відсутні статистичні дані або їх недостатньо; (2) для кількісного вимірювання таких подій, для яких не існує інших способів вимірювання [3, с. 140-144].

Різноманітні методи експертного оцінювання постійно використовують в стратегічному і середньостроковому плануванні й управлінні, техніко-економічному аналізі, для реалізації екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища, інших сферах [4, с. 128-149]. Припускається, що експерт формує своє судження на аналізі групи факторів, оцінюючи ймовірності їх реалізації та впливу на результативну ознаку об'єкта вивчення. При цьому отримані висновки та оцінки пов'язані з особистістю експерта, отже інший експерт, використовуючи ту саму інформацію, може дійти інших висновків. Тому вважається, що при розв'язуванні проблем в умовах невизначеності, думка групи експертів дає більш надійні результати, порівняно з думкою одного експерта.

Після отримання експертних оцінок проводиться їх обробка та оцінюється достовірність. Обробку результатів експертного оцінювання можна

проводити за коефіцієнтом конкордації, який показує ступінь згоди думок експертів. Найбільш достовірні оцінки отримують за умов узгодженості думок експертів. Коефіцієнт конкордації W розраховується за формулою:

$$W = \frac{12}{m^2(n^3 - n)} \sum_{j=1}^n \left(\sum_{i=1}^m \left(R_{ij} - \frac{n+1}{2} \right) \right)^2,$$

де n – кількість об'єктів оцінювання;

m – кількість експертів;

R_{ij} – ранг j -го об'єкта, представленого i -м експертом.

Якщо об'єкти оцінювання мають однакові ранги, то коефіцієнт конкордації розраховується за формулою:

$$W = \frac{12}{\frac{1}{12} m^2(n^3 - n) - m \sum_{j=1}^n T_j} \sum_{j=1}^n \left(\sum_{i=1}^m \left(R_{ij} - \frac{n+1}{2} \right) \right)^2,$$

$$\text{де } T_j = \frac{\sum_{i=1}^{L_j} (n_i^2 - n_i)}{12};$$

L_j – кількість груп однакових рангів;

n_i – кількість елементів i -тої групи для j -го експерта.

Статистична значущість коефіцієнта конкордації перевіряється порівнянням величини $n(m-1)W$ з табличним значенням розподілу χ^2 при рівні значущості $\alpha = 0,001$ та $n-1$ степенях свободи.

Якщо коефіцієнт конкордації виявляється не значущим, то використовується методика виведення експерта, думка якого не узгоджується з думкою інших експертів. Для цього будується матриця коефіцієнтів кореляції Пірсона ($r(k, i)$) або рангових коефіцієнтів кореляції Спірмена ($r_s(k, i)$) [5, с. 147-153] та виявляється експерт, оцінка якого відповідає умові:

$$r_j(k, i) = \min_{i=1, \dots, m} \{r(k, i)\},$$

що означає, що думка цього експерта найменше узгоджується з думкою інших експертів. Бали, подані таким експертом, в подальших розрахунках не враховуються.

Алгоритм повторюється, поки коефіцієнт конкордації не стає значущим.

Використання коефіцієнта конкордації засновано на припущенні, що чим більш узгоджені думки експертів, тим достовірнішими є їх оцінки. Але практика показує, що це не завжди вірно, і експерт, який не згоден з думками більшості, може дати найточніші оцінки. Якщо дослідник бажає врахувати

думки всіх експертів, то обробку результатів експертного оцінювання слід виконувати за коефіцієнтом компетентності експерта. Цей метод базується на використанні попередньої оцінки компетентності експертів, які приймають участь у дослідженні. Оцінка експертів проводиться за критеріями компетентності, серед яких можуть бути: рівень освіти; загальний стаж роботи; стаж роботи за проблемою дослідження; посада тощо. Крім того, важливим критерієм є оцінка надійності експерта, яка розраховується як відношення його правильних оцінок до всіх проведених експертиз. Правильними вважаються ті оцінки, які з часом підтвердилися практикою.

Коефіцієнт компетентності розраховується за формулою:

$$KK_i = \frac{\sum_{j=1}^m k_{ij}}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m k_{ij}},$$

де n – кількість експертів;

m – кількість критеріїв оцінювання експертів;

k_{ij} – бал, отриманий i -м експертом за j -м критерієм.

При розрахунку коефіцієнтів компетентності експертів необхідно використовувати єдину для всіх критеріїв шкалу оцінювання. У протилежному випадку оцінки потрібно буде нормалізувати, тобто привести до однієї шкали.

Література:

1. Ющенко Н. Л. Економіко-математичні моделі в управлінні та економіці : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Н. Л. Ющенко. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – 278 с.
2. Yushchenko, N. L. Choosing the type of growth curve in forecasting economic dynamics / N. L. Yushchenko // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : ЧНТУ. – 2017. – №3(11). – С. 53-60.
3. Василенко О. А. Математично-статистичні методи аналізу у прикладних дослідженнях: навч. посіб. / О. А. Василенко, І. А. Сенча. – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. – 166 с.
4. Катренко А. В. Теорія прийняття рішень / Катренко А. В., Пасічник В. В., Пасько В. П. – К. : Видавнича група ВНУ, 2009. – 448 с.
5. Ющенко Н. Л. Статистика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Н. Л. Ющенко, Т. Л. Ющенко. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – 344 с.

STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE

Lidiia Karpenko,

Doctor in Economics, Professor of the Economic and Financial Policy Department

Volodymyr Vareshchenko

Post Graduated Student

*Odessa Regional Institute for Public Administration of the National Academy for
Public Administration under the President of Ukraine, Ukraine*

POLICY OF INVESTMENT CONTROLLING AND INVESTMENT PLANNING FOR THE DEVELOPMENT OF TERRITORIES

Abstract. *The article explores and justifies the using of the tool base for the policy of investment controlling and investment planning for the development of territories in the coordinates of financial and economic security. The functional tasks and objectives of investment controlling are systematized, which determine the formation of the necessary structural elements and the general scheme of organization of economic security. The tasks of investment controlling include the initiation of new investment projects, the development of proposals for their implementation, budgeting, compliance control in the coordinates of finance and economic security. Investment controlling is a system of methods and tools aimed at supporting investment management, covering information provision, planning, coordination, control and internal consulting.*

Key words: *controlling, investment controlling, investment activities, financial and economic security, mmanagement stages, budgeting system, control document management system, regulation investment policy.*

The problem statement. The current state of economic and social development of Ukraine needs an understanding of the role of the budget in the economic system of the state in order to improve its transparency for the public, improve the quality of public services and efficient use of budget funds. A peculiar catalyst for the economic development of any country is investment. The investment process is considered as a vector of strategic development and forms the basis for successful socio-economic development of the state and its regions. The intensification of investment processes and the effective increase of investment volumes are important factors in carrying out structural reforms in the economy and implementing an innovation-investment model of development in Ukraine. Therefore, the realization of current and long-term tasks of economic and social reforms requires today not only a well-balanced and well-founded investment policy, but also the formation of effective mechanisms for the regulation of investment processes, taking into account the peculiarities of the current state of economic development of the regions.

The latest researches and publications analysis. Research of potential strategy in the external market, its structure and methods for evaluation, innovation and investment into enterprises development features of the strategic planning of the enterprise foreign economic activity, investment controlling in the system of financial and economic security were conducted in the studies by foreign and domestic scientists: O.Amosha, V.Andriychuk, I.Blank, M.Bondar, I.Boyarko, L.Hrytsenko, V.Grinova, E.Dobrovolsky, N.Ilysheva, S.Krylov, L.Karpenko, V.Koyuda, D.Pierce,

O.Suharev, F.Fabozy, N.Hrusch, P.Voronzhak, A.Yakovlyev, O.Yastremskaya, V.Zakharchenko and others. Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and implementation of the innovation and investment mechanism elements, improvement of the investment climate, some economic and statistic calculations, in total modeling of functioning of enterprise development strategy in the external market.

Problem Formulation. The aim of the work consists of studying the economic nature of investment controlling and investment planning for the development of territories in the coordinates of financial and economic security, analysis and characterization of the investment control management steps.

Key research findings. Controlling, as an effective system of supporting timely, adequate management decisions on various aspects of enterprise activity, has not yet become a "panacea" for Ukrainian enterprises. The reality of Ukrainian enterprises is the introduction into the management of individual elements of the control system: the structuring of the existing organizational structure by the centers of responsibility; budget development; construction of two or three cascade schemes for calculating marginal profit; grouping expenses on the basis of elasticity from the volume of production; using the "theory of break-even" for making managerial decisions. But all advancements or efforts at Ukrainian enterprises are aimed at finding levers of current cost management, which is considered to be the main criterion for the competitiveness of enterprise products in the Ukrainian consumer market [1, p.458].

Controlling is a key tool of the system of target management. Controlling itself serves as a "feedback" in the management of the company. Investment monitoring includes a system for monitoring, evaluating and monitoring investment projects with a view to developing management solutions that will best achieve the goals set. The main task of controlling investments is to achieve the target profit in the sphere of investment activity. Among the main activities of investment controlling are:

- planning and coordination of investment activities in the framework of strategic and operational planning;
- justification of the effectiveness of investment projects through an integrated system of performance indicators;
- budgeting for financial responsibility centres;
- implementation of investments (project-controlling);
- control over the implementation of investments, including ongoing verification calculations, as well as monitoring the budget of the investment project.

The tasks of investment controlling include the initiation of new investment projects, the development of proposals for their implementation, budgeting, compliance control in the coordinates of finance and economic security. First of all, this refers to new investment projects that provide long-term success potentials (for example, merging with other enterprises, opening new branches, etc.). Investment monitoring is an element of the mechanism of financial and economic management and is implemented through certain methods and management principles [2, p.167].

According to the mechanism of financial and the enterprise economic security management it includes such methods as: administrative, economic, organizational and technological, institutional, legal, information, socio-psychological. Forms of

economic management methods: forecasts, national programs, government orders, tax policy, pricing policy, financial and credit policy; investment policy and control.

As already mentioned earlier in the publications of scientists, state regulation includes a set of tools, through which the relevant authorities of the state, within the limits of their competence and the current legislation, influence the processes of functioning of various spheres of public life.

State regulation of investment activity of the state is carried out through direct (administrative-legal) and indirect influence on investment activity (Fig.1).

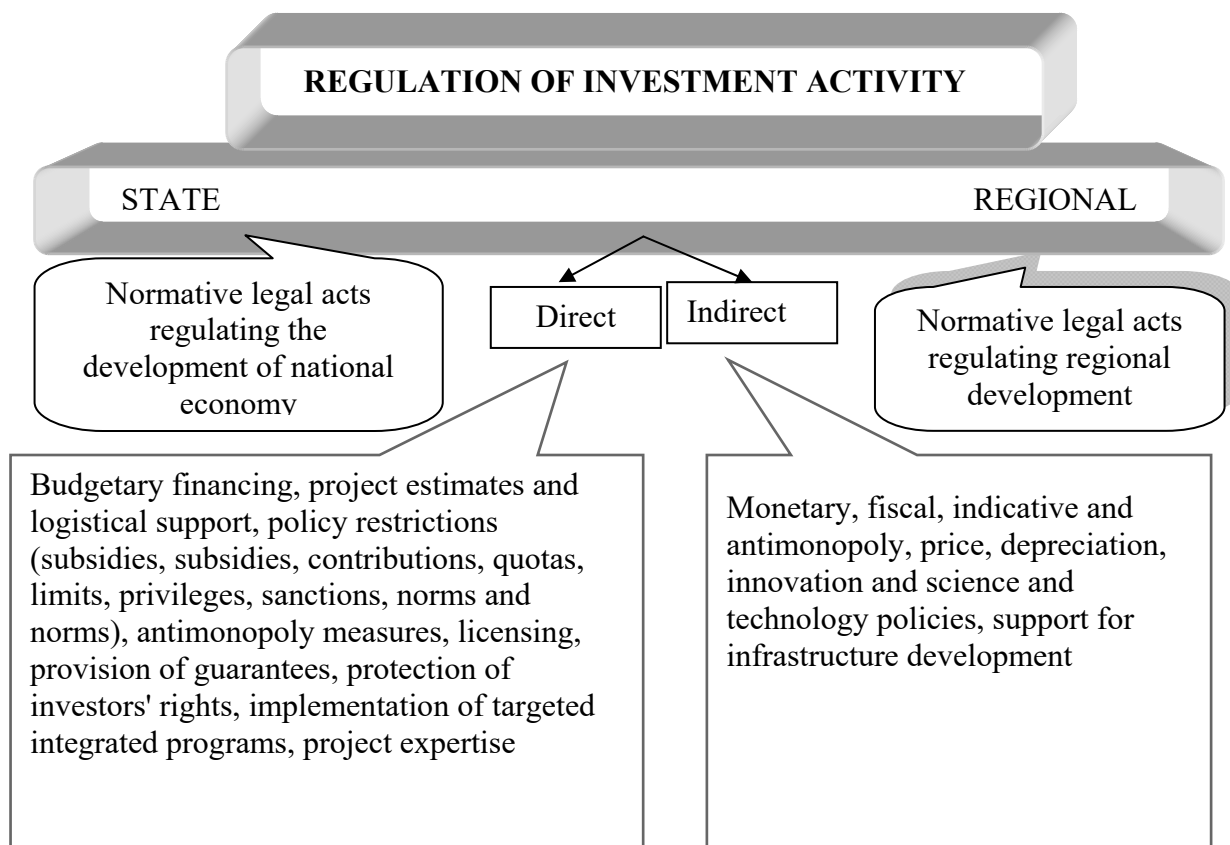

Fig. 1. Levers of state influence on regulation investment policy of territories development (Source: systematized by the authors on the bases [3;4;5])

Investment controlling supports the decision-making process for the selection of preferred projects at the stages of search and evaluation. The following tasks are solved:

- creation of an investment planning system;
- the formation of the concept of investment settlements and the definition of criteria for decision-making;
- establishment of qualitative parameters that are of fundamental importance for investment calculations;
- carrying out detailed investment calculations for large projects;
- control over all investment projects and calculation of their effectiveness.

Conclusions. Investment Controlling is a system of methods and tools aimed at supporting investment management, covering information provision, planning, coordination, control and internal consulting. Accordingly, the main objective of investment control is to ensure the development of management decisions in the area

of investment activity of the enterprise in order to achieve the best strategic goals. In the framework of this goal, tasks that can be grouped according to the phases of the investment process must be solved. Investment control should be interpreted as a system of methods and tools aimed at supporting the investment policy of the enterprise and the implementation of individual investment projects, covering information provision, planning, analysis, coordination, monitoring and internal consulting, as well as timely detection of deviations and causes of their occurrence with the appropriate timely making managerial decisions on the regulation of deviations and increasing the efficiency of the investment process at the enterprise.

References:

1. Edvin J. Elton, Martin J. Gruber. *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. – 7-th Edition. – USA: New York University, 2014. – 728 pages.
2. Frank J. Fabozzi, *CFA Investment management / Frank J. Fabozzi*. – 2nd ed. – USA, New Jersey 07458, 2008. – 837 pages.
3. Voronzhak P.V. Features of the organization and establishment of the budgeting management at the enterprise in globalization changes conditions / L.M.Karpenko, P.V.Voronzhak, N.O.Sapron // *Science and practice: an innovative approach: Collection of scientific articles*. – Les Editions L'Originale, Paris, France, 2017. – pp. 110-116.
4. Tetiana, H., Karpenko, M.L., Olesia, F.V., Yu, S.I. & Svetlana, D. (2018). Innovative methods of performance evaluation of energy efficiency project. *Academy of Strategic Management Journal*, 17(2), 1-11.
5. Karpenko, L., Pashko, P., Voronzhak, P., Kalach, H. & Nazarov, M. (2019). Formation of the system of fair business practice of the company under conditions of corporate responsibility. *Academy of Strategic Management Journal*, London, 18 (2), 1-8.

Ostrovoy Alexsey

postgraduate at the Department of Personnel Management and Enterprise Economics
Donetsk State University of Management (Mariupol, Ukraine)

MAIN DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE STATE POLICY IN THE FIELD OF CYBER SECURITY

Островой О. В.

здобувач кафедри управління персоналом та економіки підприємства
Донецький державний університет управління (Маріуполь, Україна)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ

***Abstract.** The article formulates the definition of «state policy in the field of cyber security». The main directions of formation of the state policy in the sphere of cyber security are considered.*

***Key words:** cyber defense; cyber security; cyber threat; state policy; information technology; directions.*

***Анотація.** У статті сформульовано дефініцію «державна політика в сфері кібербезпеки». Розглянуто основні напрями формування державної політики в сфері кібербезпеки*

***Ключові слова:** кіберзахист; кібербезпека; кіберзагроза; державна політика; інформаційні технології; напрями.*

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяв формуванню інформаційного та кібернетичного простору, який здійснює значний вплив на соціально-економічне становище будь-якої країни та її національну безпеку.

Констатуємо, що інформаційні технології не тільки відкривають для суспільства певні можливості, але й створюють ряд викликів та загроз, які продовжують поширюватися з проникненням таких технологій у політичне, соціальне та економічне життя суспільства, актуалізуючи процеси, пов'язані з забезпеченням кібербезпеки.

Необхідно звернути увагу, що загрози кібербезпеці актуалізуються через дію певних чинників. Серед основних з них виокремлюються наступні: невідповідність інфраструктури електронних комунікацій держави, рівня її розвитку та захищеності сучасним вимогам; недостатній рівень захищеності критичної інформаційної інфраструктури, державних електронних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом; безсистемність заходів кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури; недостатній розвиток організаційно-технічної інфраструктури забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури та державних електронних інформаційних ресурсів; недостатня ефективність суб'єктів сектору безпеки і оборони України у протидії кіберзагрозам воєнного, кримінального, терористичного та іншого характеру; недостатній рівень координації, взаємодії та інформаційного обміну між суб'єктами забезпечення кібербезпеки [1].

Зазначимо, що сьогодні Україна зазнає значного впливу інцидентів та атак в кібернетичній сфері. Задля збереження кіберпростору відкритим та безпечним представляється доцільним своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних і потенційних кібернетичних втручань і загроз особистим, корпоративним, національним інтересам, що потребує комплексного підходу та участі всіх суб'єктів.

Тому існує потреба у розробці державної політики в сфері кібербезпеки, формуванні та реалізації її основних напрямів.

Аналіз напрацювань науковців стосовно трактування поняття «державна політика» дозволило сформулювати визначення дефініції «державна політика в сфері кібербезпеки». Так, вважаємо, що під державною політикою в сфері кібербезпеки слід розуміти засновану на чинних нормативно-правових актах, узгоджену за цілями систему державно-управлінських заходів з боку органів державної влади, спрямовану на реалізацію функцій держави стосовно забезпечення безпечності кіберпростору, мінімізації наслідків будь-яких кібератак, кіберінцидентів та кіберзагроз, нейтралізацію потенційно шкідливих наслідків як на рівні держави, так і приватних користувачів Інтернету, недопущення посягань на об'єкти національної критичної інформаційної інфраструктури з метою своєчасного запровадження дієвих заходів, адекватних характеру і масштабам реальних та потенційних кіберзагроз, спрямованих на інтереси громадян та держави в цілому.

В контексті проблеми, яка розглядається, цілком слушною є думка В.В. Петрова, який звертає увагу на той факт, що державна політика у сфері забезпечення кібербезпеки дає можливість сформувати ієрархію складових національної системи кібербезпеки, яка має поєднувати в собі комплекс як адміністративно-правових, технічних та організаційних заходів для захисту інформації у воєнній, правоохоронній та спеціальних сферах, так і суто оперативних, розвідувальних і контррозвідувальних заходів [2, с. 128].

Зазначимо, що в Україні запроваджено ряд важливих кроків в сфері забезпечення кібербезпеки. Серед основних слід виокремити наступні: ратифікація Конвенції Ради Європи з кіберзлочинності; розробка Стратегії кібербезпеки; розвиток мережі команд реагування на комп'ютерні надзвичайні події (CERT) тощо. Однак, формування та реалізація комплексу заходів у цій галузі потребує доопрацювання.

У зв'язку з цим, розглянувши ситуацію, комплекс проблем у сфері кібербезпеки та рівень загроз національній безпеці, РНБО України визначила ряд заходів, спрямованих на підвищення ефективності протидії актуальним кіберзагрозам і відповідальних суб'єктів. Серед найбільш важливих з них, акцентовано увагу на наступних: невідкладно забезпечити підготовку законодавчих пропозицій стосовно визначення механізму взаємодії між суб'єктами забезпечення кібербезпеки та власників (розпорядників) об'єктів критичної інформаційної інфраструктури під час виявлення, попередження, припинення кібератак та кіберінцидентів; забезпечити підготовку законодавчих пропозицій щодо посилення відповідальності за невиконання вимог законодавства стосовно захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах; забезпечити створення єдиних основного та резервного захищених

дата-центрів збереження інформації і відомостей державних електронних інформаційних ресурсів; опрацювати питання щодо стимулювання розроблення та впровадження вітчизняного програмного забезпечення для потреб органів державної влади та інших державних органів, підприємств, установ та організацій державної форми власності тощо [3].

Отже, серед основних напрямів формування державної політики забезпечення кібербезпеки слід виокремити такі:

організаційні: формування та реалізація організаційного механізму державного управління в сфері кібербезпеки; активізація міжнародного співробітництва в боротьбі з кіберзлочинністю на державному та галузевому рівнях; залучення неурядових організацій до боротьби з кіберзлочинністю; формування механізмів реалізації проектів державно-приватного партнерства в сфері кібербезпеки та використання його різноманітних форм в боротьбі з кіберзлочинністю; запровадження та реалізація програм співробітництва з обміну інформацією у сфері кібербезпеки між державою та бізнесом;

правові: внесення змін до законодавства з метою розмежування кримінальної відповідальності за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, вчинені щодо державних та інших інформаційних ресурсів, щодо об'єктів критичної інформаційної інфраструктури та інших об'єктів, а також відповідне розмежування підслідності [4]; вдосконалення чинного законодавства щодо протидії кіберзлочинам, узгодження його з міжнародною нормативно-правовою базою;

технічні: посилення державної підтримки розвитку науково-технічної сфери високих інформаційних технологій; вдосконалення технічного захисту інформації; створення вітчизняних програмних продуктів для захисту державних інформаційних ресурсів; впровадження системи моніторингу кіберзагроз в інформаційно-телекомунікаційних мережах державних органів;

фінансові: залучення міжнародної технічної допомоги у сфері забезпечення кібербезпеки;

просвітницькі: створення позитивного міжнародного іміджу України у світі; розробка загальнодержавних програм підвищення рівня обізнаності населення щодо кіберзагроз; розробка галузевих програм та рекомендацій по дотриманню базових правил кібербезпеки; використання інформаційних кампаній, орієнтованих на малий та середній бізнес, із залученням засобів масової інформації, соціальних мереж задля поширення інформації та правил уникнення кіберінцидентів;

наукові: організація та проведення науково-практичних заходів з питань забезпечення кібербезпеки та захисту інформації; забезпечення підвищення кваліфікації державних службовців; створення платформи, спрямованої на розвиток дослідницького та інноваційного потенціалу для кібербезпеки різних галузей (енергетика, охорона здоров'я, транспорт та фінанси), а також включення в цей процес органів влади, науково-дослідних центрів та інших зацікавлених сторін; підтримка з боку держави інновацій в сфері кібербезпеки з використанням механізмів ДПП, розвиток стартапів; підтримка освітніх та

дослідницьких ініціатив, залучення приватних підприємств до фінансової допомоги університетам, які займаються дослідженнями у сфері кібербезпеки.

Таким чином, формування основних напрямів державної політики, спрямованої на забезпечення кібербезпеки, систематизація підходів до розуміння державотворчих процесів в цій сфері дозволить інтегрувати відповідні наукові знання та надасть можливість практикам формувати ефективні, раціонально виважені державно-управлінські рішення, спрямовані на комплексне вирішення проблеми кіберзахисту.

Література:

1. Стратегія кібербезпеки України від 15.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.
2. Петров В. В. Щодо формування національної системи кібербезпеки України / В. В. Петров // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. щокварт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ : НІСД, 2013. – 2013. – № 4 (29). – С. 127–131.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 груд. 2016 р. “Про загрози кібербезпеці держави та невідкладні заходи з їх нейтралізації”: Указ Президента України від 13 лютого. 2017 р. № 32/2017 // Уряд. кур’єр. – 2017. – № 28.232.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січ. 2016 р. “Про Стратегію кібербезпеки України” : Указ Президента України від 15 берез. 2016 р. № 96/2016 // Офіц. вісн. України. – 2016. – № 23. – Ст. 899.

LAW

Antonín Korauš,

Ass. Professor, PhD., LL.M., MBA,

Academy of the Police Force in Bratislava, Slovak republic,

Stanislav Backa,

JUDr.

Pavel Kelemen,

Mgr.

Jozef Polák

Ing.

Ph. D. Candidates at the Faculty of Management

University of Prešov in Prešov, Slovak republic

METHODS OF COLLECTING EVIDENCE IN FORENSIC AUDIT AND FRAUD INDICATORS

Abstract. *An examination of a company's financial records to derive evidence which can be used in a court of law or legal proceeding is a forensic audit . Today's financial services industry is challenged with increasingly innovative ways of committing fraud and cyber-crime. While banks, building societies and credit card companies comply with ever-changing regulations and legislation and contend with increasing pressure to release products that enhance the customer experience, first generation fraud management systems are falling short.*

Key words: *forensic audit, fraud, fraudulent activities, investigation, evidence in forensic audit, digital data analysis, fraud indicators, data mining techniques*

INTRODUCTION

In order for the forensic auditor to gather as much quality evidence as possible to substantiate or deny the hypothesis about the existence of fraud in the company, auditor uses various evidence collection methods. The evidence that the investigator of fraud collects includes documentation in paper form, computer records and other evidence in a written or computerized form, statements collected during interviews and trials, physical evidence such as fingerprints, stolen objects and other information.⁴ In the process of investigation, forensic auditors are provided with bank data, tax data, stock trading data, credit reports, credit card accounts, telephone call records, and the like. Such information is required to be collected in a formal or informal way (legally) and is not easy to collect but it is a key to fraud detection.

To better analyze collected data and gather additional evidence, auditors use the following methods of investigation: data mining software, digital database analysis in the enterprise, and analysis of financial statements. A second division of general methods and procedures to detect errors and deceptions are observation and inspection and analytical procedures.

⁴ Association of Certified Public Accountants, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, (online), str.164,ACFE, (online): <http://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00316.pdf>

DATA MINING TECHNIQUES

Data mining techniques are the methods of detecting previously unknown and present trends, patterns, or links in data sequences that also help with estimates modeling. Among the popular mathematical techniques used in forensic revision are Benford's law and the theory of relative size factors.⁵ The purpose of Benford's law is to establish if there is no unintended mistakes or fraud in the company under review. The basis of this law is that the sizes produced (fraud indicators) possess different patterns than the usual, valid numeric indicators.

The theory of relative size factors reveals unusual data that may be the result of errors or frauds, and is based on the basic concept that every area in transactions has a normal range and any data falling outside the normal range is unusual and additional investigations are required.⁶ Data mining is not a technique that is free from constraints. Such techniques require large amounts of data and selection of suitable variables. Also fraudsters hide and destroy large amounts of data needed to detect fraud, and so it is also difficult to use the data mining method.

DIGITAL DATA ANALYSIS IN THE ENTERPRISE

Forensic auditors often use digital database analysis using Computer Assisted Auditing Tools (CAATs). This program is used to better investigate large amounts of data and to process complex transactions as well as to save time and improve efficiency.⁷ These tools help auditors implement auditing procedures such as testing transaction details and balances, detecting inconsistencies or significant fluctuations, testing general but also application control of computer programs, taking samples from the program to extract audit data and repeat the calculations that have been made in the accounting.⁸ Tools use different financial statements, analyze ratios and detect unusual irregularities.

ANALYTICAL PROCEDURES

Analytical procedures imply an analysis of significant indicators and tendencies including results of indicators and trends, including results of investigation of unusual changes and paragraphs.⁹ Analytical procedures occupy an important place in the audit process because, apart from analyzing significant financial information and trends in their movement, analytical procedures also use relevant non-financial information as a supplement to financial information for a more comprehensive view of the relevant elements or events. Forensic auditors use analytical procedures to detect warning signs, fraud indicators or elements of financial statements that are likely to be incorrectly reported for fraud.

Using analytical procedures there can be found irregularities in financial statements, directed the entire forensic audit process and these procedure also shorten the audit process and improve audit quality.

^{5, 3, 4, 5} Panigrahi, P., K., (2006.) Discovering Fraud in Forensic Accounting Using Data Mining Techniques, The Chartered Accountant, (online): <http://220.227.161.86/102541426-1430.pdf> , p. 1426.

⁹ Information Systems Audit and Control Association, Using CAATs to Support IS Audit, (online), ISACA, online: <http://www.isaca.org/Journal/Past-Issues/2003/Volume-1/Pages/Using-CAATS-to-Support-IS-Audit.aspx>

International Auditing Standard 520 defines analytical procedures as evaluating financial information by analyzing probable relationships between financial and non-financial data. Analytical procedures also include such examinations that are necessary for observed fluctuations and relationships which are not consistent with other relevant information or that deviate significantly from of the amounts envisaged.

Usually, analytical procedures are based on comparison procedures, but also include the study of interdependence between different information, so analytical procedures can be ranked from very simple comparison procedures to relatively complex statistical procedures such as extrapolation of the trend and regression analysis.

The analytical procedures used in the audit are: a comparison of the indicators and elements of the financial statements of the period under review with the indicators and elements of the financial statements from the previous periods, a comparison of the indicators and elements of the financial statements of the period under review with the indicators and elements of the financial statements in the business segment in which the client operates, a comparison of the indicators and elements of financial statements with indicators and elements of the financial statements from the (budget) plan, comparison of financial and nonfinancial information and the determination of elements of financial statements that deviate from the expected amounts.

In addition to the usual methods and procedures of financial analysis, particular attention should be paid to areas of high risk such as revenue recognition and inventory valuation. Significant financial indicators such as sales in relation to sales commissions, sales in terms of returns, adjustments and rebates, sales in relation to advertising and promotional costs, sales in relation to transport costs, sales in relation to the costs of the products sold, coefficient of turnover of receivables, profit margin, inventory turnover ratio, sales in relation to production capacities, sales in relation to market share and sales relative to interest costs.

Forensic auditor should know well the techniques of financial analysis, should know that the safety and performance are the two basic business criteria of entrepreneurs. In order to reach a conclusion on the safety and efficiency of the company's business, it is necessary to carry out the calculation of financial analysis indicators or conduct analytical procedures.

OBSERVATION AND INSPECTION

The examination consists of examination of records, documents and material assets. When looking at documents and records, the forensic auditor finds evidence of varying degree of reliability. The degree of reliability depends on the type of evidence and their source and efficiency.

According to the International Auditing Standards, there are three main categories of documented audit evidence that give auditors the different levels of reliability: documented auditing evidence created or maintained by third parties, documented auditing evidence created by third parties and are kept by the business entity and documented audit evidence that has been created by subject and has been kept by a business subject.

The purpose of the observation method is to verify whether the accounting records meet the criteria and provide credible evidence of the business changes that have been made. Also, during the inspection, it is necessary to check whether the amounts in the documents are correct, whether the dates of the posting date correspond to the dates of the transaction and whether they are sorted in the correct order, whether the discounts and refunds correspond to the actual state of the event and to verify the legitimacy of the documents. In conducting observation and inspection, auditors also conduct observation of the processes or procedures that others are doing. An example of this kind of observation is usually the presence of inventory.

OTHER METHODS OF COLLECTING EVIDENCE IN FORENSIC AUDIT

Attempts and confirmations are conducted by forensic auditors, as well as by external auditors, to check the balance by means of a confirmation by a third party. They are conducted in order to assess the reality and objectivity of the position of receivables and liabilities in the balance sheet. Of course, external confirmation should not be limited to the balance sheets in the fraud investigation process. External confirmations are also collected from third parties (for example, in the review of contract terms and transactions performed by a business entity).

The auditor's objective is to design and implement such procedures when using external confirmation procedures to obtain relevant and reliable audit evidence.

Calculation means checking the math accuracy of a document or record, executing it manually or electronically, while re-executing involves auditor's independent execution of the procedures or controls that are originally carried out as part of the entity's internal control.¹³⁰ The calculation includes the subsequent compilation of the calculation in order to finally compare the results with the statements in the business books of the observed enterprise.

Forensic auditors also collect oral statements and explanations of management and employees by means of queries when collecting evidence. According to International Auditing Standard 501, inquiries are in fact seeking information from mentors who may have questions about financial and non-financial information and may be directed to persons inside and outside the entity. Queries are based on formal written or informal oral questions, and such methods are commonly added to other audit procedures.

POSSIBLE INDICATORS OF FRAUD

The following lists contain some of the possible indicators of fraud as well as work practices and employee behaviours which create an environment where fraud or corruption is more likely to occur. Any one of these indicators should act as a warning sign of a heightened risk of fraud, and the more indicators present, the higher is the risk of fraud taking place. The presence of one or more of the following indicators of fraud or corruption cannot be taken as evidence that such behaviour is occurring. Such lapses in control may be the result of other factors. As a consequence, they should serve to raise awareness of risk and perhaps trigger closer monitoring or an informal review of systems or process. The scope of this policy

must also be given appropriate consideration when analysing these factors to determine potentially fraudulent or corrupt conduct. Further, these indicators should not be taken to be exhaustive or definitive as they are only a guide.

Work Practices

- Missing expenditure vouchers & unavailable official records
- Crisis management coupled with a pressured business environment
- Excessive variations to budgets or contracts
- Bank reconciliations are not maintained or cannot be balanced
- Excessive movements of cash funds
- Unauthorised changes to systems or work practices
- Lowest tenders or quotes passed over with minimal explanation recorded
- Lost assets
- Absence of controls and audit trails
- Lack of clear financial delegation

Employee Behaviour

- Refusal, evasion or excessive delays in producing files, minutes or other records;
- Unexplained employee absences
- Gambling while at work
- Borrowing money from fellow employees while at work
- Placing undated or post-dated cheques in petty cash
- Personal creditors appearing at the workplace
- Covering up inefficiencies
- Excessive staff turnover in any specific position
- Signs of excessive drinking or drug abuse
- Managers bypassing subordinates, subordinates bypassing managers
- Secretiveness
- Marked character changes
- Excessive or apparent total lack of ambition
- Excessive control of records by one officer
- Refusal to comply with normal rules and practices

CONCLUSION

A forensic audit can reveal many cases of fraud. The process of resolving these incidents of fraudulent activities involves complicated activities and forensic steps and thus comes under the job of professional accountants. Forward-thinking financial institutions evolving their fraud management systems from a level of basic standalone detection to a more enterprise-focused approach that integrates disparate data platforms, predicts risk assessment using adaptive analytics, all with real-time functionality and without compromising on customer satisfaction.

Forensic audit usually ends with a written report in which there are details and results of the forensic auditor and forensic team. A good report enables the user of report to better understand the case, documents, and evidence. Collecting,

documenting and keeping evidence are crucial steps in any investigation, including forensic audit. Accordingly, the forensic audit report is different from the auditor's report due to the details of the fraud. Also, in the auditor's report, the auditor gives an opinion on the reality and objectivity of the financial statements, while the forensic auditor does not give an opinion, but rather the facts that point to or abolish the existence of fraud in the company.

References:

1. Dobrovic, J., Korauš, A., Rajnoha, R. (2018). Activity management of the action plan for a sustainable fight against tax fraud and tax evasion in Slovakia as compared with the EU. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 313-323. <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.3-28>.
2. Information Systems Audit and Control Association, Using CAATs to Support IS Audit, (online), ISACA, online: <http://www.isaca.org/Journal/Past-Issues/2003/Volume-1/Pages/Using-CAATS-to-Support-IS-Audit.aspx>
3. Johnson, G.G.; Rudesill, C.L. 2001. An investigation into fraud prevention and detection of small businesses in the United States: responsibilities of auditors, managers, and business owners, *Accounting Forum*, Vol. 25, No. 1.
4. Kassem, R. 2014. Detecting asset misappropriation: A framework for external auditors, *International Journal of Accounting Auditing and Performance Evaluation* 10(1):1 – 42, DOI: 10.1504/IJAAPE.2014.059181
5. Khanuja, H.K.; Adane, D. 2019. Detection of suspicious transactions with database forensics and theory of evidence, *Communications in Computer and Information Science*, Volume 969, Pages 419-430 6th International Symposium on Security in Computing and Communications, SSCC 2018; Bangalore; India; 19 September 2018 through 22 September 2018; Code 223289 ISSN: 18650929, ISBN: 978-981135825-8, DOI: 10.1007/978-981-13-5826-5_32
6. Korauš, A.; Gombár, M.; Kelemen, P.; Backa, S. 2019. Using quantitative methods to identify security and unusual business operations, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 6(3): 1101-1012. . [http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.3\(3\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.3(3))
7. Korauš, A.; Dobrovič, J.; Polák, J.; Kelemen, P. 2019. Security position and detection of unusual business operations from science and research perspective, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 6(3):1070-1079. [http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.3\(15\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.3(15))
8. Korauš, A.; Backa, S. ; Kelemen, P.; Polák, J. ; 2019. Reporting on the Results of the Forensic Audit. In *International scientific conference Research and Innovation: Collection of scientific articles*. - Yunona Publishing, New York, USA, 2019. - 200 p. ISBN 978-0-9988574-3-0
9. Panigrahi, P., K. 2006. Discovering Fraud in Forensic Accounting Using Data Mining Techniques, *The Chartered Accountant*, (online),: <http://220.227.161.86/102541426-1430.pdf>

Andriieva T.E.,
Candidate of Economic Sciences, Professor
Hetman O.O.,
Candidate of Economic Sciences
Maiboroda Y.O.
Student
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Ukraine

LEGAL ASPECTS OF ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Андреева Т.Е.,
канд. экон. наук, профессор
Гетьман О.А.,
канд. экон. наук
Майборода Я.О.
студент
Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, Украина

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Abstract. *The article considers the current state of entrepreneurship as activity in Ukraine, its legal security, as well as obstacles to the development of entrepreneurship, methods and ways of overcoming them. The directions of improvement of entrepreneurship, stimulation of the most effective and competitive enterprises are determined.*

Key words: *legal security, entrepreneurship, normative legal acts, system of state authorities, legal collision.*

Аннотация. *В статье рассмотрено существующее состояние предпринимательства как деятельности в Украине, его правовая обеспеченность, а также препятствия на пути развития предпринимательства, методы и способы их преодоления. Определены направления усовершенствования предпринимательства, стимулирования наиболее эффективных и конкурентоспособных предприятий.*

Ключевые слова: *правовая обеспеченность, предпринимательство, нормативно-правовые акты, система органов государственной власти, правовая коллизия.*

В данной статье предпринята попытка установить существующее состояние предпринимательства как деятельности, его правовую обеспеченность и обоснованность, определить, в каких именно направлениях необходима активизация работы по усовершенствованию нормативно-правовых актов в Украине.

З.С. Варналий, основатель научной школы Украины по актуальным проблемам развития предпринимательства, определял, что «предприниматель - это субъект, который сочетает в себе новаторские, коммерческие и организаторские способности для поиска и развития новых видов, методов производства, новых благ и их новых качеств, новых сфер приложения капитала. Из сказанного следует, что предпринимательство - это тип хозяйственного поведения предпринимателей по организации разработок производства и реализации благ с целью получения прибыли и социального эффекта» [1, с. 35].

В свою очередь, Хозяйственный кодекс Украины (ст. 42) определяет, что «предпринимательство - это самостоятельная, инициативная, систематическая, на собственный риск хозяйственная деятельность, осуществляемая субъектами хозяйствования (предпринимателями) с целью достижения экономических и социальных результатов и получения прибыли» [2].

Развитие предпринимательства является важной и неотъемлемой составляющей социально-экономического роста для любого государства. Малое и среднее предпринимательство в странах-членах Европейского Союза, Соединенных Штатах Америки, других ведущих странах мира является фундаментальным и доминирующим по объему производства сектором экономики, который также имеет важное социальное значение [3, с. 48].

Однако, к сожалению, в Украине (данные 2018 года) доля малых и средних предприятий в валовом внутреннем продукте составляет лишь 15 процентов [4].

Препятствиями на пути развития предпринимательства в Украине, на наш взгляд, являются:

- неоднозначность правотолкования и правоприменения нормативно-правовых актов;
- хронологически частые изменения в нормативно-правовом регулировании предпринимательской деятельности;
- сложность налоговой системы;
- чрезмерное налоговое давление;
- отсутствие или незначительность правительственных гарантий платежеспособности предприятий (особенно малых);
- разрушение системы кредитования в Украине;
- чрезмерная бюрократизация в органах государственной власти и местного самоуправления;
- незаконные вмешательства органов государственной власти и местного самоуправления в предпринимательскую деятельность.

Вышеназванные препятствия не являются непреодолимыми и могут быть минимизированы с помощью следующих мер:

- принятие законодательных актов, которые должны регулировать вопросы внутренних правовых коллизий и профессионального толкования нормативно-правовых актов;
- создание системы органов государственной власти, которая должна реализовать государственную политику в сфере профессионального толкования нормативно-правовых актов;
- введение и применение в парламентской практике, в практике исполнительных органов государственной власти, в практике органов местного самоуправления срочных мораториев на отмену, принятия новых или внесения изменений в действующие нормативно-правовые акты, регулирующие предпринимательскую деятельность;
- совершенствование законодательства путем одновременного упрощения и повышения степени его кодифицированности;
- уменьшение налогового давления в виде предоставления в налоговой системе преимущества едином налоге и содействие легализации «серого»

предпринимательства и самозанятых;

— разработка новой государственной политики, целью которой будет поддержка частных и создание государственных или региональных кредитных организаций для кредитования субъектов предпринимательской деятельности;

— усиление ответственности (в том числе - имущественной) служащих органов государственной власти и местного самоуправления за несоблюдение или ненадлежащее соблюдение положений действующих нормативно-правовых актов, регулирующих предпринимательскую деятельность;

— оптимизация рабочего процесса в органах государственной власти и местного самоуправления путем автоматизации, компьютеризации и применения новейших технологий (особенно - технологии Blockchain);

— стимулирование наиболее эффективных и конкурентоспособных предприятий в стратегически важных отраслях экономики Украины и усиление стимулирования внешнеэкономической деятельности украинского предпринимательства.

Возникает вопрос, что же делать предприятиям в настоящий момент, если существует непреодолимая ситуация, связанная с несанкционированным вмешательством органов государственной власти в хозяйственную деятельность предприятия. Надо вспомнить, что самое короткое расстояние между точками определяется математиками и физиками как прямая, однако менеджеры часто сталкиваются с необходимостью поиска «обходного» пути, который станем самым коротким путем при решении проблемы.

Таким путем может быть «отсекание» вмешательства государственных органов районного или даже областного уровня.

Например, при обращениях или запросах в государственные органы с целью получения однозначного правотолкования нормативно-правовых актов появляется возможность ликвидации неоднозначного правотолкования и правоприменения актов, а также возможность возвращения в правовое поле излишне забюрократизированных органов государственной власти и местного самоуправления.

Однако следует отметить, что точечными действиями озвученные выше проблемы не решить. Нужны системные действия, определяющие правовую обеспеченность и обоснованность с целью активизации работы по усовершенствованию нормативно-правовых актов в Украине, совершенствования предпринимательства как деятельности, стимулирования наиболее эффективных и конкурентоспособных предприятий Украины.

Выводом к данной статье могут служить представленные ниже предлагаемые направления совершенствования предпринимательства:

а) упрощение законодательства, регулирующего предпринимательскую деятельность, при повышении степени его кодифицированности;

б) снижение чрезмерного налогового давления на малый и средний бизнес в Украине;

в) повышение правовой культуры (как общества в целом, так и, в частности, предпринимателей и сотрудников органов государственной власти и местного самоуправления);

г) создание систем кредитования и стимулирования предпринимательства

и предоставления соответствующих гарантий от правительства;

д) принятие актов законодательства, которые должны регулировать вопросы внутренних правовых коллизий и профессионального толкования нормативно-правовых актов.

Литература:

1. Варналій З.С. Основи підприємництва. Київ: Знання-Прес, 2006. 350 с.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 01.10.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 12.03.2019).
3. Пивоваров М. Г. Аналіз діяльності малих підприємств в Україні та шляхи поліпшення їхньої роботи. Вісник Запорізького національного університету. 2009. № 1(4). С. 46-54.
4. Кубів: 80% українців зайнято в малому і середньому бізнесі, але його частка у ВВП лише 15%. URL: <https://www.unian.ua/business/1629737-kubiv-80-ukrajintsiv-zaynyato-v-malomu-i-serednomu-biznesi-ale-yogo-chastka-u-vvp-lishe-15.html> (дата звернення: 10.03.2019).

TOURISM ECONOMY

Shapa Nadia,

Ph.D. Associate Professor

Department of Management, Project Management and Logistics

Djanumova L.T.

student

Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture (Dnipro)

TRENDS OF DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE AND THE WORLD

Шапа Н. М.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту, управління проектами і логістики

Джанумова Л.Т.

студентка

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпро

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

Abstract. *The article analyzes the development of the tourist industry in the Ukraine and world. An assessment of the current state of tourism activity and the prerequisites for the development of tourism potential is being carried out. The statistical basis of the study was: World Atlas of Data, Competitiveness Reports on Tourism and Tourism of the World Economic Forum, indicators of the State Statistics Committee of Ukraine.*

Keywords: *tourism industry, country rating, tendencies of tourism development in Ukraine.*

Анотація. *У статті аналізується розвиток туристичної галузі в Україні та в світі. Виконується оцінка сучасного стану туристичної діяльності й передумов розвитку туристичного потенціалу. Статистичну базу дослідження склали: Світовий атлас даних, звіти з конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму Світового економічного форуму, показники державного комітету статистики України.*

Ключові слова: *туристична галузь, рейтинг країн, тенденції розвитку туризму в Україні.*

Сучасне світове господарство неможливо уявити без міжнародного туризму і туристичної індустрії. За даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), ця галузь розвивається швидкими темпами та додає вагомий внесок у валовий внутрішній дохід багатьох країн. Прогнозується, що чисельність міжнародних туристів до 2030 р. досягне 1,8 млрд. осіб [1]. Саме тому багато уваги вчених привернуто до дослідження туристичної діяльності.

У цьому сенсі як з наукової так і з практичної точки зору цікаво провести оцінювання стану й перспективності туристичної галузі в Україні з початку ХХІ століття по теперішній час, порівняти із країнами-лідерами позиції нашої країни, вивчити досвід сусідніх країн (наприклад, Грузії). Із цією метою було проаналізовано Звіти Всесвітньої туристської організації, Світовий атлас даних, а також показники туристичної діяльності за даними Державного комітету статистики України.

Якщо порівняти рейтинги країн світу за наступними показниками: кількість туристичних прибуттів, витрати на міжнародний туризм, доходи від туризму в поточних цінах, загальний внесок туризму в ВВП, можна зробити наступні висновки:

1. Традиційними лідерами по залученню туристів у свою країну протягом 2000-2016 рр. залишились Франція, США, Іспанія, Італія та Китай. Станом на 2016 р. ці країни відвідали відповідно 82,5 млн. осіб, 75,6 млн. осіб, 75,3 млн. осіб, 52,3 млн. осіб, 59,3 млн. осіб.

2. Найбільші витрати на міжнародні подорожі у 2016 р. були у китайців (261 млрд. \$), значне зростання цього показника відбувається починаючи з 2014 р. по теперішній час; на другому місці – США (160 млрд. \$), на третьому – Німеччина (87 млрд. \$). Україна займає 38 сходинку.

3. Найбільші доходи від туризму отримує США: в 2016 році вони були у 4 рази вищі ніж у подальших за рейтингом країн, а впродовж 2000 - 2016 рр. ця країна зуміла їх збільшити вдвічі.

4. Також США є лідером за загальним внеском туризму в ВВП: в 2017 році вони були майже в 6 разів вищі ніж в інших країнах світу, на другому місці – Китай (1501,9 млрд. \$), на третьому – Німеччина (395 млрд. \$).

Україна займає в 2016 р 81 місце, тобто доходи від туризму були в 142 рази менше ніж у країни-лідера США. Найбільшу кількість доходів від цієї галузі наша країна отримала у 2012 р. – 5988 млн. \$, що майже в 3,5 рази більше ніж у 2016 р.

Щодо загального внеску туризму в ВВП України то, станом на 2017 р., він менший ніж в США в 273 рази. У 2013 р. цей показник в нашій країні дорівнював 13,9 млрд. \$, в 2017 р.- 5,5 млрд. \$, тобто в 2,5 рази менше [1,2].

Як відомо, саме у 2014 р. Україна зазнала збройної агресії, відбулася анексія Криму. Тож зниження розвитку туристичної галузі безпосередньо пов'язано з воєнними подіями в країні. Це можна побачити наочно, якщо розглянути дані Державного комітету статистики України щодо туристичних потоків 2000-2017 рр.[3]. Починаючи з 2014 р. кількість іноземців, які відвідували Україну значно скоротилася - з 24,7 млн. осіб у 2013 р. до 14,2 млн. осіб у 2017 р.). Тоді як кількість громадян України, які виїжджають за кордон збільшилася майже вдвічі: в 2000 р. – 13,4 млн. осіб, в 2017 р. – 26,4 млн. осіб.

Про значне погіршення стану туристичної галузі з 2014 року до теперішнього часу говорять наступні цифри. Кількість будинків і пансіонатів відпочинку зменшилася з 271 у 2013 р. до 67 у 2017 р., тобто у 4 рази. Як наслідок, загальний внесок туризму в зайнятість зменшився на 1,7%. Це призвело до зменшення доходу від надання туристичних послуг як мінімум у двічі, що підтверджує світовий атлас даних [2].

Оцінюючі перспективу туристичної діяльності в Україні, можна стверджувати, що, незважаючи на всі труднощі та проблеми, в нашій країні існують всі передумови для розвитку туризму: історичні, географічні, природні, економічні, соціально-демографічні. Це підтверджено в останніх дослідженнях фахівців [4,5], зокрема зазначені головні чинники:

- природні умови (наявність унікальних природних ландшафтів гір, морів, річок і озер, національних парків);

- вигідне географічне положення країни (центр Європи, щільна мережа транспортних шляхів, державний кордон із сьома країнами);
- безвізовий режим в'їзду в Україну для громадян країн ЄС та низки інших країн світу;
- наявність значної кількості пам'яток історії, культури та архітектури;
- потужний рекреаційний потенціал та інше.

Дуже корисним є вивчення досвіду інших країн, зокрема Грузії, щодо подолання труднощів та створення сприятливого туристичного середовища.

Протягом останніх років у Грузії спостерігається суттєве збільшення притоку туристів, що є наслідком ефективної політики в галузі розвитку туризму. Ця країна продемонструвала високі темпи росту туризму: згідно світовому атласу даних, загальна кількість прибуттів туристів в країну за період з 2000 – 2016 рр. збільшилася з 387 тис. осіб до 5,393 млн. осіб. Загальні доходи від туристичної діяльності зросли за цей період з 107 млн. \$. до 2,315 млрд \$, перевищивши середньосвітовий показник більш ніж 27 раз. За 2016 рік витрати на міжнародний туризм становили 706 млн. \$. [3].

Залученню іноземних туристів у Грузію сприяють: 1) візова політика: громадянам 94 країн не потрібно отримувати візи для приїзду до Грузії; 2) курортні тури; 3) сільський і агротуризм (завдяки давньому досвіду землеробства і тваринництва Грузія має величезний потенціал для розвитку цього виду туризму, особливо винного); 4) лікувальний туризм (в Грузії знаходяться унікальні курорти з цілющим кліматом, водою та природними й мінеральними ресурсами); 5) гірськолижні тури (зимові гірськолижні курорти - Гудаурі, Бакуріані, Местія - пропонують повний пакет обслуговування); 6) культурні та релігійні тури.

Тож досвід Грузії дуже корисно переймати, тим більш, що головні чинники, які сприяють розвитку туристичної діяльності в нас дуже схожі.

Підводячи підсумок проведеного дослідження, висловимо власну думку. Для того, щоб чисельність туристів збільшувалась на території України, потрібно, в першу чергу, забезпечити безпеку туризму та відпочинку; також розвинути інфраструктуру повітряного, наземного та портового транспорту; дбайливо ставитися до природних і культурних ресурсів; а також забезпечити цінову конкурентоздатність за рахунок зниження податків на квитки і збори аеропортів та ефективну політику ціноутворення у колективних засобах розміщення. Важливим є покращення загального економічного клімату в країні, збільшення частки малого та середнього бізнесу. За таких умов розвиток туристичної діяльності може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому та сприяти зміцненню нового іміджу України на світовій арені.

Література:

1. Звіти Всесвітньої туристської організації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weforum.org/reports
2. Світовий атлас даних. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knoema.ru/atlas/topics/Туризм>

3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Мігущенко Ю. В. Механізми підвищення ефективності використання туристичного потенціалу прикордонних територій західних регіонів України. Аналітична записка [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1511/>
5. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uchebnikirus.com/turizm/menedzhment_turizmu_-_kiptenko_vk

MANAGEMENT

Philip Stoyanov

PhD, Chief. Assist.

Faculty Management and Administration, Department Management

University of National and World Economy – Sofia, Bulgaria

TALENT MANAGEMENT IN THE COMPANY'S CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY SYSTEM

Abstract. *The analysis of the requirements for the position of the manager of corporate social responsibility in a sustainable development was carried out. The competence matrix of the corporate social responsibility manager was built.*

Key words: *Manager, Corporate Social Development, Strategies, Competences, Social Policy of the Company.*

The processes of assessment and implementation of corporate social responsibility should have competency principles that provide for the determination of the list of competences and competencies of corporate social responsibility (CSR) specialists, their job responsibilities.

The responsibility for developing a CSR corporate strategy and filling it with content may be assigned:

a) at large enterprises - to the Committee on Social Policy of the company with the Board of Directors from among the members of the board and top management;

б) at medium and small enterprises - to the CSR manager or the department of external relations and investor relations, in the structure of which you can instate the position of the CSR manager;

The CSR manager works in the management of the enterprise and can be subordinated to the director for external relations and investor relations. The inclusion of the CSR function in the responsibility of the investor relations department is advisable in enterprises with widespread external relations. At other enterprises, public relations officers may deal with CSR matters.

A prerequisite is the position of a CSR manager in a department, which can affect the activities of other departments, as the principles of social responsibility should be integrated into all business processes of an enterprise (Epstein, M. J. (2018)).

As part of the implementation of the production principles of CSR, a CSR management system should be built at all levels of the corporate structure. For holding companies: all enterprises and companies should have employees responsible for CSR (one may not instate new positions, but can introduce additional functional responsibilities). At the level of industry holdings, positions of CSR managers should be introduced, subordinated to the director of communications and the staff of the holdings.

The requirements for a CSR manager should be put forward at a general level: fundamental basic education; analytical thinking; sociability; ability to work in a

team; result orientation; desire for professional growth and self-improvement; loyalty to the company (Grayson, D., & Hodges, A. (2017)).

The special requirements for a CSR manager are as follows: knowledge of social responsibility; understanding of international standards of corporate governance; understanding of specifics of doing business in Ukraine, particularly in industrial regions; understanding of roles and functions of different sectors of society; experience in developing strategies and consulting; experience in the field of project management.

The competence matrix for the CSR manager consists of the system of knowledge, skills and professionally important qualities (abilities) presented in Table 1. The matrix reveals general knowledge and special knowledge that are interconnected at the level of skills. In particular, knowledge of basic concepts and terms of CSR, best practices of companies in the field of socially responsible activities.

Table 1

Competence matrix for the CSR manager

Know	Be able to	Professionally
1. Principle, types, categories, evolution, concepts, models and levels of social responsibility.	Form a social responsibility management mechanism; to form effective interaction of employers with employees on the principles of social	Reasonable and ethical personal values
2. Features of social responsibility of various subjects of social development.	Form enterprise relations with external organizations on the basis of corporate social responsibility.	Worldview confidence
3. Place of social responsibility in the enterprise activity.	Identify areas for enhancing individual and collective environmental responsibility.	Stress resistance
4. Regulatory framework for the development of social responsibility; models of corporate social responsibility and the formation of various types of corporate culture.	Strengthen the social responsibility of social development subjects through social partnership.	Non-standard (creative) thinking
5. Criteria, indicators and methods for assessing social responsibility; manifestation features of the social responsibility of business in the Ukrainian realities.	Monitor social responsibility.	Systematic thinking
6. Concept of social investment as a form of manifestation of corporate responsibility of employers.	Assess the effectiveness of corporate social responsibility.	Ability to influence others
7. Principle, components and development priorities of socially responsible policies in relation to employees.	Develop corporate social responsibility as a factor in increasing competitiveness.	Ability to prevent and resolve conflicts
8. Environmental aspects of social responsibility and their regulatory and legal	Determine the basic principles and directions of social responsibility	Inventiveness and tendency to innovations

The CSR manager of an enterprise should have such knowledge of worldview

and knowledge on a par with professional direction: international and national standards and program documents on social responsibility; laws and regulations governing entrepreneurial activity, social and labor relations; concept of sustainable development; basics of strategic management; theory of the analysis of the party interests; condition and trends of the development of the world and national economy; methodology for analyzing the market environment at the micro level; relationship between the elements of the enterprise's internal environment and the key factors of the environment; issues related to environmental protection; prospects and global trends in the development of engineering technology; basics of personnel management (including the scientific organization of labor, rationing of production processes, management psychology, conflict management); information technology in management; quality management basics; statistical reporting and accounting.

The CSR manager should be able to carry out professional communications: be able to argue own point of view and speak the same language with the interlocutor: a) with financial directors to talk about CSR using the terms “stock market indices” and “cost of capital”, b) with HR directors - from the perspective of investing in people, c) with the directors of cooperation with the authorities - in terms of socio-economic development of the territory, and the like.

The CSR manager should understand the peculiarities of the interaction of all participants in social processes: business, government and public organizations. It is especially important to be able to build productive partnerships with public organizations.

In order to maintain the qualification level necessary for the performance of duties, the CSR manager should study the best experience of socially responsible activities of international and Ukrainian companies (according to the national network of signatories of the UN Global Compact, relevant CSR committees of the European Business Association and the American Chamber of Commerce, etc.), take part in specialized international conferences.

The work of the CSR manager is based on international experience, so it is important to be able to adapt international requirements and standards to the Ukrainian environment (use of the international standard for social reporting) (Crowther, D., & Seifi, S. (Eds.). (2018)).

The functional responsibilities of the CSR manager should be grouped by direction in the context of competencies, taking into account the proposals: strategy: development of enterprise strategy in the field of CSR in accordance with the powers and allocated resources; maximum consideration of the expectations of interested parties; analysis of non-financial risks associated with the activities of the enterprise; development of measures for their prevention; development and implementation of a system for monitoring the effectiveness of the company's CSR; programs: development of annual plan and budget of CSR programs; project implementation within the approved strategy; coordination of the development and implementation of CSR initiatives at the level of all organization units; internal counseling: provision of the methodological and consulting support in the field of CSR to employees of the enterprise; relations with interested groups (stakeholders): building of the constructive relations and communication with stakeholders both within the company (employees) and outside it (local communities, authorities and local governments,

public organizations, etc.); informing: dissemination of information about corporate programs on CSR using available communication channels; ensuring a high level of public awareness of the implementation of the principles and standards of CSR by the enterprise; social reporting: preparation of social reporting; ensuring of reporting compliance in respect of the non-financial aspects of the enterprise.

Consequently, indicators of assessment and competence of the basis of corporate social responsibility in an enterprise are a prerequisite for the introduction of the non-financial reporting, other tools and the mechanism of corporate social responsibility as a whole, since they determine feedback and regulation of CSR programs and CSR measures.

References:

1. Crowther, D., & Seifi, S. (Eds.). (2018). *Redefining Corporate Social Responsibility*. Emerald Group Publishing.
2. Grayson, D., & Hodges, A. (2017). *Corporate social opportunity!: Seven steps to make corporate social responsibility work for your business*. Routledge.
3. Epstein, M. J. (2018). *Making sustainability work: Best practices in managing and measuring corporate social, environmental and economic impacts*. Routledge.

PSYCHOLOGY, PEDAGOGY, EDUCATION, PHILOSOPHY AND PHILOLOGY

Berezovska Liudmyla

Ph.D., Associate Professor

Prekarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL PROVISION THE FORMATION OF THE COMMUNICATIVE-SPEAKING COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Березовська Л.І.

канд. пед. наук, доцент

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО- МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Abstract. The article analyzes educational and methodological provision of disciplines, aimed on formation of communicative-speaking competence of future social workers.

Key words: curricula, programs, competence approach, communicative competence.

Анотація. У статті здійснено аналіз навчально-методичного забезпечення дисциплін, спрямованих на формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: навчальні плани, програми, компетентнісний підхід, комунікативна компетентність.

В умовах сьогодення система освіти перебуває в стані реформ і змін направлених на удосконалення й оновлення її змісту, форм та методів професійної підготовки; розробці професійних стандартів, навчальних програм та планів орієнтованих на компетентнісний підхід, що має на меті формування ключових, професійних компетенцій з урахуванням специфіки роботи соціального працівника.

Компетентнісний підхід як напрям модернізації освіти обґрунтував В. Луговий. На думку вченого, в ньому відображено зміст освіти, що не зводиться лише до знаннєво-зорієнтованого компонента, а передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, вияв компетенцій. Компетентнісний підхід зумовлює не поінформованість студента, а розвиток умінь вирішувати проблеми, які виникають у життєвих ситуаціях [3, с. 13].

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження національної рамки кваліфікації» [4], прийнятій із метою узгодження освітніх послуг та ринку праці, наближення до європейських освітніх стандартів, визначено, що світова освітня система має комунікативне спрямування, яке забезпечує майбутнім фахівцям можливість адаптації у будь-якому соціумі.

Аналіз змісту стандарту вищої освіти з підготовки магістрів [5] (типовий стандарт міністерства освіти і науки України з підготовки бакалаврів відсутній), зі спеціальності 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота», визначається сукупністю вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку магістрів. Серед переліку компетентностей випускника, до загальної компетентності віднесено: здатність до усного і письмового професійного спілкування іноземною мовою; здатність налагоджувати соціальну взаємодію, співробітництво, попереджати та розв'язувати конфлікти; здатність управляти різнобічною комунікацією. До спеціальних (фахові, предметні) компетентностей віднесено: здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (експертами з інших галузей/видів економічної діяльності), налагоджувати взаємодію державних, громадських і комерційних організацій на підґрунті соціального партнерства. Інтегральна компетентність передбачає вміння: самостійно будувати та підтримувати цілеспрямовані, професійні взаємини з широким колом людей, представниками різних спільнот і організацій, аргументувати, переконувати, вести конструктивні переговори, результативні бесіди, дискусії, толерантно ставитися до альтернативних думок.

Простежимо, яким чином визначені завдання відображено в змісті професійної освіти майбутніх соціальних працівників.

У навчальному плані спеціальності 231 «Соціальна робота» ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» професійна підготовка майбутніх соціальних працівників передбачає вивчення низки навчальних дисциплін, спрямованих на формування їхньої професійно-комунікативної компетентності, а саме: «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Ведення професійних документів», «Основи міжособистісного спілкування», «Професійна майстерність соціального працівника», «Етика соціальної роботи». У 3 семестрі студенти спеціальності «Соціальна робота» вивчають дисципліну «Українська мова (за професійним спрямуванням)» [1]. Предметом вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є мова фахової галузі. Проте, значна увага під час вивчення тем приділяється оформленню документації, вимогам до розміщення реквізитів документа, складанням документів з кадрово-контрактних питань. З шести запланованих і передбачених навчальною програмою лекційних занять, лише у першому розділі програми «Норма українського професійного мовлення та мова ділових паперів», висвітлюються теми, які стосуються культури мовлення студентів, проведення ділових бесід, етикету телефонної розмови. У темі 1. «Культура усного фахового спілкування», на вивчення якої пропонується відвести 4 години аудиторних занять (2 год. лекційних, 2 год. практичних), розглядаються питання особливостей усного спілкування, способи впливу на людей під час безпосереднього спілкування, функції та види бесід. Крім того, чимало тем дублюють зміст дисципліни «Ведення професійних документів» (ділові папери як засіб писемної професійної комунікації, документація з кадрово-контрактних питань, довідково-інформаційні документи) та «Основи

міжособистісного спілкування» (функції мови, стилі, типи і форми мовлення, літературна мова).

Аналіз змісту практичних занять дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та «Основи міжособистісного спілкування», засвідчив, що 90% матеріалу, що виноситься на практичне заняття, спрямовано на закріплення теоретичного матеріалу навчальних дисциплін. Лише окремі практичні завдання (10%) спрямовані на розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь майбутніх соціальних працівників (скласти діалог, проаналізувати наведені приклади діалогів, звернути увагу на особливості їх будови тощо).

У навчальній дисципліні «Професійна майстерність соціального працівника» вивчається тема «Професійне спілкування в структурі діяльності соціального працівника», де з'ясовується зміст і значення професійно-комунікативних якостей соціального працівника, надається характеристика стилів педагогічного спілкування, розкривається специфіка комунікативних засобів. У змісті дисципліни «Етика соціально-педагогічної діяльності» культура спілкування соціального працівника розглядається в системі етичних стосунків [2, с. 91-94].

Таким чином, на основі проведеного аналізу змісту стандарту навчальних планів, робочих програм дисциплін лінгвістичного та професійного циклів спеціальності 231 «Соціальна робота» «ДВНЗ Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», можна констатувати, що формування комунікативних знань мають фрагментарний характер, чимало тем у процесі викладання різних предметів повторюються, мало уваги приділяється підготовці майбутніх соціальних працівників до здійснення професійної комунікації.

Вважаємо, що фахова підготовка майбутніх соціальних працівників повинна ґрунтуватися на засадах компетентнісного підходу, спрямованого на формування фахових, професійних компетенцій, серед яких провідне місце посідає – комунікативна компетенція. Процес формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти – складний, інтегрований процес, що потребує професійно-спрямованої організації освітньої діяльності і створення умов, для розвитку практичних та професійно-комунікативних умінь, що складають основу його професійної компетентності.

Література:

1. Гуменюк І.М., Білавич Г.В. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навчально-методичний посібник. Змістовий модуль 2. – Вид. 4-е, випр. і доп. – Івано-Франківськ: НАІР, 2015. – 208 с.
2. Зозуляк-Случик Р. В. Ковбас Б.І. Етика соціально-педагогічної діяльності : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-е вид., переробл. та доповн. – Івано-Франківськ : НАІР, 2016. – 212 с.
3. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал. – 2009. – № 2. – С. 13–25.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження національної рамки кваліфікації» № 1341 від 23 листопада 2011 р. м. Київ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.

5. Стандарт вищої освіти з підготовки бакалаврів за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота» Київ – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/proekty_standartiv_VO/231-soczialna-robota-magistr-29.05.2017.doc

Bulavenko S.D.

Ph.D., doctoral candidate

Institute of Problems of Education of the

National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING SOCIAL ACTIVITY IN PUPILS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Булавенко С.Д.

канд. пед. наук, докторант

Інститут проблем виховання НАПН України (Україна, м. Київ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Abstract. *The paper develops a complex of pedagogical conditions and basic approaches to the content and organization of the process for forming social activity in pupils of institutions of general secondary education.*

Key words: *pedagogical conditions, social activity, socio-pedagogical approach, system-role approach, subject-activity approach, axiological approach.*

Анотація. *Розглянуто комплекс педагогічних умов та основні підходи до змісту та організації процесу формування соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти.*

Ключові слова: *педагогічні умови, соціальна активність, соціально-педагогічний підхід, системно-рольовий підхід, суб'єктно-діяльнісний підхід, аксіологічний підхід.*

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики. Характерною особливістю цього періоду розвитку педагогічної освіти є пошук нових змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання й управління; розгортання широкої експериментальної роботи, спрямованої на впровадження освітніх інновацій на засадах сучасної філософії освіти, яка суттєво відрізняється від попередньої.

Педагогічна діяльність у закладах загальної середньої освіти допускає наявність, як мінімум, двох сторін – суб'єкта і об'єкта, але ці сторони можуть знаходитися у взаєминах тільки у визначеному освітньому просторі. Однією зі сторін цього простору і є педагогічні умови.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та результати дослідно-експериментальної роботи переконливо свідчать про те, що в процесі організації певної діяльності для її ефективності необхідно виділяти умови реалізації процесу формування соціальної активності особистості.

У дослідженнях (С. Абрамової, П. Атутова, О. Богданової, Ю. Васильєва, В. Ільїна, В. Журавльова, А. Зосимовського, Л. Канішевської, В. Коротова, О. Лавренко, Г. Філонова та інших) розглядалися умови, що сприяють соціалізації школярів. Особливості формування соціально активної особистості було проаналізовано в роботах (І. Бега, І. Гавриш, П. Кананіхіна, Т. Мальковської, Л. Петько, Н. Пономарчук, М. Рожкова, Л. Спірина, Л. Уманського, Г. Філонова, М. Яценко та інших).

Реалії сьогодення підводять до того, що заклади загальної середньої освіти повинні враховувати особливості виховного впливу на дитину молодіжних угруповань та різних соціальних інститутів, включати їх у процес виховання, створювати необхідні педагогічні умови формування соціально активної людини, здатної виступати творцем власного життя, що прагне до усвідомленої участі в різних сферах соціальної діяльності. Тож проблема створення педагогічних умов для формування соціальної активності школярів є надзвичайно актуальною.

Дослідниця Л. Канішевська зазначає, що педагогічні умови мають становити певний комплекс, оскільки випадкові умови не сприяють досягненню передбачуваного результату [1].

Тому важливою педагогічною умовою ми вважаємо реалізацію в єдності соціально-педагогічного, системно-рольового, суб'єктно-діяльнісного та аксіологічного підходів до змісту та організації процесу формування соціальної активності [4; 10; 11; 14] учнів у ЗЗСО.

Соціально-педагогічний підхід вимагає розгляду процесу формування соціальної активності учнів як напрямок соціальної освіти, який розглядається як педагогічно регульована частина процесу соціалізації, що здійснюється під час уроків чи в позакласній діяльності, зокрема, під час учнівського самоврядування, та спрямована на формування й розвиток здібностей, знань, зразків поведінки, цінностей, якостей особистості, цінних для суспільства, за допомогою включення їх у різні види суспільно-корисної діяльності [7;9;12].

Для нас важливим є те, що, по-перше, змістом соціалізації є засвоєння і відтворення соціальних норм і культурних цінностей, визначених ролей і функцій; по-друге, те, що соціалізація включає два взаємопов'язані процеси: соціальної адаптації та індивідуалізації в суспільстві; по-третє, те, що соціалізація є самодетермінованим і діяльнісно опосередкованим процесом, тобто діяльність є основним способом засвоєння соціального досвіду і необхідною умовою активного перетворення матеріальних і соціальних умов, самої особистості відповідно до її нормам і цінностей [6]. Саме таке розуміння соціалізації визначило вибір нами системно-рольового, суб'єктно-діяльнісного і аксіологічного підходів в якості методологічних основ досліджуваного процесу.

Ми згодні з В. Максимовим, О. Максимовою та Н. Савчук, які стверджують, що «засвоєння суспільного досвіду і реалізація своєї власної сутності виробляється людиною за допомогою виконання тієї чи іншої соціальної ролі в процесі діяльності. Лише виконуючи роль, вона включається в систему суспільних відносин, виступає як їх носій і творець» [13, с. 123].

Системно-рольовий підхід до організації формування соціальної активності особистості, на наш погляд, передбачає визначення системи соціальних ролей, виконуваних і освоєваних учнями в закладі загальної середньої освіти. При цьому формування соціальної активності дитини виступає як процес створення умов, що сприяють переходу особистості з нижчого статусу на більш високий, з пасивної позиції на активну [7].

Крім того системно-рольовий підхід передбачає цілеспрямовану роботу з відбору та змістовного наповнення тих видів діяльності, які нормативно зумовлюють як приписувані статуси учню в суспільстві, так й отримані в різних видах діяльності, а також бажані, потенційні статуси особистості, що розвивається.

Освітня діяльність у ЗЗСО, спрямована на формування соціальної активності, як соціально-педагогічний феномен – це, перш за все, інтегративна поліфункціональна освіта, яка реалізується через управління, певним чином організовану навчальну діяльність, виховні заходи, учнівське самоврядування, психолого-педагогічний супровід тощо [13].

Уточнимо свою позицію з точки зору виконуваних учнями функцій, в тому числі соціально-педагогічних. Вважаємо, що до складу освітньої діяльності входять такі: навчально-пізнавальна, проектно-дослідна, комунікативна, організаційно-управлінська, перетворювальна, ціннісно-орієнтаційна, суспільно-корисна, ігрова, аматорська, дозвілєва, рефлексивна.

Оскільки соціальна діяльність у ЗЗСО розглядається нами як соціально-педагогічний феномен, то всі вищезначені види діяльності повинні бути педагогічно доцільними, тобто спрямованими на формування соціальної активності учнів. Тому в процесі реалізації кожного виду діяльності педагог організовує ціннісно-орієнтаційну та рефлексивну діяльність школярів, які використовуються ним як інструменти, засоби навчання й виховання, перш за все формування соціальної активності.

Заклад загальної середньої освіти на усіх етапах свого розвитку активно взаємодіє з соціумом, з різними соціальними інститутами. Така взаємодія носить соціально корисний характер, тому суспільно-корисна діяльність (трудова, волонтерська, патріотична, просвітницька тощо) також включається нами в структуру діяльності закладу загальної середньої освіти. Цей вид діяльності має найважливіше значення для формування соціальної активності учнів, так як дозволяє знайти їй конкретне застосування. Адже, соціальну діяльність у ЗЗСО можна визначити як цілеспрямовані дії, що базуються на врахуванні потреб, інтересів і дій інших людей, а також існуючих в суспільстві соціальних норм.

Соціальна діяльність включає в себе мету, засіб, результат і сам процес діяльності. В структурі її можна виділити чотири взаємопов'язані компоненти: усвідомленість діяльності; ціннісно зорієнтована діяльність; суспільно зумовлений характер діяльності; продуктивність діяльності [8].

Супутні види діяльності учнів за своєю суттю є «діяльністю всередині діяльності», тобто мають наскрізний характер. Наприклад, якщо причиною об'єднання учнів для виконання соціального проекту є інтерес до суспільної проблеми, то це не означає, що педагог не може знайти можливостей для

обговорення з дітьми життєво важливих цінностей у вільний від навчання час або звернути увагу на їх відношення до справи, до товаришів, до інших людей тощо.

Включаючись у соціально-культурну діяльність, старшокласники не тільки потрапляли у певну систему суспільних відносин, а й самі брали участь у продукуванні таких відносин [2, с. 119–120; 5].

Організація соціально-культурної діяльності старшокласників надала можливість вихованцям вибрати мету та способи такої діяльності, гуманізації соціально-освітнього середовища, розуміння учнями її соціальної значущості; планування вихованцями діяльності, обговорення різних варіантів участі в поєднанні із самоконтролем та оцінюванням [3, с. 297].

Головне, щоб педагог виявляв педагогічну пильність і вмів бачити, в тому числі створювати ситуації, що дають можливість звернутися до ціннісної або нормативної проблематики. Або, якщо в рамках позакласної діяльності проводиться виховний захід, то в процесі його підготовки й проведення діти можуть отримати досвід самоврядування, прийняття на себе відповідальності за доручену справу, а в ході обговорення проведених заходів – рефлексивний досвід тощо.

Крім того супутні види діяльності можуть мати і самостійний характер. Наприклад, це може бути: круглий стіл між батьками й учнями, учнями й студентами; батл знавців прислів'їв і приказок, в яких укладена багатомілова мудрість народу, його ціннісні відносини, що стосуються різних питань життєдіяльності людей; турнір між лідерами класного учнівського самоврядування; прибирання приміщення для проведення заходу; волонтерська діяльність; добровольча акція тощо.

Суб'єктно-діяльнісний підхід до виховання полягає в створенні таких педагогічних умов, які сприяють формуванню суб'єктності особистості. Поняття «суб'єкт» вказує на здатність людини бути активною, самостійною, ініціювати та здійснювати комунікативну діяльність, навчання, пізнання тощо. В основі цього поняття лежить відношення людини до себе як до діяча [13]. Суб'єктна позиція відображає авторство, індивідуальність, самостійність особистості, її активно-перетворювальну стратегію в діяльності та поведінці [8]. Варто зазначити, що ми розглядаємо суб'єктну позицію саме в ставленні особистості до діяльності, а не до соціальної структури, частиною якої вона є.

Для нас важливі саме позиції, які дитина займає в тій чи іншій діяльності, їх характер: активний (суб'єктний) або пасивний. Відповідно до видів діяльності, що входять в структуру соціальної діяльності та їх функцій, наведемо приклади активних і пасивних позицій учнів у ЗЗСО: активізує навчання чи відпочинок інших – активізується іншими у ході навчання або відпочинку; захоплює інших справою – залучається іншими для виконання справи; мотивуючий – вмотивований; допомагає – приймає допомогу; співпричетний – пасивний; співчуваючий – байдужий; інформує – інформований; об'єднуючий інших – об'єднується з іншими; керуючий – керований; організуючий – потребує організації; створює – споживає; приймає на себе відповідальність – уникає відповідальності тощо. Завдання педагога в процесі формування соціальної активності особистості учня полягає в тому,

щоб допомогти йому знайти суб'єктну позицію у шкільному співтоваристві в різних видах діяльності.

Слід підкреслити, що при цьому провідну роль у прийнятті (активної або пасивної) позиції особистості по відношенню до діяльності відіграє ціннісний досвід. Саме ціннісні орієнтації людини відіграють найважливішу роль у процесі прийняття рішення, а також визначають її зусилля, необхідні для втілення цього рішення в життя, тобто визначають рівень активності [13]. Тому велике значення ми надаємо аксіологічному підходу до змісту та організації процесу формування соціальної активності учнів засобами освітньої діяльності.

У вітчизняній педагогіці широкого поширення набуло застосування аксіологічного підходу. Цей підхід передбачає формування у школярів у процесі соціальної діяльності здатності орієнтуватися в базових соціальних цінностях і нормах і, що дуже важливо, орієнтуватися на ці цінності й норми в своїх діяльності та поведінці. Тобто, необхідно формувати знання про зміст соціальних цінностей і норм, а також переконаність в їх істинності та справедливості. Разом з тим, слід зазначити, що ціннісно-орієнтовна діяльність має бути супутньою під час освітньої діяльності, а форми її організації мають бути цікавими, захоплюючими, емоційно забарвленими, ненав'язливими.

Ще однією важливою умовою формування соціальної активності особистості учнів є розробка і реалізація педагогічної системи формування соціальної активності учнів, що побудована на основі взаємозалежності та взаємозв'язку теоретико-методологічного, змістового, управлінського, організаційно-методичного та діагностично-результативного блоків.

На соціальну активність особистості учня суттєвий вплив має така педагогічна умова, як формування усвідомленої мотивації учнів до різних видів суспільно-корисної діяльності та суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що сприяють їх поступовому переходу від пасивної до активної позиції. Варто зазначити, що саме колективна діяльність найкраще сприяє формуванню соціальної активності особистості [6; 9; 12].

З метою залучення учнів до соціальної діяльності в ЗЗСО та формування в них соціальної активності, нами розроблена нова форма самоврядування – учнівський менеджмент, який покликаний сприяти формуванню в дітей здатності до управлінської діяльності, яка включає в себе планування, організацію, мотивацію, контроль і рефлексію.

Основною технологією учнівського менеджменту є колективна організаторська діяльність, яка передбачає участь кожного з активу учнів у всіх етапах циклу управління.

Ще однією педагогічною умовою, що сприяє реалізації формування соціальної активності учнів ми вважаємо послідовне розширення сфер соціальної активності учнів «по горизонталі» і «по вертикалі».

Формування соціальної активності учнів у ЗЗСО, на наш погляд, повинно йти спочатку «по горизонталі» за допомогою залучення учнів у різні види соціально значимої діяльності в класному колективі. Потім школярів необхідно залучати до життєдіяльності шкільного колективу. І, нарешті, – до суспільно-корисної діяльності. Так, участь дітей в життєдіяльності учнівського менеджменту – це й діяльність по створенню середовища цієї спільноти учнів,

її символіки, робота з висвітлення результатів діяльності на сайті об'єднання, прибирання приміщень і прилеглих територій.

У нашому дослідженні мова йде про соціальну апробацію, основне призначення якої – формування в дітей соціальної чуйності, вміння знаходити проблему в найближчому соціальному оточенні та способи її вирішення. Це можуть бути добровольча і волонтерська діяльність, розробка і реалізація соціально значущих проектів, конкурси різних рівнів, які вчать учнів ставити цілі, знаходити способи вирішення соціальної проблеми, гуртувати і вести людей до досягнення поставленої мети.

Наступною педагогічною умовою є використання в освітньому процесі розроблених навчально-методичних комплексів (навчальних програм, навчально-методичних посібників, інструктивно-методичних матеріалів, діагностичних методик тощо).

З метою ефективного формування соціальної активності учнів нами були розроблені соціальні освітні програми: «Ціннісні орієнтири» для учнів 4-6 класів, «Життєві цілі» для учнів 7-8 класів, «Моя самореалізація» для учнів 9-11 класів. Також ми розробили програму спецкурсів та НМК до них: «Життєва економіка – перші кроки» для учнів 2-4 класів та «Життєва економіка» для учнів 5-11 класів. Основною метою яких є соціально-економічна освіта і виховання школярів, підвищення економічної та соціальної компетентності учнів, формування активної життєвої позиції.

Однією з педагогічних умов формування соціальної активності школярів є становлення суб'єктності та підвищення педагогічної майстерності вчителів як чинника досягнення якості самореалізації та соціальної активності учнів. Адже професійно-особистісний розвиток вчителів ЗЗСО багато в чому визначає характер і долю модернізації шкільної освіти, сприяючи їх приведенню у відповідність до сучасних життєвих потреб суспільства.

Слід зауважити, що від педагогічної майстерності учителів, їх готовності до інноваційної діяльності залежить результат формування соціальної активності особистості учнів. Тому саме для підвищення педагогічної майстерності ми розробили систему методичного супроводу учителів та програму внутрішньошкільного навчання педагогів «Креативний педагог».

Зазначимо, що розроблені нами інновації в методичному супроводі вчителів допомагають формуванню умінь педагогів «зняти бар'єри», «відійти від стереотипів», розвивати авторство в своїй педагогічній діяльності з формування соціальної активності учнів, що сприяє появі ініціативних, творчих педагогів, які діють за власним бажанням і відповідно до своїх інтересів, а також несуть відповідальність за свої дії й вибір лінії своєї поведінки, автономно й, в той же час, взаємопов'язано з іншими суб'єктами, що здійснюють свою активність у колективно-доцільних формах.

Таким чином, ефективній реалізації процесу формування соціальної активності особистості учня сприяє сукупність наступних взаємопов'язаних педагогічних умов: реалізація в єдності соціально-педагогічного, системно-рольового, суб'єктно-діяльнісного й аксіологічного підходів до змісту й організації процесу формування соціальної активності учнів у ЗЗСО; розробка й реалізація педагогічної системи формування соціальної активності учнів, що

побудована на основі взаємозалежності та взаємозв'язку теоретико-методологічного, змістового, управлінського, організаційно-методичного та діагностично-результативного блоків; формування усвідомленої мотивації учнів до учнівського менеджменту та різних видів суспільно-корисної діяльності й суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що сприяють їх поступовому переходу від пасивної до активної позиції; послідовне розширення сфер соціальної активності учнів «по горизонталі» й «по вертикалі», посилення їх суспільно корисної складової; використання в освітньому процесі розроблених навчально-методичних комплексів (навчальних програм, навчально-методичних посібників, інструктивно-методичних матеріалів, діагностичних методик тощо); становлення суб'єктності та підвищення педагогічної майстерності вчителів як чинника досягнення якості самореалізації та соціальної активності учнів.

Література:

1. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія. – К. : ХмЦНП, 2011. – 368 с.
2. Канішевська Л. В. Організація соціально-культурної діяльності старшокласників з формування соціального досвіду // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2010. – Вип. 14. – Кн. 1. – С. 116–124
3. Канішевська Л. В. Дослідження проблеми підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. – Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2013. – Вип. 16. – Кн. 1. – С. 293–299.
4. Канішевська Л. В. Дослідження проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів. Педагогічний альманах : зб. наук. пр. Херсон КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – Вип. 16. – С. 213–220.
5. Канішевська Л. В. Організація соціально-культурної діяльності старшокласників з формування соціального досвіду. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2010. – Вип. 14. – Кн. 1. – С. 116–124.
6. Кратко А. А., Якуба Е. А. Соціологія: Конспект книги Соціологія. – Х. : Константа, 1996. – 192 с.
7. Лепіхова Л. А. Соціально-психологічна компетентність у поведінці особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 2. – С. 62–65.
8. Ніколаеску О.І. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів : науково-методичний посібник. – Черкаси : ОПОПП, 2014. – 76 с.
9. Петько Л. В. Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови // Директор школи, ліцею, гімназії: всеукр. наук.-практ. журнал / засн. МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П.Драгоманова ; голов. ред. О.І. Виговська. – 2010. – № 2. – С. 99–103.
10. Петько Л. В. Гурток «Мандрівники» та формування соціальної активності молодших школярів // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / Редкол. В. В. Кузьменко та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. – Вип. 37. – С. 34–39.
11. Петько Л. В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія і практика: монографія. – К : Ун-т «Україна», 2010. — 268 с.
12. Петько Л. В., Верезій В. Ф. Підліток у різновіковому загоні // Рад. школа. – К. – 1989. – № 11. – С. 6–12.

13. Системно-ролевая теория формирования личности педагога / Максимов В. Г., Максимова О. Г., Савчук Н. Ю. и др. – М. : Academia, 2007. – 536 с.
14. Pet'ko Lyudmila. Environmental approach in the formation of social activity in primary school children // Problems of modern science: Collection of scientific articles. – Fadette editions, Namur, Belgium, 2018. – PP. 190–194. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/18791>

Voichun O.V.

Lecturer of the Department of Theory and Methodology of Physical Culture
Ukrainian State University named after V.O. Sukhomlynsky (Ukraine, Mykolaiv)

THE PECULIARITIES OF UPBRINGING CIVIL ACTIVITY IN STUDENTS IN THE CONDITIONS OF MODERN UKRAINIAN STATE FORMATION

Войчун О.В.

викладач кафедри теорії та методики фізичної культури
МНУ імені В.О.Сухомлинського (Україна, м. Миколаїв)

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

***Abstract.** The article deals with the theoretical aspects of student's civil activity upbringing in high educational institutions in the modern conditions of Ukrainian state formation.*

***Key words:** university, civil activity, students, state formation.*

***Анотація.** У статті розглядаються теоретичні аспекти виховання громадянської активності студентів ЗВО в сучасних умовах українського державотворення.*

***Ключові слова:** університет, громадянська активність, студенти, державотворення.*

Останнім часом в Україні відбуваються (соціально-економічні, екологічні, демографічні, суспільно-політичні) зміни. Вони дають нам можливість побачити, що є потреба не тільки у кардинальних змінах умов функціонування українського суспільства, але й підвищення рівня його громадянської активності.

Виховання громадянської активності, відданості справі українського державотворення, залучення юнаків та дівчат до нинішнього соціального простору у країні, на сьогоднішній день є проблемою загальнонаціонального масштабу.

Проблемою вивчення громадянської активності займалися такі зарубіжні вчені як Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, А. Фергюсон. Згадані вчені розкрили суть поняття «держава», «громадянин», «громадянське суспільство». Такі українські вчені як М. Грушевський, А. Макаренко писали, що громадянськість особистості формується за умов внутрішнього морального почуття, та почуття відповідальності особистості. Окремі аспекти процесу виховання громадянськості студентів засобами студентського самоврядування розглядалися у працях Н. Абашкіної, Н. Лавриченко, А. Растригіної, М. Бабкіна. Своєю чергою, М. Боришевський, О. Пікалова у своїх працях розглядали громадянське виховання, результатом якого є активна громадянська

позиція особистості. У той же час І. Підласий у своїх працях зафіксував рівень низької громадянської активності сучасної української молоді в умовах українського державотворення.

Більшість науковців сходяться на тому, що громадянська активність – це структурно-змістовна якість особистості, яка формується та розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, враховуючи цінності суспільства і правові норми й вимоги держави, спрямовує діяльність, поведінку, спілкування людини, як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії з владою [8].

На нашу думку інтерес до громадської роботи, ініціативність, організаторські здібності вимогливість до себе, виконання громадських обов'язків все це основа громадянської активності.

У роботах Г. Білонова Т. Ковальнової, Л. Петько, Д. Ольшанського, стверджується, що сутність громадянськості необхідно розуміти як причетність особистості до спільних справ держави, як активну й свідому включеність суб'єкта в справи й проблеми суспільства за наявності певних переконань, соціальну активність – як свідомої дії людини, спрямовані на суспільно значущі перетворення середовища суспільства [4; 11].

Тому ми можемо сказати, що громадянська активність та громадянськість тісно переплітаються, а це свідчить про ступінь зрілості людини, рівень її розвитку як громадянина, який усвідомлює своє місце і роль у процесі державотворення.

Модернізація українського соціокультурного простору в XXI столітті відбилася на всіх сферах життєдіяльності. Перехід до громадянського суспільства позначив ряд питань, у тому числі й виховання громадянськості в умовах оновленої України. Досягнення цього результату передбачає не тільки засвоєння навчальних соціальних навичок і практичних вмінь, що забезпечують соціальну адаптацію й мобільність випускників до умов мінливого соціуму, але й громадянську позицію молодих людей, здатність до швидкої зміни соціальних ролей, можливість активної й творчої участі в соціальному процесі. Загальний напрям модернізації залишається єдиними для всієї країни – системні й органічні зміни в освіті з метою приведення її у відповідність до вимог сучасного життя, створення культури й механізмів постійного відновлення освіти, її цілеспрямованої орієнтації на актуальні й перспективні потреби особистості, суспільства й держави [4].

Побудова громадянського суспільства змінює мету, зміст і методи підготовки кадрів у вищій школі. Сучасному суспільству потрібні фахівці з активною громадянською позицією. Це актуалізує завдання громадянської освіти й виховання, позитивного ставлення до таких понять, як моральна й правова поведінка, любов до Батьківщини, захист інтересів держави й особистості [4].

Саме тому, ми вважаємо, що стимулювати громадянську активність можна на державному та законодавчому рівнях, запроваджуючи різні програми, проекти, закони, передаючи значні владні повноваження на місцевий та регіональний рівні.

Згідно із Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти», «Концепцією громадянської освіти та виховання», Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ ст.) мета ЗВО виходить за межі підготовки конкурентноспроможних спеціалістів і полягає в забезпеченні пріоритетності розвитку особистості та вихованні високосвідомого громадянина як творця, проектувальника власного життя [4].

Ми переконані, що громадянин повинен сумлінно виконувати не лише конституційні закони, але й професійні обов'язки, робити свій внесок у процвітання країни. За низької політичної грамотності виборців, відсутності навичок і бажання брати активну участь у житті суспільства, без розвиненого почуття відповідальності за долю країни демократичних змін не відбувається. Н. Бордовська, А. Реан розглядають громадянське виховання як формування в людини відповідального ставлення до родини, до інших людей, до свого народу й Батьківщини. Тому сьогодні з цим зростає роль вищих навчальних закладів, які на період навчання можуть створювати педагогічні умови розвитку моральних якостей, патріотизму, інтернаціоналізму, готовності до захисту Батьківщини, прояву активної життєвої позиції кожного студента, залучення до творчої продуктивної діяльності, що забезпечує їхню самореалізацію в соціальній і професійній діяльності. Отже, перед закладами вищої освіти стоїть завдання виховати, перш за все, особистість, а не лише фахівця вузької спеціалізації [3; 5; 7].

Однак освічена, здібна, талановита українська молодь, не маючи почуття обов'язку перед Батьківщиною, здатна будь-коли, за будь-яких обставин, особливо економічних, виїхати за кордон у пошуках кращої долі, оскільки їй чуже почуття любові до рідного краю, його культури, у неї не виховане, а тому й відсутнє почуття ідентифікації з культурою української нації. За таких обставин не йдеться навіть про мінімальну міру готовності молоді взяти на себе відповідальність за сучасне і майбутнє нації та держави [1; 6].

Тому стимулом у вихованні громадянської активності студентів ЗВО відбувається завдяки навчальній дисципліні «Педагогіка». Викладачеві важливо відібрати ті методи та прийоми, які сприятимуть розвитку самоорганізації та самоврядування студентів (йдеться про практичні навички та їх застосування у життєвих ситуаціях). Адже формування громадянської активності включає в себе такі компоненти як участь у громадському житті, відповідальність, формування громадянської компетентності, ставлення до людей, ставлення громадянина до інститутів влади, вивчення демократичних цінностей. Саме тому практичним виконавцем, який дає змогу активізувати та проявити студентам себе як активного громадянина є студентське самоврядування.

Студентське самоврядування допомагає педагогічним стимулом реалізувати вище зазначені складові та сприятиме формуванню мотивації для студентів, вибору інтерактивних форм та методів навчання та виховання, застосування контролю та самоконтролю, ефективності організації виховного процесу, що забезпечує формування громадянської активності студентів [10].

Громадянська спрямованість зумовлює потребу людини в самовизначенні та її прагнення до самоствердження, самовираження, саморозвитку, які є

мотивами розвитку соціальної активності особистості. Соціальна активність, в свою чергу, визначає активність громадянську як спільну діяльність ініціативних громадян, груп громадян, громадських організацій. Передбачається, що громадянська активність, як правило, спрямована на позитивні зміни та забезпечує розвиток громади [2; 9].

Висновки. Отже, на підставі викладеного, можна стверджувати, що проблема громадянського виховання та громадянської активності існує ще до створення нашої держави. А таке питання як виховання громадянської активності у студентської молоді є актуальним та головним в умовах українського державотворення. Ми переконані, що наш, український народ, обрав для себе шлях створення незалежної, правової, демократичної, вільної країни. Перед студентами, а завтра інтелігенцією, на сьогоднішньому етапі стоять важливі завдання, метою яких є піднесення української спільноти до найвищого для сучасної епохи рівня цивілізації і культури. Виховання громадянської активності у студентів дає можливість їм вирішувати актуальні громадські питання, життєві проблеми аби зробити це життя гідним, сприятливим для нашого народу.

Література:

1. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.
2. Вовк Л. П. Українсько-англійський словник навчально-педагогічних понять та термінів: метод. пос. / укл. Л. Вовк [та ін.]. Київ: Український центр духовної культури, 2006. 154 с.
3. Гаязов А. С. Теория и практика гражданского воспитания учащейся молодежи на современном этапе: дис. ... докт. пед. наук. Бирск, 1996. 299 с.
4. Козлова О. Г., Гребенник О. Г. Керівництво громадянським вихованням студентської молоді: навч.- метод. пос. Суми: Університетська книга, 2010. 188 с.
5. Петько Л. В. Національний компонент у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні та історичні науки. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 117. С. 125–135.
6. Петько Л. В. «Невизначеність якості» з огляду на модернізацію системи освіти в Україні. *Директор школи, ліцею, гімназії*: всеукр. наук.-практ. журнал / засн. МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова ; голов. ред. О. І. Виговська. 2012. № 3. С. 56–62.
7. Петько Л. В. Шляхи іншомовної підготовки майбутніх політологів в умовах педагогічної університетської підготовки // Іноземна мова професійного спрямування як складова підготовки дипломатів та фахівців у сфері зовнішніх зносин: зб. наук. пр. / за ред. В. Г. Циватого, Н. А. Шпак, Л. А. Соколовської. Київ: ДАУ при МЗС України, 2013. С. 50–52.
8. Саврасова-В'юн Т. О. Наукові підходи щодо вивчення феномена громадянської активності URI: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf
9. Ткачов С. І. Громадянська освіта учнівської молоді: історико-педагогічні аспекти та термінологічне поле. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 96 с.
10. Шикиринська О. В., Войчун О. В. Діагностика стану сформованості громадянської активності студентів / Збірник наукових праць Уманського державного пед. ун-ту імені Павла Тичини / [гол. ред.: М. Т. Мартинюк]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. Вип. 1. С. 425–431.

11. Pet'ko L. Priorities for the development of the Ukrainian national idea and the upbringing students of this modern era. *Intellectual Archive*. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada), 2017. Vol. 6. No. 5, September/October. PP. 59–78.

Hrebeniuk L.V.

Taras Shevchenko National University of Kiev

FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM IN THE STRUCTURE OF NOWADAYS MILITARY EDUCATION

Гребенюк Л. В.

Київський національний університет ім. Т.Г.Шевченка

ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА В СТРУКТУРІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ СЬОГОДЕННЯ

Abstract. The article deals with theoretical basis of foreign language competence within structure of military education and science through psychological and pedagogical approach.

Key words: foreign language competence, foreign language, officer's training, teaching methods.

Анотація. У статті розглядаються теоретичні основи іншомовної компетентності у структурі військової освіти і науки через призму психолого-педагогічного підходу.

Ключові слова: іншомовна компетентність, іноземна мова, підготовка офіцера, методи навчання.

Постановка проблеми. Зв'язок, що існує між мовою і світом, не свідчить про те, що світ стає предметом про мову, предметом пізнання і висловлювання завжди є навколишній світ [1]. У центрі уваги постає діяльність людини, її пізнання і розуміння процесів, що відбуваються в зовнішньому і внутрішньому для неї світі; антропоцентрична парадигма виступає одним із головних параметрів сучасної лінгвістики [2]. Саме тому, і актуальна педагогічна проблема мовного пізнання як компоненту іншомовної компетентності в процесі формування підготовки сучасного офіцера. Іншомовна компетентність є основною складовою форми спілкування іноземною мовою, а сформувати її у процесі навчання іноземним мовам можливо лише застосовуючи передові психолого-педагогічні концепції і технології (Л.В. Петько [8; 9; 10; 13], Г.В. Турчинова [12]).

Мета статті – розкрити та обґрунтувати теоретичні основи іншомовної компетентності як психолого-педагогічної проблеми в структурі військової науки.

Виклад основного матеріалу. А.С. Макаренко [7] відомий у нашій країні та за кордоном, як автор теорії виховання в колективі і через колектив, методику доцільного в залежності від конкретних умов організації будови колективу вихованців, взаємин особистості і колективу, самоврядування, дисципліни, формування громадської думки як регулятора відносин у колективі, безперервного висунення перспектив перед ним, зміцнення і

розвитку традицій та ін. У методиці А.С. Макаренка чітко визначена вирішальна роль керівника виховної установи і його відповідальність за єдність педагогічних дій вихователів.

Згадані погляди можуть бути адаптовані до методів формування сучасного фахівця, в тому числі, формування його іншомовної компетентності. При цьому домінуючу роль відіграють методи навчання. Саме на ці аспекти дидактики звертав особливу увагу академік Ю.К. Бабанський [11], який розглядав класифікацію методів навчання не як якийсь аспект, а як цілісну структуру процесу навчання. За його визначенням методи навчання поділяються на три великі групи: методи стимуляції та мотивації, методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності, методи контролю та самоконтролю.

Водночас, слід констатувати, що до 80-х років ХХ століття не було проведено жодного великого дослідження в галузі компетентнісної іншомовної підготовки офіцерів до виконання завдань у складі міжнародних миротворчих операцій.

Разом із тим, усі досягнення педагогічної науки можуть бути адаптовані у військовій практиці. Перш за все, їх необхідно висловити в загальних правилах, тобто в дидактичних принципах, що диктуються потребами практики і є придатними для загального використання.

Однак, існуюча система професійної підготовки офіцерів недостатньо приділяє уваги самому суб'єкту навчання, тобто особистості слухача та його мотиваційній стороні, в той час як суб'єктивно діяльний підхід до процесу навчання передбачає знання індивідуальних особливостей учня та їх вплив на успішність навчальної діяльності, враховуючи три компоненти в їх єдності: мотивація, суб'єкт і діяльність.

Отже, із сказаного вище можна зробити висновок, про те, що в основу методики формування іншомовної компетентності сучасного офіцера повинні бути покладені досягнення теорії функціональних систем, теорії поетапного формування розумових дій, теорії проблемного навчання і інші фундаментальні роботи, що визначають в широкому розумінні адаптацію людини до умов екстремального і стресового впливу середовища. Будь-який педагогічний процес виконує певну, специфічну тільки для цього процесу функцію, яку не може виконувати ніякий інший педагогічний процес системи професійної підготовки. Сьогодні рішення проблеми підготовки майбутніх офіцерів (В.С. Рижиков [14; 15]) можливо тільки з позиції інтеграції із суміжними науками, що вивчають мовні основи при вивченні іноземної мови, що сприяють формуванню іншомовної компетентності у майбутніх офіцерів.

Особливу увагу при формуванні мовної культури в процесі підготовки майбутніх офіцерів необхідно приділяти діяльнісному підходу, який ґрунтується на роботах вчених: Л.С. Виготський [3], П.Я. Гальперін [4], В.В. Давидов, вони вказували, що процес навчання необхідно розглядати як діяльність. На практиці при вивченні мов реалізується через способи і операції, за допомогою яких вирішуються специфічні для окресленої професії завдання. Принцип єдності свідомості і діяльності, висунутий в психології Л.С. Виготським є основоположним в педагогіці та психології.

Діяльність, за визначенням В.А. Крутецкого [6], це активність людини, спрямована на досягнення свідомо поставлених цілей, пов'язаних із задоволенням її потреб і інтересів, на виконання вимог, пред'явлених до нього з боку суспільства і держави. Тоді як професійна надійність формується на двох рівнях: 1) на рівні навички, під яким розуміється тренування до автоматизму виконання дій, що мають місце в типових, багаторазово повторюваних умовах; 2) на рівні умінь, що втілюються у використанні знань і навичок у новій, незвичайній, іноді екстремальній ситуації.

Як вказував П.Я. Гальперін та Я.Ф. Тализіна [5] у своїй теорії поетапного формування розумових дій зазначають, що формування складних навичок і умінь відбувається поступово, переходячи з одного етапу в наступний, більш високого рівня до остаточного формування розумових дій, аналогічних реально необхідним.

Відповідно до теорії П.Я. Гальперіна метою навчання є не просто озброєння і накопичення знань, а формування умінь застосовувати ці знання в діях при вирішенні професійних завдань, а стосовно підготовки офіцерів - вміння швидко приймати адекватні рішення в умовах дефіциту інформації при жорсткому емоційному тиску.

Таким чином, теорія поетапного формування розумових дій може скласти наукову основу нашого дослідження, пошуку і розробки такої методики, яка дозволила б підвищити рівень формування професійної надійності офіцерів.

Професійна надійність формується на двох рівнях: 1) на рівні досвіду, під яким розуміється натренованість до автоматизму виконання дій, що мають місце в типових, багаторазово повторюваних умовах; 2) на рівні умінь, що втілюються у використанні знань і навичок у новій незвичайній, іноді екстремальній ситуації.

Перспективним вдосконаленням принципів і методів навчання іноземним мовам є, перш за все, інтенсифікація самого процесу навчання, з мобілізацією внутрішніх психічних ресурсів самих учнів, з активізацією інтелектуальної та емоційної сфери їх діяльності, використання ресурсів пам'яті, створенням обстановки, що сприяє комунікативної діяльності, що знаходить своє пряме вираження в інтенсивних методах навчання.

Інтенсивне навчання розглядається як певна методична система, пов'язана єдністю мети, змісту, принципів і реалізується в конкретних різних методиках.

Визначальним фактором інтенсивного навчання, за визначенням ряду авторів, є якісне і кількісне покращення оволодіння іноземними мовами і володіння іноземною мовою, пов'язане з інтенсифікацією навчального процесу «за одиницю часу», досягненням високого рівня володіння іноземною мовою в обмежений навчальним планом час, досягнення високих показників навчання при мінімальній витраті зусиль учнів і часу навчання.

Висновки. Підкреслюючи актуальність проблеми оптимізації викладання, процес навчання іноземної мови є досить довгим, стомлюючим і важким, перш за все тому, що він тісно пов'язаний із низкою ще не до кінця досліджених психологічних властивостей людського організму, з роботою мозку, пов'язаною з нашаруванням іноземної мови на рідну в свідомості офіцера. Тому, формування іншомовної компетентності у майбутніх офіцерів визначає

основою застосування передових психолого-педагогічних концепцій і технологій.

Література:

1. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. Москва: Педагогика, 1989. – 560 с.
2. Волошин Ю. К. Общий американский сленг: состав, деривация и функция (лингвокультурологический аспект): монография. Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 2000. - 282 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. Москва: Педагогика, 1994. - 479 с.
4. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий // Исследование мышления в советской психологии. Москва: Наука, 1966. - С. 236–277.
5. Гальперин П. Я., Талызина Н.Ф. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного усвоения умственных действий П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина. Москва: МГУ, 1970. - 180 с.
6. Крутецкий В. А. Психология. Київ: Вища школа, 1978. - 304 с.
7. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Київ: Радянська школа, 1990. - 366 с.
8. Петько Л. В. Актуальність формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 33. - С. 128–141.
9. Петько Л. В. Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету. Науковий часопис НПУ імені М.Д.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. ; за ред. академіка В.І.Бондаря. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. Вип. 27. - С. 133–140.
10. Петько Л.В. Професійно орієнтовані технології навчання ІМ як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. пр.; ред. М.Б.Євтух. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. Вип. 18. - С. 179–188.
11. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления; пер. с немецкого. Москва: Республика, 1993. - 447 с.
12. Турчинова Г.В. Психолінгвістичні передумови оволодіння іноземною мовою для спеціальних цілей. Наукові записки: зб. наук. ст.; укл. Л. Л. Макаренко. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Випуск LXXXVIII (98). С. 201–207.
13. Pet'ko L. V. Teaching methods and the formation of professionally oriented foreign language learning environment in conditions of university. *Intellectual Archive*. 2016. Volume 5. No. 4 (July/August). Toronto: Shiny Word Corp., Canada. - PP. 73–87.
14. Ryzhykov V. Method of organizing lessons in the armies in the way of modern world military educational practice. *Problems of the development of modern science: theory and practice: Collection of scientific articles*. EDEX, Madrid, España, 2018. - P. 218–228.
15. Ryzhykov V. A Technology of Development of the Lawyer's Psychogram and its Meaningful and Practical Component. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. Vol. 2016. VII. Issue 1(15) Spring, P. 100–108. [in English]
16. Guo Liu. Foreign Language Learning and Teaching Based on Cognitive Psychology // International Conference on Education Technology and Economic Management (ICETEM 2015). - PP. 250–254.

Isakova E.I.,

Candidate of philosophical Sciences, associate Professor
Tavria state agrotechnological University, Ukraina

Baeva O. I.

Candidate of ekonomik Sciences, associate Professor
Kharkiv national pharmaceutical University, Ukraina

POSSIBILITIES OF IMPLEMENTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN EDUCATION

Исакова Е.И.,

к.ф.н., доцент

Таврический государственный агротехнологический университет

Баева О.И.

к.э.н., доцент

Харьковский национальный фармацевтический университет

ВОЗМОЖНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Abstract. *The article emphasizes that the most important mechanism of sustainable social, economic and spiritual development of society recognized education. Education is seen as a sphere that defines the development of the individual in relation to the environment and promotes change in the system of values, priorities and ideals of society with the aim of radical transformation of the civilization.*

Key words: *education, sustainable development, crisis, biosphere, environmental education, value orientations.*

Аннотация. *В статье подчеркивается о том, что важнейшим механизмом обеспечения устойчивого социального, экономического и духовного развития общества признано образование. Образование рассматривается как сфера, определяющая пути развития личности в отношении окружающей среды и способствующая изменению системы ценностей, приоритетов, идеалов общества с целью коренного преобразования цивилизации.*

Ключевые слова: *образование, устойчивое развитие, кризис, биосфера, экологическое образование, ценностные установки.*

Актуальность работы определяется тем, что к концу XX века стало очевидным, что противоречия между нарастающими потребностями общества и сравнительно ограниченными возможностями биосферы, ставят под угрозу дальнейшее существование человечества. Техногенное развитие цивилизации, возросшая мощь экономики, неразумное использование природных ресурсов привели к обострению в борьбе за природное пространство. Человечество оказалось перед угрозой системного, общецивилизационного кризиса.

В качестве стратегического решения данной проблемы может быть предложена концепция устойчивого развития цивилизации, которая должна обеспечить сбалансированное решение проблем социально - эколого-экономического развития и сохранения окружающей среды, удовлетворение потребностей настоящего и будущего поколений. [1, с.89]

Важнейшим механизмом обеспечения устойчивого социального, экономического и духовного развития общества признано образование. Это подчеркивается в материалах Всемирного саммита по устойчивому развитию (Йоханнесбург, 2012 г.) где образование рассматривается как сфера, определяющая пути развития личности в отношении окружающей среды и способствующая изменению системы ценностей, приоритетов, идеалов общества с целью коренного преобразования цивилизации. Оно представляет собой целостную систему, охватывающую всю жизнь человека, с целью формирования его мировоззрения, основанного на представлении о своем единстве с природой [2, с.124].

Роль образования, как ключевого фактора реализации концепции устойчивого развития, является приоритетным направлением в решении проблемы развития цивилизации, так как способствует созданию гармоничных отношений в системе «общество - окружающая среда».

Устойчивое развитие определяется как оптимальный путь развития цивилизации, предполагающий высшую форму коэволюции социума и биосферы, которая обусловлена глобальной общецивилизационной потребностью, призванной учитывать потребности и интересы не только настоящих, а также будущих поколений. Основные позиции концепции устойчивого развития составляют идеи о целостности мира и экогуманистического характера сосуществования общества и биосферы.

Ведущая роль в реализации концепции устойчивого развития отводится образованию, основные идеи которого заключаются в выдвижении на приоритетное место духовно-нравственных ценностей и переходу к сознательно управляемому взаимодействию с природой. Основные положения и ведущие цели образования в контексте устойчивого развития построены на основе идей экологического образования, образование ориентирует на развитие планетарного мышления, раскрывает его взаимосвязь с экологическим образованием, направленным на гармоничное развитие личности, социума и природной окружающей среды. Система образования должна соответствовать требованиям быстроменяющегося мира, который нуждается не только в том, чтобы образование адаптировалось к настоящему, а в том, чтобы оно предвосхищало будущее [3, с.67].

Образованию в интересах устойчивого развития присущи: интегративность - интегрирует в себе различные направления образования, а также усилия различных организаций и секторов общества; инновационность - использует инновационный опыт из всех областей, связанных с образованием и устойчивым развитием; трансформационность — ориентировано на содействие изменениям в обществе; холистичность — ориентируется на личность учащегося в её целостности, не ограничиваясь только интеллектуальной сферой; футуристичность - направлено на построение нового, инновационного опыта главная функция которого - содействие построению будущего устойчивого общества; плюралистичность - принимает многообразие точек зрения и возможных путей продвижения к устойчивому развитию, в силу не существующего общепринятого, единственно верного сценария перехода человечества на путь устойчивого развития; открытость - новому опыту,

творчеству, инновациям, участием всех возможных лиц и организаций, вне зависимости их отношения к образованию; самоорганизация - его становление и функционирование должно происходить путём творческого поиска, интеграции различных инициатив с участием всех возможных действующих лиц; развивающий характер - включение в его содержание знаний о состоянии экосистем, прогнозов ученых о дальнейшем развитии цивилизации, о взаимодействии общества и природы, которое носит коэволюционный характер; непрерывность - смена традиционной парадигмы на парадигму «образование в течение всей жизни», которое необходимо рассматривать как процесс, продолжающийся в течение всей жизни [4, с.156].

Смена традиционной парадигмы на новую парадигму образования для устойчивого развития требует решения ряда задач, в числе которых: становление образования в качестве главного социального института, выработка новой системы постматериальных ценностей, взаимодействие образования с социальными, политическими, и культурными процессами; связь образования с наукой, информатизация и экологизация образования. Человеческая активность должна быть направлена на изменение духовности человека, его привычек и воззрений. Это может осуществить образование в интересах устойчивого развития, а именно обеспечить создание новой психологической атмосферы, соразмерной достижениям научно-технического прогресса.

Формирование нового взгляда на взаимоотношения человечества и окружающей среды возложены на образовательную сферу, поскольку распространение новой идеологии наиболее эффективно может происходить именно через воспитание и обучение подрастающих поколений. В нынешних условиях жесткого экологического императива, падения морального облика общества, ориентации на материальное благополучие, роль образования является как никогда важной. Основной задачей образования для устойчивого развития является формирование нового разума человека, переориентация его ценностных установок с материально потребительских на духовно-нравственные. Обучение и воспитание подрастающих поколений, ориентированные на устойчивое развитие превращаются в стержень современного образования, являясь ключом к перестройке современной системы образования и общества в целом.[5, с.205]

Единая система образования для устойчивого развития должна формироваться постепенно, как обобщение опыта специалистов в области образования, достижений науки, знаний об окружающем мире и деятельности политиков. Образование должно носить непрерывный, всеохватывающий и опережающий характер с целью формирования мировоззрения людей, основанного на представлении о своем единстве с природой. Построение цивилизации в русле идей устойчивого развития, перспектива динамичного и устойчивого развития ведет к глобализации образования, перевода всей системы образования в парадигму устойчивого развития.

Литература:

1. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации/ Р.Ф. Абдеев - М.: ВЛАДОС, 1994.-336 с.
2. Алексашина И.Ю. Образование в развивающемся мире: поиск новых подходов. // Глобальное образование: идеи, концепции, перспективы/ И.Ю. Алексашина - СПб., 1998 - 612 с.
3. Альтернативные пути к цивилизации / Х. Дж. М. Классен, А.В. Коротаев, Н.Н. Крадин и др. М.: Логос - 2000. - 367 с.
4. Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / Ж. Аттали - М.: Международные отношения, 1993.- 135 с.
5. Баева Л.В. Роль высшего профессионального образования в условиях информационной культуры // Философия образования. 2012. - № 4. - С. 74
6. Барболин М.П. Социализация личности как фактор устойчивого общественного развития в новых социально-экономических условиях / М.П. Барболин - СПб.: Петрополис. - 2005. - 148 с.

Matviienko Olena

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Department of pedagogic and method of primary education

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN PROFESSIONAL EDUCATION

Матвієнко О.В.

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Abstract. *The current problems of modern vocational training of future primary school teachers for the new Ukrainian school are revealed. The article points out the positions proving that in the first classes of the schools a new generation of pupils (Generation Z) begin to study therefore, in order to ensure their qualitative, full-fledged development, conditions should be created that will enable the possibility to take into account individual peculiarities, the pace of development, the area of the immediate and actual development.*

Key words: *professional education, future teacher of elementary school, new Ukrainian school, pre-school children, generation Z.*

Анотація. Розкрито актуальні проблеми сучасної професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів для нової української школи. У статті підкреслено позиції, які доводять, що в перших класах школи починають навчання діти покоління Z, а тому, для забезпечення їх якісного, повноцінного розвитку мають бути створені умови, що нададуть можливість враховувати індивідуальні особливості, темп розвитку, зони найближчого та актуального розвитку.

Ключові слова: професійна освіта, майбутній вчитель початкових класів, нова українська школа, діти молодшого шкільного віку, покоління Z.

Сьогодні в усіх цивілізованих країнах здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх впровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій, тому що основою стабільності соціально-економічного життя країни та подальшого її розвитку є

відтворення і нарощування людського потенціалу, головним чинником якого є освіта. Від людського капіталу, від духовних, морально-етичних і професійних якостей його залежить майбутнє держави.

Зазначимо, для того, щоб повною мірою використати весь потенціал робочої сили, необхідно ще в стінах вищого закладу освіти сформувати професійно мобільного кваліфікованого робітника. Сьогодні потрібні не тільки добре професійно підготовлені робітники, а й працівники, що можуть і бажають вчитися й адаптуватися до нових умов. Саме тому одним із найважливіших завдань сучасної професійно освіти є завдання так модернізувати освітній процес, збагативши його рекомендованими наукою педагогічними технологіями, щоб він всебічно сприяв високій ефективності навчання.

Доволі часто викладачі вищої школи визначають певну незрілість студентів, нездатність відповідати за себе і за результати своєї праці, відсутність самокритики своєї корисності стає причиною невдоволення собою, а часом і психічної деформації особистості або професійного дезонтогенезу.

Усуненням даної проблеми займається *освітнє середовище університету*

Враховуючи необхідність підготовки майбутніх фахівців нової генерації, здатних до конкурентоспроможності у майбутньому, провідними чинниками оптимізації професійної підготовки фахівця у ЗВО вважаємо такі: «новий студент», «нове освітнє середовище» [6], «новий викладач».

Розглядаючи один із головних індикаторів змін у професійній підготовці майбутнього фахівця – «новий студент», убачаємо за необхідне з'ясувати дві позиції: 1) який він сучасний студент? 2) яким повинен стати випускник ЗВО?

Отже, *який він новий студент ЗВО?*

У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» зазначено, що «на підході покоління Z». Відповідно до «Теорії поколінь» Н. Хоув та В. Штраус (N. Howe, W. Straus) – це інформаційне покоління, яке народилося у період 1995–2012 рр.

Для *покоління Z, якими і є сучасні студенти, характерні такі характеристики особливості*: з одного боку, обізнаність, наполегливість, чесність, відвертість, відкритість, бажання творити та співпрацювати; а з іншого – гіперактивність, залежність від інформації, зануреність у віртуальність, віддаленість від почуттів реального світу [1; 2; 3; 7; 8; 9].

Перейдемо до розгляду наступної позиції: *яким повинен стати випускник ЗВО?*

Сучасна університетська освіта передбачає відкритість майбутньому, її подальший розвиток повинен спрямовуватися на подолання замкненості й надання освітньому процесу творчого характеру, що потребує нової освітньої моделі, яка б відповідала реаліям інформаційного суспільства, стрімкими інтеграційними процесами в освіті.

Варта уваги концепція, представлена О.Чебикіним, щодо підготовки викладачів, яка «значно розширює існуючі ідеї в педагогічній психології та професійній педагогіці з погляду конструктивності змісту організації навчального процесу зі студентами педагогічних факультетів». Концепція побудована на компетентнісному підході з метою формування у майбутніх

педагогів інноваційного мислення, навичок самонавчання, вміння захищати індивідуальні та колективні інтереси тощо.

У сучасних умовах вища освіта [4; 5], політика, інституції трансформуються під впливом процесів глобалізації. Освіта перманентно виступає об'єктом реформування. Вважається, що кожних 20–25 років необхідно проводити реформи національної системи освіти. Але при цьому освітня галузь має бути конкурентоспроможною на світовому ринку надання освітніх послуг, що потребує формування організаційного механізму, який повинен бути спрямований на забезпечення ефективності функціонування цієї системи та її якості.

Освітнє середовище закладу вищої освіти – це багатосуб'єктне та багатопредметне утворення, що цілеспрямовано і стихійно впливає на професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця, забезпечуючи його готовність до професійної діяльності та продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей та самореалізації у процесі життєдіяльності.

Ми спираємося на визначення науковця М. Братко, яка зазначає наступне: освітнє середовище закладу вищої освіти – це загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку особистості, що відіграє визначальну роль у модифікації поведінки, яка розгортається як внаслідок запланованих, так і незапланованих чинників середовища, сприяє особистісному і професійному розвитку.

Погоджуємося з думкою, М. Братко при розгляді освітнього середовища як певної системи, слід виокремити певні компоненти: особистісний, аксіологічно-смісловий, інформаційно-змістовний, діяльнісний, просторово-предметний.

Особистісний компонент освітнього середовища представляють суб'єкти освітнього процесу, стосунки й взаємовідносини між ними.

За формою існування освітнє середовище університету включає безліч соціокультурних мікросередовищ. Кожне з таких мікросередовищ має своє соціокультурне призначення, цінність і носить самодостатній характер. Відповідно для об'єднання даних мікросередовищ в одну громаду потрібна реалізація наступного структурного компоненту: *аксіологічно-сміслового*, що виявляється в особливостях призначення закладу освіти, у змісті його стратегії, в дотриманні певних традицій, виконанні відповідних ритуалів, використанні символів, у корпоративній культурі, в цінностях.

Не слід залишати без уваги *інформаційно-змістовий* компонент освітнього середовища університету, до структурних елементів якого можемо віднести освітні програми, соціальні проекти, в яких беруть участь як науково-педагогічні працівники, так і студенти; нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу.

Діяльнісний компонент складається з форм організації навчальної діяльності, форм і методів, прийомів і засобів навчання; з педагогічних технологій; із стилів взаємодії в системі «викладач – студент»; управлінських структур і механізмів.

Просторово-предметний компонент є не менш важливою, ніж інші компоненти освітнього середовища закладу вищої освіти. До нього належать

матеріально-технічна база, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, бібліотечні ресурси, дизайн та обладнання приміщень, побутові умови.

Кожен із зазначених структурних компонентів освітнього середовища університету стає базисом у формуванні відповідної складової професійної компетентності майбутнього фахівця.

Всі вище зазначені компоненти освітнього середовища університету активізуються лише за наявності певного стимулу, у даному випадку це певні умови, можливості та ресурси (матеріальні, фінансові, особистісні, технологічні, організаційні тощо), які забезпечать можливості для загальнокультурного і професійного розвитку майбутнього вчителя іноземної мови.

Для отримання якісного продукту професійної підготовки виникає необхідність створення комфортного освітнього середовища. Суспільство представило характеристику сучасного випускника закладу вищої освіти: ерудований виконавець, професіонал; особа з активною життєвою позицією; особа динамічна у своїх потребах та професійних інтересах; особистість, яка здатна до творчого вирішення проблем різної складності; активатор наукового й соціального прогресу; особистість, яка здатна сприймати конкурентність як належний спосіб отримання роботи та підтвердження свого професійного рівня, а не як жорстокий спосіб контролю; особу з високим рівнем адаптаційних можливостей.

Отже, реформація, модернізація, зміна технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головної мети, ключового показника та основного двигуну сучасного прогресу. Саме це створює вимоги до майбутнього фахівця.

Література:

1. Коровин А. Дети в сети, или Знакомьтесь: Поколение Z. URL: <http://www.pravmir.ru/deti-v-seti-ili-znakomtespokolenie-z>
2. Сапа А. В. Поколение Z – поколение эпохи ФГОС. Инновационные проекты и программы в образовании. 2014. № 2. – С. 24 – 30.
3. Солдатова Г. Покоління Z: психолог розповіла, як Інтернет змінив сучасних дітей. URI: <https://ukr.media/science/272956/>
4. Петько Л.В. Виклики XXI століття для освітнього простору України // Наукові праці [Чорноморського держ. ун-ту імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Педагогіка : наук. журн. / Чорном. держ. ун-т імені Петра Могили; ред. кол. : О.П.Мещанінов (голова) [та ін.]. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Т. 303. Вип. 291. С. 10–14.
5. Петько Л.В. «Невизначеність якості» з огляду на модернізацію системи освіти в Україні // Директор школи, ліцею, гімназії: всеукр. наук.-практ. журнал / засн. МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П.Драгоманова ; голов. ред. О.І. Виговська. 2012. № 3. С. 56–62.
6. Петько Л.В. Педагогічна сутність у визначенні поняття «освітнє середовище» // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. Вип. 34. Переяслав-Хмельницький, 2014. С. 109–118.

7. Matviienko Olena. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. P. 151–156.
8. Matviienko Olena. Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity // Economics, management, law: challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. P. 204–208.
9. Matviienko O., Scyhmeystryh O. Multicultural upbringing of primary school children in the conditions of Ukraine's eurointegration // World scientific extent: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. P. 410–415.

Nozdrina N.A.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Humanities and Social Sciences,
Bryansk State Technical University

Kamaleeva A.R.

Leading Researcher, Doctor of Education, Associate Professor
FSBI "Institute of Pedagogy, Psychology and Social Problems"

COMPOSITION OF VOCATIONAL QUALIFICATIONS OF TECHNICAL COLLEGE GRADUATES

Ноздрина Н. А.,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры гуманитарных и социальных дисциплин
Брянский государственный технический университет

Камалеева А.Р.

ведущий научный сотрудник, доктор педагогических наук, доцент
ФГБНУ «Институт педагогики, психологии и социальных проблем»

КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КВАЛИФИКАЦИЙ ВЫПУСКНИКОВ КОЛЛЕДЖЕЙ ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

Abstract. This article deals with the composition of vocational qualifications of graduates of technical colleges.

Keywords: component composition, professional qualifications, college graduates, technical colleges.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы компонентного состава профессиональных квалификаций выпускников колледжей технического профиля.

Ключевые слова: компонентный состав, профессиональные квалификации, выпускники колледжей, колледжи технического профиля.

Графически компонентный состав профессиональных квалификаций выпускников колледжей технического профиля можно показать схематически (рис. 1).

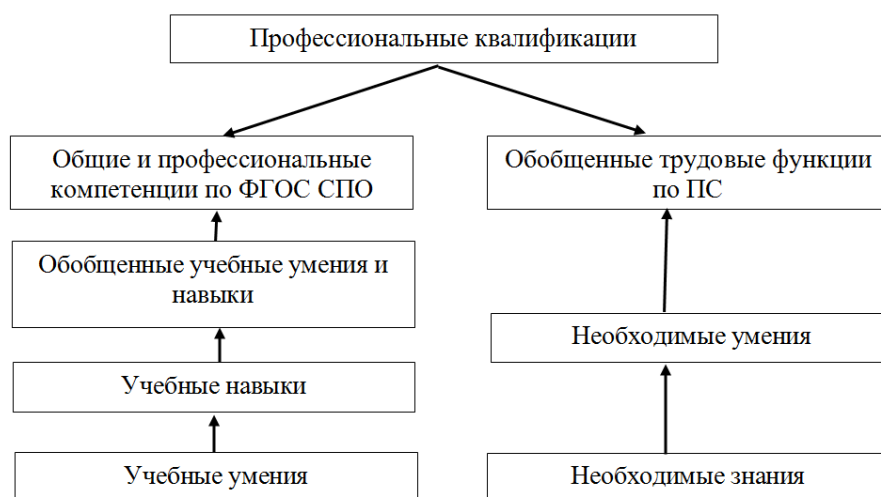

Рис. 1. Компонентный состав профессиональных квалификаций выпуск

Нам импонирует мнение исследователей В.Н. Скрябина, А.А. Маликова, И.В. Миляевой, Е.В. Соколовой, Т.Ю. Христича, Т.В. Выскубовой о том, что «в среднем профессиональном образовании компетенция рассматривается как ресурс специалиста, который может быть использован для решения какой-либо задачи в определенной области на основе знаний, умений, собственного практического опыта» [1].

Интересным также представляется и их мнение о том, что «ФГОС СПО рассматривает как основной результат освоения образовательной программы именно освоение основных видов профессиональной деятельности (профессиональных функций), состоящих из совокупности компетенций (языком профессиональных стандартов – совокупность трудовых функций)» [1]. В этой фразе они практически ставят знак равенства между компетенциями и трудовыми функциями из профессиональных стандартов. Конечно, мы понимаем, что описанная нами выше возможность переноса приобретенных обучающимися обобщённых умений и навыков на различных уровнях обучения в колледже на выполнение новых особенно профессионально значимых заданий определяет тот мостик между обобщенными учебными умениями и навыками (в процессе формирования ОК и ПК в колледже) и обобщенными трудовыми функциями, в состав которых входят определенные соответствующим Профессиональным стандартом конкретные необходимые знания и умения [2].

Таким образом, нашу идею переноса приобретенных обучающимися обобщённых умений и навыков на различных уровнях обучения в колледже на выполнение новых заданий, как процессуальной основы осуществления всех видов междисциплинарных связей (предшествующих, сопутствующих, перспективных) можно расширить применительно к формированию и оцениванию профессиональных квалификаций.

В результате, если использовать единый дидактический подход к оцениванию результатов деятельности (по В.П. Беспалько и В. П. Симонова) и использовать реальную возможность в стенах любого колледжа (по соответствующей договоренности с соответствующим центром оценки квалификаций) проводить демоэкзамен, тогда каждый успешно прошедший это

Таблица 1

Диагностический инструментарий оценивания профессиональных квалификаций выпускников колледжей технического профиля

Уровни (дидактические)	Уровни Проф.кв. (по ПРК)	Дескрипторы		
		общая компетенция (широта полномочий и ответственность)	характер умений (сложность деятельности)	характер знаний (научность деятельности)
0. Начальный	1	Действия под руководством. Индивидуальная ответственность	Выполнение стандартных практических заданий в известной ситуации	Применение простейших фактологических знаний с опорой на обыденный опыт. Получение информации в процессе краткосрочного обучения (инструктажа) на рабочем месте или краткосрочных курсов
I. Репродуктивный	2	Деятельность под руководством с проявлением самостоятельности только при решении хорошо известных задач. Индивидуальная ответственность	Решение типовых практических задач. Выбор способа действий из известных по инструкции. Корректировка действий с учетом условий их выполнения	Применение фактологических знаний с опорой на практический опыт. Получение информации в процессе профессиональной подготовки
II. Продуктивный	3	Деятельность под руководством с проявлением самостоятельности только при решении хорошо известных задач или аналогичных им. Планирование Собственной деятельности, исходя из оставленной руководителем задачи. Индивидуальная ответственность	Решение типовых практических задач. Выбор способов действий из известных на основе знаний и практического опыта. Корректировка действий с учетом условий их выполнения	Применение практико-ориентированных профессиональных знаний с опорой на опыт. Получение информации в процессе профессиональной подготовки
	4	Деятельность под руководством, сочетающаяся с самостоятельностью при выборе путей ее осуществления из известных. Планирование собственной деятельности и/или деятельности других, исходя из поставленных задач. Наставничество. Ответственность за решение поставленных задач	Деятельность, предполагающая решение различных типов практических задач, требующих самостоятельного анализа рабочей ситуации и ее предсказуемых изменений. Выбор путей осуществления деятельности из известных. Текущий и итоговый контроль, оценка и коррекция деятельности	Применение профессиональных знаний и информации, их получение в процессе профессионального образования и практического профессионального опыта
III. Творческий	5	Самостоятельная деятельность. Постановка задач в рамках подразделения. Участие в управлении выполнением поставленных задач в рамках подразделения. Ответственность за результат выполнения работ на уровне подразделения	Деятельность, предполагающая решение практических задач на основе выбора способов решения в различных условиях рабочей ситуации. Текущий и итоговый контроль, оценка и коррекция деятельности	Применение профессиональных знаний, полученных в процессе профессионального образования и практического профессионального опыта. Самостоятельный поиск информации, необходимо для решения поставленных профессиональных задач

испытание выпускник будет иметь возможность получить определенный (с 1 по 5) уровень профессиональной квалификации (с первого по пятый) в соответствии с национальной рамкой квалификаций (табл. 1).

Литература:

1. Skryabin V.N., Malikov A.A., Milyaeva I.V., Sokolova E.V., Khristich T.Yu., Vyskubova T.V. Some aspects of the implementation and implementation of the GEF SPO for the 50 most in demand in the labor market, new and promising professions and specialties // News of Tula State University. the humanities // 2017. №2.- С.70-75.
2. Dictionary of the Russian language: In 4 tons. / Academy of Sciences of the USSR, Institute of Russian language; Ed. A.P. Evgenieva. - 3rd ed., Stereotype. - М.: Russian language, 1985-1988. Т. 2. КО. 1986. 736 p.

Pet'ko Lyudmila

Ph.D., Associate Professor

Dragomanov Pedagogical National University (Ukraine, Kyiv)

INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION AND AXIOLOGICAL APPROACH IN THE FORMATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Петько Л.В.

к.пед.н., доцент кафедри іноземних мов

НПУ імені М.П.Драгоманова (Україна, м. Київ)

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Abstract. The article focuses on forming professionally oriented foreign language educational environment in the aspect of axiological approach. The author focuses attention on the problems of internationalization of higher education

Key words: higher education, internationalization, axiological approach, professionally oriented foreign language educational environment.

Анотація. Розглянуто аксіологічний підхід як однієї із складових формування професійно орієнтованого іношомовного освітнього середовища (ПОІОС) в умовах університету через призму інтернаціоналізації вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, інтернаціоналізація, аксіологічний підхід, професійно орієнтоване іношомовне освітнє середовище.

Україна давно визначилася з вектором свого розвитку і активно інтегрує до європейського освітнього простору. Вагомість переваг геополітичного положення для міжнародної безпеки та налагодження ефективного співробітництва відзначало багато відомих політиків. Тому, не вдаючись у детальний аналіз усіх переваг та недоліків геополітичного положення України, І. Занько зауважує, що його загалом визначають як доволі вигідне, що «віддавна привертало увагу всіх активних учасників міжнародних відносин, а насамперед наших ближчих чи дальших сусідів – Росії, Польщі, Румунії, Німеччини, Туреччини та ін. Положення України на межі Європи з Азією, у зоні так званого цивілізаційного розлому між західною та православною цивілізаціями» [4, с. 113], причому Україна як велика за площею та населенням

європейська держава, що «знаходиться на межі двох частин світу, з власним розмаїтим природноресурсним потенціалом могла б стати стратегічним посередником для поступового зближення інтересів західної і православної, а почасти й ісламської цивілізацій» [4, с. 115].

Під інтернаціоналізацією в освітній сфері на національному, секторальному й інституційному рівнях «розуміється процес, за яким цілі, функції й організація надання освітніх послуг набуває міжнародного виміру» [15, с. 81]. Слід додати, що інтернаціоналізація в галузі вищої освіти в міжнародній практиці представляється двосторонньо: «внутрішня» інтернаціоналізація (internationalization at home) та «зовнішня» інтернаціоналізація, тобто освіта за кордоном, міжкраїнна освіта, транскордонна освіта (education abroad, across borders, crossborder education). Також інтернаціоналізація освіти включає такі «форми міжнародного співробітництва: 1) індивідуальна мобільність: мобільність студентів або академічного персоналу в освітніх цілях; 2) мобільність освітніх програм і інституційна мобільність; формування нових міжнародних стандартів освітніх програм; 3) інтеграція в навчальні програми міжнародного вимірювання освітніх стандартів; 4) інституційне партнерство: створення стратегічних освітніх альянсів [3, с. 81–82].

Як відомо, на сьогодні міжнародна діяльність наукових установ та організацій регламентується 34 міжнародними угодами у сфері науки і науково-технічної діяльності, ратифікованими Верховною Радою України. [16].

Із викладеного вище очевидно, що знання іноземних мов (ІМ), англійської зокрема, є обов'язковою складовою у змісті вітчизняної університетської освіти, але, на жаль, тільки незначний відсоток випускників закладів вищої освіти (ЗВО) може здійснювати свою професійну діяльність, отримувати знання, проводити дослідження у свої галузі в іншомовному середовищі або залучати і користуватися іншомовними джерелами. Адже, випускників можна розглядати як результат освітніх послуг, які закінчили ЗВО з певними знаннями, уміннями і навичками, що слугуватимуть їм у подальшій професійній роботі.

В умовах глобалізаційних змін аксіологічний підхід є однією із складових у формуванні професійно орієнтованого іншомовного освітнього середовища (ПОІОС) в умовах університету, який орієнтований на формування особистісної системи цінностей у кожного студента, які стимулюють його до прояву соціальної активності, соціально значущої діяльності, відповідають його потребам, інтересам, професійним та особистісним цілям.

Нагадаємо, наш погляд на сьогоднішній стан освіти в країні, її проблем та пропонуване авторське бачення на їх подолання було викладено у низці публікацій [9; 10; 13; 14], тоді як розгляд, презентація та актуальність пошуку нових підходів і технологій у процесі навчання ІМ в умовах університетської освіти, що спрямовані на оптимізацію професійно орієнтованого іншомовного навчального процесу, також висвітлено нами в роботах [8; 12; 14; 15], наголошуючи на тому, що навчання студентів іноземної мови в умовах університету є комунікативно-орієнтованим і професійно спрямованим, і, акцентуючи увагу в нашій монографії на єдності навчання і виховання у

формуванні ПОІОС [11], що слугує досягненню освітніх та навчальних цілей, серед яких можна виокремити професійну підготовку, підвищення рівня загальної культури студентів та їх освіченості стосовно країни, мову якої вони вивчають, розширення їхнього світогляду, опанування студентством загальнолюдських цінностей, розвиток критичного мислення, креативності, соціально-комунікативної активності.

Формування професійно орієнтованого іншомовного освітнього середовища в умовах університету сприяє розвитку особистості студентів, що своєю чергою відповідає їх потребам, інтересам, професійному вибору, мотивує до отримання знань із майбутнього фаху, а також виховує молоде покоління на прикладах загальнолюдських цінностей. Через що, становлення майбутнього спеціаліста, як от біолога, еколога, хіміка та ін., його подальша професійна діяльність відбувається у тісному взаємозв'язку із аксіологічним середовищем, коли ціннісне ставлення до своєї професії повинно домінувати: збереження природи, етичність хіміко-біологічних досліджень, активна діяльність у природоохоронній діяльності, збереження наукових здобутків та ін.

Нагадаємо, що «аксіологія – вчення про цінності, мотивацію людських учинків [7, с. 23].

ПОІОС дає змогу студентові пізнати свою майбутню професію через призму іноземної мови, яка вивчається в університеті, і слугує засобом іншомовної міжкультурної комунікації у площині *людина – культура – соціум*, а також поглибленню професійної освіти студента, що сприяє покращенню його освіченості, самовдосконаленню, пізнанню професії, дозволяє стати учасником світового соціокультурного процесу, де істотну роль відіграє діалог культур, через набуття молоддю соціально значущих ціннісних орієнтирів.

«Діалог культур – це культурний синтез. В ньому людина не просто визначає і окреслює свій екзистенційний простір, а виходить за власні межі, які вона навіть не усвідомлювала у стані буденного існування» [15, с. 117]. Як писав М.Бубер, «людина за своєю сутністю переростає межі світу» [1, с. 215].

Діалог виступає найбільш «адекватною формою міжособистісної і міжкультурної взаємодії», в якому людина, не втрачаючи себе, здатна досягти цілісності своєї особистості і повноти буття, що неможливе в умовах атомарного буденного існування. «Міжкультурний діалог для людини і суспільства має не лише зовнішній, горизонтальний, але й внутрішній, вертикальний вимір, оскільки лише у діалозі з минулим, а не сліпим слідуванням традиції, досягається можливість інтеграції культурного досвіду попередніх поколінь як основи подальшого розвитку спільноти та особистості» [5, с. 120].

Першою чергою, у процесі формування ПОІОС ми скеровуємо студентів на опанування ними об'єктів реального іншомовного середовища, пов'язаного з їхньою майбутньою професійною діяльністю, а саме, через залучення іноземних викладачів до читання лекцій і презентації досліджень, що стало традиційним на факультеті природничо-географічної освіти та екології НПУ імені М.П.Драгоманова, як от лекційний курс професора-дослідника Лідського університету Ендрю Макінтоша (Велика Британія) «Критичний підхід до викладання природничих наук», що стало об'єктом досліджень викладачів за

дисциплінами, які вони викладають на факультеті [17; 18] і було презентовано у їх наукових доповідях.

Також прикладом активізації академічної мобільності та налагодження зв'язків української вищої школи із зарубіжною на факультеті природничо-географічної освіти та екології НПУ імені М.П.Драгоманова є щорічне проведення у травні міжнародного круглого столу за участю вчених із Німеччини. До цього заходу запрошуються студенти факультету, які оприлюднюють свої наукові доробки і презентації на англійській та німецькій мовах.

Професійно орієнтоване іншомовне освітнє середовище – це таке середовище, яке вибудовується на суб'єкт-суб'єктних відносинах викладачів і студентів, коли роль викладача трансформується в роль наставника, «співавтора», де інтегруються іншомовні та професійні знання, уміння, навички студента на підвалинах рівноправного діалогу культур, відбувається «занурення» студентів до іншомовної дійсності, де відбувається їхня іншомовна підготовка до майбутньої професійної діяльності шляхом формування у молоді загальнолюдських та особистісних ціннісних орієнтацій

Отже, сказане вище дозволяє говорити про те, що формування ПОІОС базується на аксіологічному підході.

Література:

1. Бубер М. Два образа веры. Москва: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. 592 с.
2. Євтодюк А.В. Аксіологічні засади сучасної системи освіти України. Педагогічний пошук. 2014. №2(82). С. 12–15.
3. Жилияев І.Б., Ковтунець В.В., Сьомкін М.В. Вища освіта України: стан та проблеми. Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Ін-т вищої освіти Національної академії пед. наук України, 2015. 96 с.
4. Зінько Ігор. Україна у новій геополітичній реальності: стратегічний посередник чи буфер? Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2012. Вип. 30. С. 113–120.
5. Литвиненко О.М. Діалог культур і цілісність особистості. Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ. 2014. № 5. URL: fund-issled-intern.esrae.ru/5-67
6. Нікора А. О. Теорія аксіологічного підходу в освіті та практика його реалізації в процесі предметно-методичної підготовки майбутнього вчителя-суспільствознавця. Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки № 1 (48), лютий 2015. С. 221–226.
7. Новий тлумачний словник української мови у 3 т. / укл. В.Яременко, О. Сліпушко. Т. Київ: Вид-во «Аконіт», 2008. 928 с.
8. Петько Л.В. Актуальність формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 33. С. 128–141.
9. Петько Л.В. Виклики ХХІ століття для освітнього простору України. Наукові праці ЧНУ: наук. журнал / Чорном. Нац. ун-т ім. Петра Могили; ред. кол.: О.П.Мещанінов (голова) [та ін.]. Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Т. 303. Вип. 291. С. 10–14 (Педагогіка).

10. Петько Л.В. Державний стандарт початкової освіти у ракурсі формування соціальної активності дитини. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка: зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2018. Вип. 1. С. 92–97.
11. Петько Л.В. Єдність навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету : монографія. Київ: Талком, 2017. 337 с. ; бібліогр.
12. Петько Л.В. Імператив глобалізаційних перспектив – формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету. Педагогіка вищої та середньої школи: зб.наук.праць ; за ред. З.П.Бакум. Криворізький пед. ін-т ДВНЗ «Криворізький національний університет». Вип. 41. Кривий Ріг: Друкарня Романа Козлова, 2014. - С. 254–261.
13. Петько Л.В. «Невизначеність якості» з огляду на модернізацію системи освіти в Україні. Директор школи, ліцею, гімназії: всеукр. наук.-практ. журнал / засн. МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П.Драгоманова ; голов. ред. О.І. Виговська. 2012. № 3. - С. 56–62.
14. Петько Л.В. Пропозиції щодо організації і проведення вступного випробування до магістратури з іноземної мови за професійним спрямуванням до закладів вищої освіти України у 2018 році // Topical issues of education: Collective monograph. – Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. 276 p. P. 4–35.
15. Петько Л.В. Професійно орієнтовані технології навчання ІМ як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. праць ; ред. М.Б.Євтух. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – Вип. 18. – С. 179–188.
16. Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави: рекомендації парламентських слухань, схвалені Постановою Верховної Ради України від 11.02.2015 р. № 182-VIII // Відомості Верховної Ради. 2015. № 16. Ст. 117.
17. Турчинова, Г. В. Підготовка майбутніх вчителів природничих дисциплін до дослідницької діяльності у процесі навчання іноземної мови за фахом / Г. В. Турчинова // Topical issues of education : Collective monograph. – Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P. 70–84.
18. Турчинова Г.В. Формування професійно значущих якостей майбутнього вчителя природничих дисциплін // Критичний підхід у викладанні природничих дисциплін : матеріали Міжнародної науково-методичної конференції, 14 листопада 2018 року / укл.: О.П.Галай [та ін.]. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С. 112–118.

Fediushkina K. A.

Postgraduate student of department of social pedagogics
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

DIAGNOSTICS OF A CURRENT LEVEL OF STUDENTS' CONSCIOUS ATTITUDE TO PARENTHOOD IN THE CONDITIONS OF PROFESSIONAL-TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Федюшкіна К. А.

аспірантка кафедри соціальної педагогіки
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

ДІАГНОСТИКА СУЧАСНОГО РІВНЯ УСВІДОМЛЕНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

***Abstract.** The article deals with the psychological characteristics of students at professional-technical educational institutions, whose age stage corresponds to the period of early adolescence. Substantiated the necessity of preliminary preparation of students for the implementation of parenthood. Presented the results of the research regarding the current level of the conscious attitude towards the paternity of the students of professional-technical educational institutions.*

***Key words:** parenthood, conscious attitude to parenthood, maternity, life plan, child upbringing.*

***Анотація.** У статті проаналізовано психологічні особливості студентів професійно-технічних навчальних закладів, віковий етап розвитку яких відповідає періоду ранньої юності. Обґрунтовано необхідність попередньої підготовки студентів до реалізації батьківства. Наведено результати дослідження щодо сучасного рівня усвідомленого ставлення до батьківства студентів професійно-технічних навчальних закладів.*

***Ключові слова:** батьківство, усвідомлене ставлення до батьківства, материнство, життєвий план, виховання дитини.*

Сучасний світ характеризується динамічними змінами в усіх сферах суспільного буття, що безперечно супроводжується перетворенням суспільної свідомості та перебудовою ієрархії цінностей, характерних для неї. Це безпосередньо стосується і молоді, яка ще не стійка у власних поглядах та переконаннях, особливо чутлива до зовнішніх впливів і маніпуляцій, які здійснюють засоби масової інформації, реклама, соціальні мережі.

Так, студентами ПТНЗ зазвичай є випускники 9-х класів, віковий етап розвитку яких відповідає періоду ранньої юності. У цей час починає формуватися система переконань, яка відображає ціннісні орієнтації особистості. Але в силу вікових особливостей система світоглядних позицій юнака досить нестійка, погляди суперечливі, особистісні позиції можуть відображати цілком протилежні точки зору. У зв'язку з цим юна особа потребує підтримки найближчого оточення, в першу чергу – значимих дорослих, у розвитку власної особистості, у виборі життєвого шляху, свого місця у соціальній ієрархії.

Окрім того, характерною особливістю особистості раннього юнацького віку є формування життєвих планів – як майбутньої професійної діяльності, так і особистісного становлення, реалізації себе у різних сферах життєдіяльності. Але проблема полягає в тому, що юнак, окреслюючи ідеал бажаного майбутнього, не замислюється над шляхом його досягнення, задовольняючись лише результатом. На цьому наголошує і російський дослідник І. Кон – «життєвий план в точному сенсі цього слова виникає у тому випадку, коли предметом роздумів постає не лише кінцевий результат, але й способи його досягнення, шлях, якого людина має намір дотримуватися, й ті об'єктивні та суб'єктивні ресурси, які їй для цього необхідні... Життєвий план – це план діяльності» [5, с. 191].

У зв'язку з цим ми схилиємося до думки, що варто заздалегідь здійснювати підготовку молоді до реалізації батьківства, оскільки зазвичай оволодіння ролями батька та матері супроводжується деякою неузгодженістю, відсутністю єдності у поглядах, появою конфліктних ситуацій. Формування усвідомленого ставлення до батьківства у студентів ПТНЗ створить підґрунтя для здійснення ними ефективного виховного впливу та формування особистості дитини у майбутньому. Адже досягнення виховних цінностей сім'ї, яким особливе значення надає український дослідник І. Бех, обумовлено життєвим досвідом, системою моральних поглядів та психолого-педагогічною культурою батьків [1, с. 8–9].

Тому важливим постає завдання створення належних умов для ефективної підготовки студентів ПТНЗ до реалізації батьківських ролей [2; 3; 6; 7; 8; 9].

У рамках нашого дослідження з метою визначення сучасного рівня усвідомленого ставлення до батьківства було проведено анкетування серед студентів професійно-технічних навчальних закладів. Вибірку склали 189 студенток віком від 15 до 18 років. Нами була розроблена авторська анкета. Структура анкети включає два блоки – блок загальної обізнаності та блок особистісних позицій. Блок загальної обізнаності включає 8 напіввідкритих запитань, спрямованих на визначення розуміння студентами сутності понять «батьківство» (аналог російською мовою «родительство»), «материнство» та «батьківство» (аналог російською мовою «отцовство»); основних функцій батьківства; впливу батьківства на становлення дорослої людини; особливостей виховного процесу, необхідності підготовки молодих людей до реалізації у майбутньому батьківських ролей. Блок особистісних позицій включає 5 запитань і передбачає визначення найбільш значимих цінностей студентів, серед яких здоров'я, створення сім'ї; досягнення кар'єрного успіху; народження та виховання дітей, прагнення до морального вдосконалення тощо; критеріїв готовності до батьківства/материнства; особистісного сенсу народження дитини; відношення до сучасного руху «child-free»; планів на майбутнє щодо народження дітей.

Аналіз первинних даних дав нам змогу дійти наступних висновків.

Стосовно розуміння поняття «батьківство» («родительство») відповіді респондентів розподілились наступним чином (рис. 1): 51% студентів вкладають у це поняття турботу та піклування про дитину у період її безпорадності; 33% респондентів розуміють батьківство як злагоджену

взаємодію батьків щодо створення сприятливих умов для розвитку та становлення особистості дитини; 8% – факт народження жінкою дитини від певного чоловіка; і останні 8% вважають, що батьківство передбачає присвячення більшості вільного часу дитині, що обмежує батьків займатися іншою цікавою діяльністю.

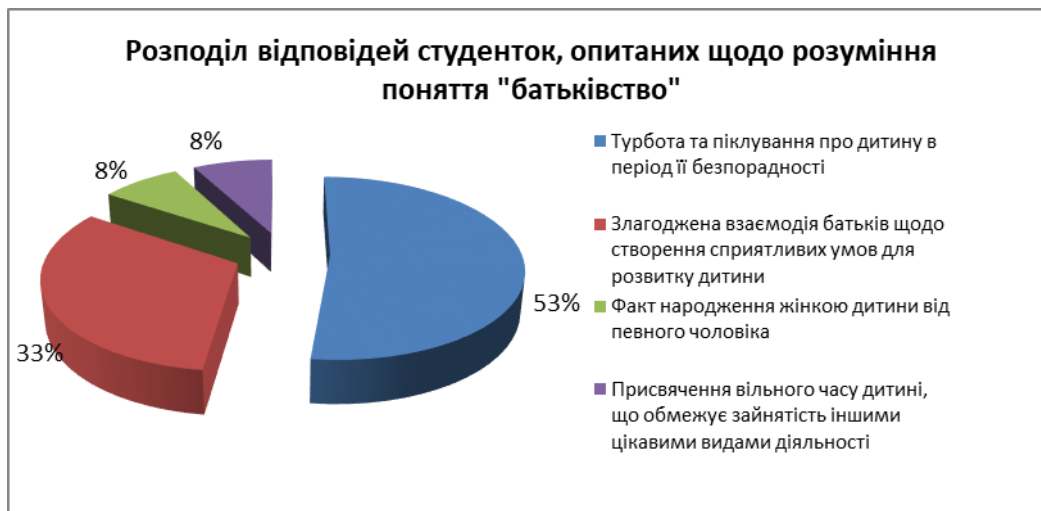

Рис. 1. Розподіл відповідей студенток, опитаних щодо розуміння поняття «батьківство»

Серед функцій батьківства студентки найчастіше обирали наступні (рис. 2): 32% – забезпечення дитини у майбутньому матеріальним капіталом та

Рис. 2. Розподіл відповідей студенток, опитаних щодо функцій батьківства

престижною професією; 24% – підготовка дітей до дорослого життя шляхом залучення до суспільно-корисної діяльності; 22% опитаних респондентів вважають за необхідне створення емоційного комфорту для дитини; 12% студенток схильються до думки, що головною функцією батьківства є передача підростаючому поколінню соціального досвіду, основ культури та духовно-ціннісних орієнтирів; 10% вважають за необхідне формування високого інтелектуального розвитку дитини.

44% респондентів тлумачать сутність материнства як піклування про фізичний стан дитини, раціональне харчування, створення належних

гігієнічних умов життя; для 19% це, передусім, здійснення всеохоплюючої опіки над життєдіяльністю дитини, контроль за виконанням нею правил поведінки; 16% опитуваних схиляються до думки, що сутність материнства полягає у забезпеченні дитини безумовною любов'ю, емоційним теплом та ласкою, порадою у необхідний момент; 12% вбачають у цьому факт вагітності жінки та народження дитини; 9% респондентів визначили материнство як зайнятість господарськими справами, пранням та прасуванням пелюшок, доглядом за дитиною (рис. 3).

Сутність батьківства («отцовства»), на думку студенток, полягає у

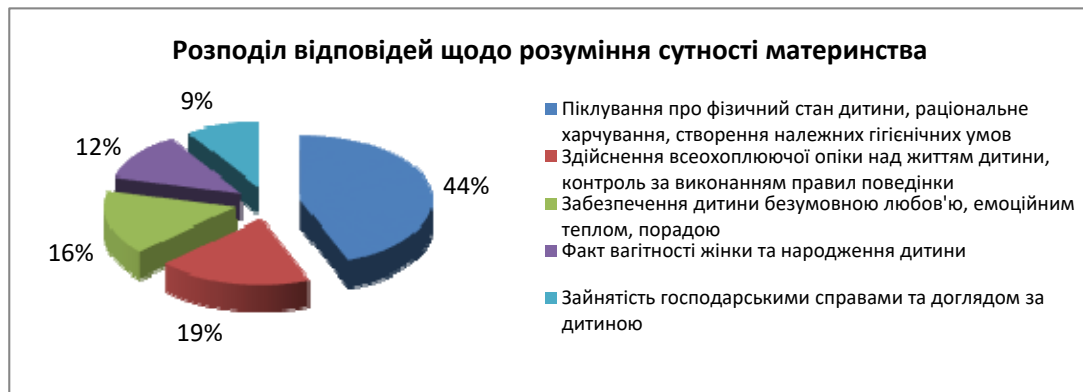

Рис. 3 Розподіл відповідей щодо розуміння сутності материнства

наступному (рис. 4): 40% опитуваних вважають, що батьківство полягає у

Рис. 4. Розподіл відповідей студентів, опитаних щодо розуміння сутності батьківства (отцовства)

матеріальному забезпеченні родини, в тому числі і дитини; 28% респондентів схиляються до думки, що батько має забезпечити належні умови для формування у дитини самостійності, ініціативності, відповідальності за власні вчинки; 18% сутність батьківства трактують як контроль за дисципліною та виконанням правил поведінки дитиною; і лише 14% розглядають батька як наставника для дитини, зразка для наслідування, радника.

Розподіл відповідей студенток щодо особливостей вияву любові до дитини відбувся наступним чином: 91% студенток вважають, що любов матері до дитини виявляється без будь-яких умов, мати любить дитину такою, якою

вона є; а от 9% респондентів вважають, що дитина має заслужити любов своїми позитивними результатами у певних видах діяльності.

Цікавими виявилися відповіді щодо можливості жінки впоратися самостійно з вихованням дитини: 56% студенток вважають, що це можливо, якщо дитина бажана і жінка в змозі забезпечити її матеріально; 22% наголошують на необхідності дитині любові та піклування як матері, так і батька; 16% студенток впевнені, що жінка в змозі впоратися самостійно, адже чоловіки найчастіше працюють і майже не приймають участі у вихованні дитини; 6% схиляються до думки, що жінка одночасно не зможе працювати і доглядати дитину (рис. 5).

Рис. 5. Розподіл відповідей студентів, опитаних щодо можливості жінки самостійно впоратися з вихованням дитини

73% опитуваних вважають, що дівчині необхідна попередня підготовка до реалізації батьківства, варто оволодіти певними знаннями та уміннями; а 27% впевнені, що така підготовка зайва, адже досвід приходить з народженням дитини.

Аналіз блоку особистісних позицій дав нам змогу зробити висновки.

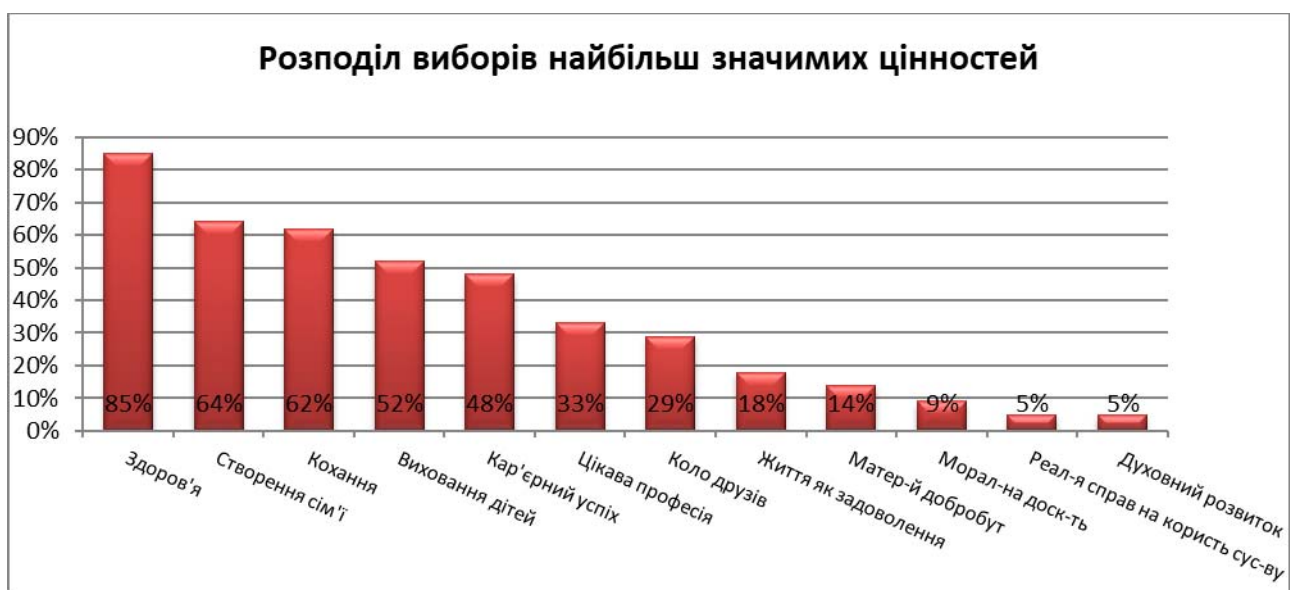

Рис. 6. Розподіл виборів найбільш значимих цінностей

Запропоновані на вибір найбільш значимі цінності розподілились наступним чином. Найбільше виборів отримала цінність «здоров'я» – 85%; створення сім'ї – 64%; кохання – 62%; народження та виховання дітей – 52%; досягнення кар'єрного успіху – 48%; опанування цікавою професією – 33%; наявність надійного кола друзів – 29%; життя задля власного задоволення – 18%; матеріальний добробут – 14%; прагнення до моральної досконалості – 9%; реалізація справ на користь суспільству – 5%; досягнення високого духовного розвитку – 5% (рис. 6).

Цікавими для аналізу виявилися відповіді респондентів, які серед значимих цінностей обрали народження та виховання дітей, але при цьому для них ніякої цінності не має створення сім'ї (17%), тобто для них виховання дитини можливе поза межами повноцінної родини. Окрім того, 38% опитуваних у свою систему найбільш значимих цінностей народження та виховання дітей взагалі не включили.

Критерії, які свідчать про готовність молоді до батьківства, розподілились наступним чином: найбільшу кількість виборів отримав критерій «робота та стабільний дохід» – 90%; власне бажання мати дитину – 62%; досягнення певного віку – 52%; любов до дітей – 46%; наявність знань щодо виховання дитини – 34%; наявність чоловіка та виконання ним батьківських обов'язків – 30%; офіційно зареєстрований шлюб – 29%; наявність професійно-технічної або вищої освіти – 14%; здатність виховувати у підростаючого покоління моральні цінності – 12%; життєвий досвід – 5% (рис 7).

Для опитуваних студенток народження дитини: це радість, щастя, особлива подія у житті (61%), нова можливість для реалізації себе у ролі жінки та матері (16%); обмеження для особистісної та професійної реалізації, перепона у саморозвитку (16%); один із закономірних етапів життєдіяльності людини, який не передбачає особливих змін (4%); пелюшки, підгузки, клопоти, буденність (3%) (рис. 8).

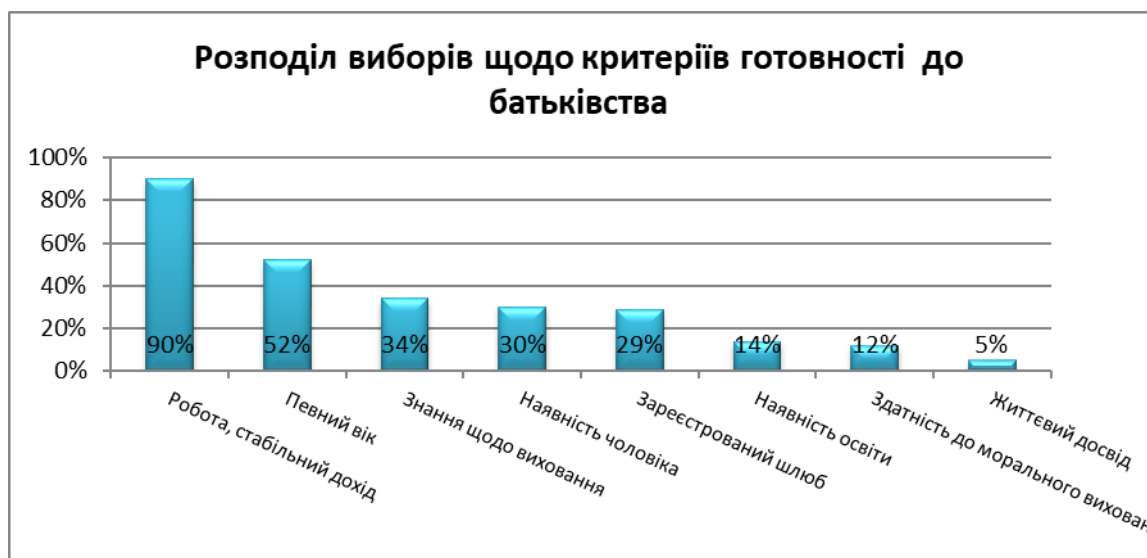

Рис. 7. Розподіл виборів щодо критеріїв готовності до батьківства

Негативне відношення до сучасного руху «child-free» (ідея добровільної бездітності) мають 73% опитаних респондентів, адже вони вважають дітей продовженням нас самих. А от 27% студенток виявили позитивне відношення, оскільки схиляються до думки, що краще насолоджуватися особистим життям без зайвої відповідальності.

Щодо майбутніх планів, то 72% опитаних планують народження дітей, з них 33% планують це здійснити за певних обставин (досягнення певного віку, отримання освіти), а от 28% народження дітей в планах на майбутнє не мають.

Рис. 8. Розподіл відповідей студенток, опитаних щодо особистісного сенсу народження дитини для них

Таким чином, більша кількість студенток (понад 50%) у сутність поняття батьківства, у тому числі і материнства, вкладають більшою мірою «зовнішні» компоненти – турбота та піклування про дитину у період її безпорадності, забезпечення матеріальним добробутом та у майбутньому престижною професією, здійснення всеохоплюючого контролю над дитиною та відповідністю її поведінки нормам та правилам. Викликає занепокоєння той факт, що молодь не вважає за необхідне забезпечувати малюка емоційним теплом та спілкуванням, приділяти належну увагу моральному та духовному вихованню, формуванню у дитини загальнолюдських ціннісних орієнтацій, здійснювати передачу підростаючому поколінню соціального досвіду, основ культури та духовно-ціннісних орієнтирів.

Безсумнівно позитивним фактом є думка більшості студенток, що виконання батьківської ролі сприятливо впливає на становлення особистості дорослої людини, сприяє появі нових можливостей для власного розвитку.

Малозначима роль у вихованні покладається на батька дитини, основна функція якого, на думку студенток, у матеріальному забезпеченні родини. Окрім того, панує думка, що жінка, за необхідності, в змозі самостійно виховати дитину, адже батько у цьому процесі майже не приймає участі.

Орієнтуючись на обрані студентками значимі цінності, бентежить ще й той факт, що молоді дівчата не зацікавлені збагаченням свого внутрішнього світу, у них відсутнє прагнення до моральної досконалості, духовного розвитку, нерозвинена здатність обирати духовно-ціннісні орієнтири.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного, вважаємо за необхідне розробити для студентів професійно-технічних навчальних закладів програму підготовки до реалізації батьківських ролей, створити їм належні умови для оволодіння системою психолого-педагогічних знань та практичних умінь шляхом залучення спеціалістів соціально-психологічних служб, фахівців медичних закладів. Окрім того, важливим постає завдання формувати прагнення до моральної досконалості особистості, високого духовного розвитку, що в цілому забезпечить усвідомлене ставлення до батьківства у майбутньому.

Література:

1. Бех І.Д. Особистість народжується у сім'ї. Початкова школа. 1994. № 2. С. 8–10.
2. Канішевська Л.В. Формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. Вип. 18. Кн. 1. С. 297–305.
3. Капська А.Й., Волинська Л.В., Карпенко О.Г., Филипчук В.С. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом / За ред. А.Й. Капської. Київ: ДЦСМ, 2003. 87 с.
4. Карпенко О.Г., Янченко Т.В. Соціально-педагогічна підтримка дітей в історичному контексті. Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2006. 159 с.
5. Кон І.С. Психологія ранньої юності: [Кн. для учителя]. Москва: Просвещение, 1989. 255 с.
6. Петько Л.В. Вивчення гендерних ролей та взаємовідносин у сім'ї зі студентами ВНЗ на практичних заняттях з іноземної мови. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. праць [за ред. А.Й.Капської]. Вип. 14 (частина II). Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2012. С. 112–123.
7. Петько Л.В. Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр.; за ред. академіка В.І.Бондаря. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2015. Вип. 27. С. 133–140.
8. Петько Л.В. Сучасні студенти та їх підготовка до сімейних стосунків // Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку : мат. I Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (м. Бердянськ, 20–21 квітня 2017 р.) : збірник тез. Бердянськ : БДПУ, 2017. Ч. 1. С. 230–232.
9. Петько Л.В. У пошуках формули кохання студентами у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є.І.Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. № 4. С. 178–185.
10. Luk'yanova K.A. Acknowledged attitude for fatherhood : modern tendencies // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. P. 274–277.

European academy of sciences (Coventry, United Kingdom)

Invites you to take part in
The International Seminar-Internship:
«**Science and Education: European approach**»

Target groups

teaching staff, heads of higher educational institutions, postgraduates, doctoral students, undergraduates, representatives of state and local self-government bodies, public organizations, enterprises, financial and other institutions, all interested persons.

Form of participation: correspondence (remote)

Program of International Seminar-Internship:

	36 hours	72 hours	108 hours	138 hours
Participation fee in EURO	€ 100	€ 150	€ 200	€ 250

Participation fee includes

- publication of an article in a collection of scientific articles or in a scientific journal
- obtaining an international certificate of a training completion
- the cost of mailing by registered letter of a collection of articles (or a scientific journal) with the international certificate of a training completion

Contacts

E-mail: org@conferencii.com

Website: <http://conferencii.com>

Science and society

Collection of scientific articles

All rights reserved.

WARNING

Without limitation, no part of this publication may be reproduced, stored, or introduced in any manner into any system either by mechanical, electronic, handwritten, or other means, without the prior permission of the authors

Edited by the authors.

ISBN 978-2-5494-0322-7